

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10>

"Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія" – це локальний університетський рецензований науковий журнал з відкритим доступом, який публікує філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна). У журналі подано основні результати досліджень у галузі філософії та політології, а також філософських проблем природничих, соціальних і гуманітарних наук, які проведені насамперед науковцями Київського національного університету імені Тараса Шевченка та його українськими й міжнародними академічними партнерами.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

Друкується двічі на рік.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	Конверський Анатолій, акад. НАН України, д-р філос. наук, проф. (Україна) Руденко Сергій, д-р філос. наук, проф. (Україна)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Батрименко Олег, д-р політ. наук, проф. (Україна); Дюбе Дені, д-р філософії, проф. (Канада); Йосипенко Сергій, д-р філос. наук, проф. (Україна); Ляшенко Ірина, канд. філос. наук, доц. (Україна); Мозгова Наталія, д-р філос. наук, проф. (Україна); Мруз Томаш, д-р філос. наук, проф. (Польща); Неліпа Дмитро, д-р політ. наук, доц. (Україна); Петренко Ігор, д-р політ. наук, доц. (Україна); Приходько Володимир, канд. філос. наук, доц. (Україна); Сантібанез Крістіан, д-р філософії, проф. (Чилі); Санду Габріель, д-р філос. наук, проф. (Фінляндія); Сапенько Роман, д-р філос. наук, проф. (Польща); Соболевський Ярослав, д-р філос. наук, доц. (Україна); Терепищій Сергій, д-р філос. наук, проф. (Україна); Титаренко Вадим, канд. філос. наук, доц. (Україна); Урфаліно Філіп, д-р філософії, проф. (Франція); Харьковщенко Євген, д-р філос. наук, проф. (Україна); Шашкова Людмила, д-р філос. наук, проф. (Україна)
Адреса редколегії	філософський факультет вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01601 ☎(38044) 239 32 81 web: https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal
Затверджено	вченою радою філософського факультету 27.05.24 (протокол № 12)
Зареєстровано	Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення Рішення № 1089 від 28.03.24 Ідентифікатор друкованого медіа: R30-03804
Атестовано	Міністерством освіти і науки України (категорія Б) Наказ № 530 від 06.06.22
Індексування	Index Copernicus (ICV 2022 = 79.92)
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" 6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601 ☎(38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpcc@knu.ua

BULLETIN

OFTARASSHEVCHENKONATIONALUNIVERSITYOFKYIV

ISSN 2523-4064 (Print), ISSN 2523-4072 (Online)

PHILOSOPHY

1(10)/2024

Founded in 1958

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10>

"Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy" is a local peer-reviewed open-access academic journal published by the Faculty of Philosophy of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). The journal publishes the main results of research in the field of philosophy and political science, as well as philosophical problems of natural sciences, social sciences and humanities, carried out primarily by scientists of the Taras Shevchenko National University of Kyiv and its Ukrainian and international academic partners.

For researchers, practitioners, teachers and students.

Published semi-annually.

CHIEF EDITOR	Konversky Anatoliy, DSc (Philos.), Prof. (Ukraine) Rudenko Sergii, DSc (Philos.), Prof. (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Batrymenko Oleg, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Dubé Danny, PhD, Prof. (Canada); Yosypenko Serhii, DSc (Philos.), Prof. (Ukraine); Liashenko Iryna, PhD (Philos.), Assoc. Prof. (Ukraine); Mozhova Nataliia, DSc (Philos.), Prof. (Ukraine); Mróz Tomasz, DSc (Philos.), Prof. (Poland); Nelipa Dmytro, DSc (Polit.), Assoc. Prof. (Ukraine); Petrenko Ihor, DSc (Polit.), Assoc. Prof. (Ukraine); Prykhodko Volodymyr, PhD (Philos.), Assoc. Prof. (Ukraine); Santibáñez Cristián, PhD, Prof. (Chile); Gabriel Sandu, DSc (Philos.), Prof. (Finland); Sapeńko Roman, DSc (Philos.), Prof. (Poland); Sobolievskiy Yaroslav, DSc (Polit.), Assoc. Prof. (Ukraine); Terepyshchyi Serhii, DSc (Philos.), Prof. (Ukraine); Tytarenko Vadym, PhD (Philos.), Assoc. Prof. (Ukraine); Urfalino Philippe, PhD, Prof. (France); Kharkovschenko Yevhen, DSc (Philos.), Prof. (Ukraine); Shashkova Lydmyla, DSc (Philos.), Prof. (Ukraine)
Address	Faculty of Philosophy 60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 32 81 web: https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal
Approved by	the Academic Council of the Faculty of Philosophy 27.05.24 (protocol № 12)
Registered by	the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine Decision № 1089 of 28.03.24 Identifier of printed media: R30-03804
Certified by	the Ministry of Education and Science of Ukraine (category B) Order № 530 dated 06.06.22
Indexing	Index Copernicus (ICV 2022 = 79.92)
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University" Certificate of entry into the State Register ДК № 1103 dated 31.10.02
Address of publisher	PPC "Kyiv University" 14, Taras Shevchenka blvd., Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

ЗМІСТ

БУГРОВ Мирослав	
Дискурс самоідентифікації філософії у сучасній інтелектуальній культурі України	5
ДІДКОВСЬКИЙ Святослав	
Кантіанський "вічний мир" у ліберальному дискурсі теорії демократичного світу	11
ДОБРОНРАВОВА Ірина	
Конкретна істина в нелінійній науці	16
ЛЕБЕДЄВА Ганна	
Суспільно-політичний контекст поняття природи Г. Д. Торо та Р. В. Емерсона	20
ПАВКО Анатолій	
Українська фундаментальна наука – інтелектуальний чинник у формуванні традицій і цінностей європейської цивілізації	26
РУДЕНКО Сергій, ТУРЕНКО Віталій, КРАВЧУК Андрій, ЄВДОКИМОВА Людмила	
Специфіка культурних стратегій у межах BRI: виклики та завдання для України	32
САВИНСЬКА Інна	
Гене́за концепту <i>Minne</i> Хадевейх: секулярний і релігійний аспекти	38
СОБОЛЄВСЬКИЙ Павло	
Виникнення та розвиток Оксфордської філософії як передумова формування філософії повсякденної мови	42
ТРУШ Тетяна, ТИТАРЕНКО Вадим	
Основні завдання університету в період російсько-української війни	46
ЧУЙКО Настасія	
Історико-методологічні основи трактування істини представниками академічної філософської культури України другої половини XX ст. радянської доби	52
ЩЕРБИНА Олена, ЗАЄЦЬ Сергій	
Складнощі витлумачення поняття "права людини": логіко-філософський аспект	57

CONTENTS

BUGROV Myroslav	
Self-identity discourse of philosophy in the modern intellectual culture of Ukraine	5
DIDKOVSKYI Sviatoslav	
Kantian "perpetual peace" in the liberal discourse of democratic peace theory	11
DOBRONRAVOVA Iryna	
Concrete truth in nonlinear science	16
LIEBIEDIEVA Hanna	
The socio-political context of the concept of nature by H. D. Thoreau and R. W. Emerson	20
PAVKO Anatolii	
Ukrainian fundamental science – an intellectual factor in shaping the traditions and values of european civilization	26
RUDECKO Sergii, TURENKO Vitalii, KRAVCHUK Andrii, YEVDOKYMOVA Liudmyla	
Specificity of cultural strategies within the BRI: challenges and tasks for Ukraine	32
SAVYNKA Inna	
Genealogy of Hadewijch's concept of <i>Minne</i> : secular and religious aspects	38
SOBOLIEVSKYI Pavlo	
The emergence and development of Oxford philosophy as a prerequisite for the formation of the ordinary language philosophy	42
TRUSH Tetiana, TYTARENKO Vadym	
Main tasks of the university during the russian-ukrainian war	46
CHUIKO Nastasiia	
The historical and methodological bases of truth interpretation by representatives of Ukraine's academic philosophical culture in the second half of the 20th century during the Soviet era	52
SHCHERBYNA Olena, ZAYETS Serhiy	
Difficulties of interpreting the concept of "human rights": a logical and philosophical aspect	57

ДИСКУРС САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ФІЛОСОФІЇ У СУЧАСНІЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ

Вступ. Презентовано результати дослідження основних сутнісних рис і проблем самоідентифікації філософії у контексті сучасної інтелектуальної культури в Україні. Мета дослідження – аналіз дискурсу самоідентифікації філософії у сучасній українській культурі, його особливостей, специфічних рис і структури. В умовах, коли історія української філософії є детально дослідженою, сучасний стан інтелектуальної культури, місце і роль філософії у ній залишаються актуальними. Серед українських філософів, які напрацьовували нові наративи в українській філософії, варто згадати відомі постаті: М. Попович, С. Кримський, В. Горський, В. Табачковський та ін.

Методи. Використано комбінацію історико-філософських і загальнонаукових методів, включаючи контент-аналіз філософських текстів, критичний дискурс-аналіз, історико-порівняльний та описовий методи. Ця методологія сприяє всебічному вивченню ролі та самоідентифікації філософії у сучасній українській інтелектуальній культурі.

Результати. Продемонстровано динамічну взаємодію між філософським дискурсом та інтелектуальною культурою сучасної України. Визначено ключові теми та тенденції самоідентифікації філософії, увагу сконцентровано на дискурсі самоідентифікації, його особливостях, структурі та специфічних рисах.

Висновки. Виявлено, що дискурс самоідентифікації філософії в Україні, в її сучасній інтелектуальній культурі є багатограним і постійним процесом, що глибоко пов'язаний з інтелектуальним і культурним розвитком країни. Визначено особливості дискурсу, які пов'язані з ітерацією національної філософії, впливу україністики та переосмисленні спадку; проаналізовано специфічні риси дискурсу, зокрема три основні його світоглядні засади: неоархаїзовально-постмодерної візантійсько-“києворуського” християнства (С. Кримський, В. Горський), аналітично-філософської (М. Попович), філософсько-антропологічної (В. Табачковський). Продемонстровано три основних рівні дискурсу самоідентифікації філософії у сучасній українській культурі: міжпоколіннєвий, міжінституційний і міжнародний. Зазначено, що продовження взаємодії як із західними, так і з вітчизняними філософськими традиціями стане вирішальним для майбутнього розвитку української філософії.

Ключові слова: філософія, самоідентифікація, інтелектуальна культура, Україна, філософський дискурс, культурний розвиток, філософські традиції.

Вступ

Під час дослідження дискурсу самоідентифікації філософії у сучасній інтелектуальній культурі України необхідно звернутися до актуальності цієї проблематики та визначити сутнісні риси історичного контексту наративу. Якщо йдеться про проблеми самоідентифікації, то варто наголосити на історичних умовах, а саме на періоді панування в українській філософії російсько-імперського наративу, радянської ідеології, пострадянських рудиментарних уявлень, що у сукупності свідчать про тривалий і складний процес збереження й трансляції ідентичності, незважаючи на заборони, викривлення та цензуру. Нами здійснено спробу реконструювання основних ключових моментів в історії вітчизняної гуманітаристики з метою дослідження самоідентифікації дискурсу – його особливостей, структури та специфічних рис, що відповідає логічній структурі статті.

Методи

Методологія дослідження репрезентована сукупністю ключових історико-філософських і загальнонаукових методів, включаючи метод контент-аналізу, за допомогою якого досліджено філософські тексти та виявлено особливості наративу. Цей метод дозволяє якісно та кількісно отримати об'єктивні результати кваліфікаційного опрацювання текстів. Метод критичного дискурс-аналізу базується на аналізі очевидних і латентних структурних відносинах, дозволяє аналізувати дискурс самоідентифікації в його видозміні, яка відбувається завдяки особливим механізмам взаємовпливу (інтертекстуальність). Історико-порівняльний метод має міждисциплінарний характер, дозволяє виявити загальне та особливе в історико-філософських наративах, порівнювати та встановлювати схожості та відмінності у філософських поглядах різних мислителів. Як система

накопичення та впорядкування даних описовий метод дозволяє здійснити опис особливостей, структури та специфічних рис дискурсу самоідентифікації філософії у сучасній інтелектуальній культурі України.

Результати

Особливості дискурсу самоідентифікації філософії у сучасній інтелектуальній культурі України. Тривала дискусія філософів УСРР, починаючи від “деборінців”-діалектиків 20–30-х років XX ст. і до “українських радянських філософів” часів “розгорнутого будівництва комунізму” 60–80-х років XX ст. разом із мислителями української діаспори та, особливо з видатним філософом Д. Чижевським на початку 90-х років XX ст., добігла кінця.

У виданих у незалежній Україні найперших хрестоматії (Тарасенко та ін., 1993) і підручнику (Тарасенко та ін., 1994) з історії філософії в Україні постать і наукова спадщина Д. Чижевського дістали заслуженого визнання, а от розвиток філософської думки в УСРР було піддано аргументованій критиці. Важливо наголосити, що автори хрестоматії у розділі “Філософія в Україні у 20–80-ті роки XX ст.” зазначили першу кризу самоідентифікації філософської думки в УСРР у постсталінський період, коли саме в Інституті філософії АН УСРР і, меншою мірою, на філософському факультеті КДУ ім. Т. Г. Шевченка, П. Копніним, М. Злотіною та їхніми колегами було покладено початок полеміки з офіційним діаматом, що визначило першу основну особливість дискурсу самоідентифікації філософії.

У 50–60-х років XX ст., як писав свідок та учасник тих подій В. Табачковський, розпочався вихід уже постсталінської – постмодерної філософії УСРР саме на “тематику філософського гуманізму” у контексті неофіційного – групового й індивідуального, переважно

нонконформного як промарксистського, так і анти- та постмарксистського, фахового самоідентифікування. Описуючи цю кризу розробленої групою "мітінців" чи "Мітіна – Юдіна" власне сталінської версії марксизму-ленінізму, дослідники так визначили її сутність: "Із цього почалося нове відродження української світоглядної культури. У загальних межах марксистської парадигми (з якої на той час із зрозумілих причин неможливо було вийти) філософи-шістдесятники звернулися до гуманістично екзистенціальних мотивів раннього марксизму. Із невеличкого гурту першого кола учнів Копніна на рубежі 60–70-х років сформувалося кілька напрямів творчого розвитку української філософії. Це насамперед група логіків, група світоглядно-гуманістичних проблем філософії, група загальної історико-філософської (і загальних проблем сучасної світової філософії) тематики, група з проблем української історії філософії" (Тарасенко та ін., 1993, с. 549).

На зміну шаблонам, що зникли, прийшли традиційні визначення "українські філософи" та "філософи України", які вперше з'явилися, зокрема, у написаному М. Тарасенком, І. Бичком і В. Табачковським заключному розділі "Світоглядно-філософська ситуація в Україні: кризь руїну до самовідродження (20–90-ті роки)" підручника. На сторінках підручника відомі діячі "київського філософського кола" 60–80-х років ХХ ст. окреслили особливості дискурсу самоідентифікації вітчизняної філософії пострадянського періоду: "Нові умови суспільного розвитку й розвитку філософії вимагають докорінних змін у самій сфері філософського поступу; це передовсім переосмислення самого методу діалектики під кутом зору її альтернатив і можливих різних моделей. Назріла настійна необхідність своєрідної інвентаризації всього категоріально-понятійного апарату філософського мислення, позбавлення його ідеологізованого, культового, "марксистсько-ленінського ядра", відродження справжнього, всесвітньо-історичного предмета й суспільної ролі філософської науки" (Тарасенко та ін., 1994, с. 407).

Західні дослідниці-журналістки: кореспондентка "The Economist" у Києві А. Рід у праці "Пограниччя. Подорож історією України" (Borderland: a journey through the history of Ukraine, 1997) (Reid, 2015) й Е. Епплбом у праці "Між Сходом та Заходом. По кордонах Європи" (Between East and West: Across the Borderlands of Europe, 1994) (Applebaum, 1994) реконструюють образ-мітологему України як кордону Сходу та Заходу, як своєрідного "Дволикого Януса", "краю, що позначений амбівалентністю", типовий для східно-, центрально- та західноєвропейського читача. Триваючу зміну цього образу, що пов'язана з чільними подіями цього інформаційних простору та суспільства в незалежній Україні, а саме двома Майданами й російсько-українською війною (з 2014 р.), за два минулі десятиліття змальовали О. Венгер з Університету Маркетт (США) і доцентка Оксфордського університету М. Дичок, дослідниця мас-медіа в Україні та авторка праць "Медіа, демократія та свобода. Посткомуністичний досвід" (Dyczok, 2016; Dyczok, & Gaman-Golutvina, 2021) та "Український Євромайдан. Транслявання кризь інформаційні війни разом з Громадським радіо" (Ukraine's Euromaidan: Broadcasting Through Information Wars with Hromadske Radio, 2016). Дослідниця О. Венгер зазначила, що нині сприйняття України змінилось завдяки широкому трансляванню в світі перебігу подій в Україні. Оцінюючи їх саме як дію "прямої демократії", вона визнала інтернет і народжуване в Україні мережеве

суспільство за головну запоруку безумовного успіху Євромайдану та Революції гідності.

Специфічні риси самоідентифікації філософії в сучасній інтелектуальній культурі України.

Специфічні риси дискурсу самоідентифікації філософії в сучасній інтелектуальній культурі України залежать від історичних умов виникнення та розвитку. Протягом трьох десятиліть Незалежності України кожне з десятиліть є одним із трьох головних етапів кризового стану у філософській думці незалежної України, що й досі триває. Крім власне наукового та загалом соціокультурного факторів її наявності чи не визначальним і досі джерелом є чинник геополітичного самовизначення України у ХХІ ст. згідно з такими умовними його етапами: 1) пострадянський; 2) революційних трансформацій; 3) захисту державності у війні з РФ.

Кожен серед цих періодів визначив специфічні риси, отже можна класифікувати й три однойменні кризові ситуації у розвитку та самоідентифікуванні філософії в Україні 90-х років ХХ – 20-х років ХХІ ст. Перша із ситуацій була зумовлена наростанням соціокультурної й політичної кризи в Україні до Помаранчевої революції 2004 р., а друга – стала її логічним продовженням на шляху країни до Європейського Союзу та НАТО за тотальної протидії з боку РФ. Третя ситуація, що наразі триває, обумовлена остаточним визначенням і прийняттям українським народом європейського цивілізаційного вибору за умов російсько-української війни – виборювання Україною власної незалежності спільно з усім демократичним світом проти тоталітарної "осі зла" на чолі з РФ.

Перша серед цих кризових ситуацій, що вплинула на дискурс самоідентифікації, тривала з часів горбачовської "перебудови" та була зумовлена трансформуванням усього СРСР на групу незалежних держав у межах проекту СНД у контексті вельми критичної турбулентності їх розвитку на загал. Реформування АН УРСР на НАН України, як і наростання кардинальних змін у системі освіти України, супроводжував розвиток уже невідцензурної україномовної гуманітаристики, зокрема філософської, головню в контексті "перебудовчої" виразно нео- і постмарксистської ідейно-світоглядної спрямованості. Водночас поступове інтегрування фахової філософської спільноти до світової, передусім західноєвропейської та північноамериканської, культури наукової думки в контексті початку ери комп'ютерів та інтернету сприяло входженню вітчизняних філософських освіти, науки і культури до епохи глобалізації.

Пострадянський період можна поділити на три умовні періоди:

1) від здобуття Україною незалежності в 1991 р. до Помаранчевої революції у 2004 р.,

2) від Помаранчевої резолюції до Революції гідності в листопаді 2013 – лютому 2014 рр.;

3) від початку гібридної війни РФ проти України й досі.

Основний внесок до вивчення вказаної проблеми та водночас питання самоідентифікування філософії УРСР другої половини ХХ ст., як і трансформування цього процесу в незалежній Україні, зробили саме представники "київського філософського кола".

Зі здобуттям Україною незалежності на зміну радянській підцензурно-офіційній, різноваріантній марксистсько-ленінській ідентичності вітчизняної філософії приходить заявлене у виданнях та утверджуване її новітнє – націонал-патріотичне та

державницьке самоідентифікування як української філософії. М. Попович, С. Кримський, В. Горський і переважна більшість їх колег принципово виступили за ідею діалогу філософської спільноти України щодо ідентифікування нею власної історії. Свідки та учасники низки дискусій кінця 80–90-х років ХХ ст. із визначення місця й ролі як Інституту філософії АН УРСР, так і його директорів, передусім В. Шинкарука, і співробітників у розроблянні ідеологічної надбудови радянського режиму розглянули цю кризу самоідентичності вітчизняної філософії пострадянського періоду в світлі ширшого аналізу соціокультурних криз: від наукових, антропологічних і соціальних – до глобальної цивілізаційної. Виходячи з різних світоглядних засад, зокрема, неохаризувально-постмодерної візантійсько-“києворуського” християнства (С. Кримський і В. Горський), аналітично-філософської (М. Попович), філософсько-антропологічної (В. Табачковський), вони засвідчили принципове посідання публічної української націонал-патріотичної позиції в її невід’ємному сполученні з обстоюванням норм правового суспільства та гуманістичних цінностей людства.

Пострадянський період, передусім етап його умовного розквіту – друга половина 90-х років ХХ ст. – став часом заснування в Україні та розгортання діяльності цілого розмаїття перших незалежних, нині авторитетних і знаних у світі філософських товариств, зокрема, Кантівського товариства в Україні (1998) та Спільноти дослідників модерної філософії – Паскалівського товариства (1999). Ідейні нащадки “київського філософського кола”, їх засновники, як і фундатори науково-видавничого об’єднання “Дух і літера” (1992) та, власне, Українського філософського фонду (1994) вельми активно й творчо сприяли демократизації української гуманітаристики та її рівноправному входженню до європейського та світового освітньо-наукового простору. Завершення у 2001 р. земного шляху директора Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України В. Шинкарука поклато край тридцятирічної епохи чільної ролі цього відомого вченого в адмініструванні академічного філософського процесу від “застою” до передодня Помаранчевої революції. Низка пов’язаних з його ім’ям наукових і громадських публічних дискусій була припинена з приходом на цю посаду одного із співтворців “червоного позитивізму”, або “школи Копніна”, академіка НАН України М. Поповича.

Протягом вісімнадцяти років директорування останнього та перед і під час періоду революційних трансформацій в Україні, як вже й на початку періоду захисту української державності у війні з РФ, відбулось реальне входження як академічної, так і вишівської вітчизняної філософської думки до міжнародної гуманітаристики як повноправних учасниць сучасного мультикультурно-глобалізованого світу. Трансформування вищої філософської освіти під час цих етапів на шляху її входження до Європейського простору вищої освіти як у столітніх вишах, насамперед на філософському факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, так і в регіонах України (зокрема, національних університетах Львова, Одеси й Харкова), було та є важливим здобутком співпраці їх викладачів і студентів із представниками вітчизняних і закордонних філософських інституцій. Водночас 2018 р. – рік приходу на посаду директора Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН

України член-кореспондента НАН України А. Єрмоленка, став роком проведення Всеукраїнського конкурсу філософських стартапів як яскравого свідчення все активнішої участі юних нащадків В. Шинкарука та М. Поповича в інтерактивному філософському житті мережевого суспільства.

Показово, що саме А. Єрмоленко – ініціатор та активний учасник низки академічних та інших науково-дослідних проєктів, як-от перекладацьких, з усної історії філософії, навів у статті (Єрмоленко, 2021) панорамний огляд класифікованих трьох етапів “творення філософської незалежності” України.

Перший серед них, “посткомуністичний, або пострадянський”, що припав на 90-ті роки ХХ ст., “потребував насамперед подолання ідеологічно заангажованої філософії марксизму російського гатунку”, тобто марксизму-ленінізму, і, за словами А. Єрмоленка, був часом визволення від ідеологічних тенет останнього.

Другий етап – “перша декада 2000-х років”, був “прилученням філософії України до візрів сучасної світової філософії”, як і “засвоєння провідних її тенденцій і парадигмальних комплексів”.

Третій же, поточний, етап визначається, за А. Єрмоленком, розв’язанням саме ключових проблем сучасності, що пов’язані із глобалізацією, екологічною кризою, універсалізмом і партикуляризмом в етиці тощо. Основний зміст другого етапу – творення української філософської мови, проєкти з перекладу українською світової філософської класики, на його погляд, є важливим складником української національної ідентичності. Звертаючи окрему увагу на проблему її формування протягом трьох десятиріч, А. Єрмоленко чітко протиставив неоевразійському проєкту РФ підтриману ним ідейну позицію найвідомішого в 70-х років ХХ ст. у світі діяча “київського філософського кола”, в’язня сумління УРСР В. Лісового. Останній, критикуючи застосування до української культури “евразійських мірок”, наголошував на тому, що українці не можуть зрозуміти самих себе, якщо не впишуть себе в контекст середземно-європейської культурної традиції” (Єрмоленко, 2021, с. 57). Зазначаючи роль кожного з етапів у здійсненні цієї тези, А. Єрмоленко узагальнив бачення підсумків їх розвитку: “Таким чином, за тридцять років незалежності України і філософія в Україні пройшла складний шлях: від догматичної марксистсько-ленінської парадигми, яка виконувала функцію ідеології, до філософії, яка долає пострадянський синдром і перетворюється на метануку обґрунтування істинності знання та значущості норм і цінностей розвитку людини та суспільства. Філософія в Україні, відкриваючись провідним світовим філософським тенденціям, ідеям, концепціям і парадигмам, розвивається вже на власному духовному і методологічному фундаменті, вона перетворюється на складника та суб’єкта світової філософської думки” (Єрмоленко, 2021, с. 61).

Риси дискурсу визначаються, крім періодизації, внеском окремих постатей, які разом стверджують, що підставою триваючої й досі кризи самоідентичності філософії в українській інтелектуальній культурі є сукупна дія низки наукових, соціокультурних і політичних чинників (Атоян, 2012; Васильченко, 2011; Гусєв, 2009; Кебуладзе, 2011). Вони постали перед вітчизняною філософською думкою ще в 80-х років ХХ ст. напередодні здобуття Україною незалежності та являють собою як триваючі рецидиви її кризового стану в УРСР, так і вкрай актуальні виклики її сучасного поступу в глобалізованому контексті. Констатоване

С. Кримським і його колегами з 90-х років ХХ ст. повернення України до європейського світу та, власне, "світової цивілізації" стоїть, на думку багатьох вітчизняних і закордонних науковців, як-от авторки праці О. Гнатюк (Гнатюк, 2005) під знаком широкого спектра тривалих публічних "дискусій про ідентичність" в Україні. Професорка Варшавського університету, співробітниця Інституту славистики Польської АН і професорка НаУКМА, О. Гнатюк чи не найсистемніше в новій гуманітаристиці вивчила становлення у вітчизняному та світовому інформпросторі новітніх концепцій українських історичних минулого і майбутнього.

Структура дискурсу самоідентифікації філософії в сучасній інтелектуальній культурі України. Самоідентифікація вітчизняних філософських освіти, науки та культури має три умовні рівні:

- 1) міжпоколіннєвий;
- 2) міжінституційний;
- 3) міжнародний.

Ці рівні мають і субрівні, зокрема, перший – містить субрівень внутрішньогенераційного діалогу, тоді як другий – інтерінституційного, а вже останній передбачає спільне консолідування всіх членів філософської вітчизняної спільноти в їх міжнародному фаховому діалозі в позначенні їх колективного "я" саме як національного українського. Яскравими зразками першого рівня самоідентифікування є як традиційні "круглі столи" часопису "Філософська думка", так і постала у вигляді неформального жанру або історико-філософської студії та, водночас, фахового комунікування усна історія філософії. Взірцями перших є такі "круглі столи", як висвітлені у "Філософській думці" – "Справа мислення: пам'ять та відзнака" (2011) і "Місця пам'яті" (2013) за участі М. Поповича, С. Пролєєва та ін. Не менш актуальними видами ведення такого діалогу є й проведення опитувань редколегією "Філософської думки" й іншої фахової періодики й презентації різного роду видань. Однак низка проєктів з усної історії філософії ("Усні історії філософів" Т. Чайки), проєкт І. Голубович тощо стають нині провідною інноваційною формою діалогу п'ятих поколінь українських філософів. Найвідомішими серед них є проєкти Студентського товариства усної історії філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які відображені у публікаціях їх співзасновниці А. Кхелуфі (Кхелуфі, 2019) та її колег. Оприлюднювані з 2017 р. у журналі "Sententiae", вони, по суті, спрямовані на апробування всіх трьох, класифікованих нами, основних рис видів самоідентифікування філософії у незалежній Україні. Основна частка майже двадцяти проведених членами цього товариства (зокрема К. Зборовською, К. Мірошник і О. Сімороз) як за минулі шість, так і цього року інтерв'ю припали на присвячені історії філософської думки в УРСР другої половини ХХ ст. їхні проєкти "Справа філософії в Радянській Україні" та "Філософія в Україні 60–80-х років ХХ століття". Серед інтерв'ююваних, крім класика вітчизняних філософії та соціології, чинного директора Інституту соціології НАН України Є. Головахи та А. Єрмоленка, – низка творців і знаних представників "київського філософського кола" другої половини минулого – початку цього століття: від Є. Бистрицького та А. Лоя до В. Козловського й С. Пролєєва.

Разом із низкою опублікованих позаминулого та минулого десятиліть у вітчизняній філософській періодиці, насамперед у "Філософській думці" й "Доксі", матеріалів проєктів Т. Чайки та І. Голубович, цей –

найповніший наразі корпус мемуарних свідчень про основні риси, еволюцію рідного філософування, якраз і є його унікальним, усно-сповідальним, літописом. Історія останнього невіддільна від масиву джерел другого із вказаних, міжінституційного рівня самоідентифікування філософії у новітній українській інтелектуальній культурі, передусім збірників матеріалів наукових симпозиумів різних типів. Окремим їх блоком стали випуски "Філософських читань" пам'яті П. Копніна, збірників пам'яті С. Кримського, М. Поповича, В. Горського та "Філософсько-антропологічних читань" пам'яті В. Шинкарука, О. Яценка та В. Іванова як творців і чільних діячів "київського філософського кола" ХХ – початку ХХІ ст. Водночас цей рівень реалізується у низці міжнародних, зокрема, прямо присвячених цій проблемі самоідентифікування, наукових конференцій. За їх яскравий зразок вважаємо спільно проведені кафедрою історії філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Інститутом філософії імені Г. С. Сковороди НАН України 11 листопада 2016 р. читання "Центральноевропейські національні філософські традиції".

Важливим свідченням розмаїття бачень академічними та вишівськими філософами України соціального статусу й національного значення філософії у вітчизняних і закордонних гуманітаристиці й процесах культури, націотворення є тематичні напрями цих читань:

1. Проблеми "географії філософії": чи можуть нації і цивілізації бути творцями / носіями окремих філософій чи філософських традицій?
2. Центральноевропейські національні філософські традиції "між Заходом і Сходом".
3. Чинники становлення окремих національних філософських традицій: мова, культура, національна система науки та освіти.
4. Ідея національної філософії як засіб культурної ідентифікації в модерну добу та добу глобалізації.
5. Методологічні проблеми дослідження національних філософських традицій.

Проголошена як на цих читаннях, так і на інших відповідних заходах дискусія має продовження у публічних обговореннях на шпальтах періодики, зокрема, у серії статей у першому числі за 2014 р. журналу "Sententiae" О. Хоми (Хома, 2014) і С. Йосипенка (Йосипенко, 2014), що присвячені статусу національних філософій як предметів історико-філософських студій. Усі виступи та публікації разом є складником активного фахового комунікування вітчизняних академічних і навчальних філософських інституцій як між собою, так і з усім спектром нових форм самоорганізації філософської спільноти України у публічному, насамперед мережевому інформпросторі.

Важливою рисою є вшанування на державному чи іншому рівнях пам'яті класиків вітчизняної філософії чи ювілеїв відомих установ, головним чином Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, зокрема, у філософській періодиці (Інститут філософії – 70 років, 2016). Водночас прикладом подібного міжінституційного спілкування є, зокрема, круглі столи (Сучасна модель філософської освіти тощо) від Українського філософського фонду та філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в 2014 р.). Важливу роль у цьому процесі беруть як вже традиційні – класичні, форми самоорганізації філософської спільноти, головним чином філософські товариства, так і нові її форми – від інформаційних порталів, зокрема "Public.Philosophy.UA",

до різного типу освітніх платформ і каналів. Показовим є той факт, що протягом двох минулих і початку цього десятиріччя у "Філософській думці" й іншій періодиці побачили світ фахові огляди історії та діяльності перших зі згаданих форм, передусім публікації, які дозволяють скласти достатньо повне уявлення про специфіку інноваційно-творчого розвитку філософської теорії в Україні в її зв'язку з європейською та світовою філософською спадщиною.

Один із відомих вітчизняних істориків світової філософії, дослідник історії цих товариств В. Кебуладзе визнав їх зорієнтованість у напрямку світових стандартів організації наукового життя, конспективно визначивши їх: "З іншого боку, інертність офіційних академічних структур обумовила необхідність утворення неформальних об'єднань учених. В українському філософському світі досить активно діє цілий шерек таких неформальних організацій. Тут передусім слід назвати Український філософський фонд, до складу якого входять Філософсько-антропологічне відділення, Кантівське товариство в Україні, Спілка дослідників модерної філософії (Паскалівське товариство), Українське феноменологічне товариство, також активно діють науково-просвітницька організація "Одеська гуманітарна традиція", харківський філософський семінар "Койнонія", який, починаючи з 2010 р. видає власний однойменний часопис. До речі, філософські та наукові журнали та щорічники також утілюють тенденцію самоорганізації українських інтелектуалів. У зв'язку з цим слід згадати вісничий часопис "Sententiae", що відображає роботу "Спілки дослідників модерної філософії", одеську "Доксу", що виходить друком завдяки зусиллям учасників товариства "Одеська гуманітарна традиція", а також видання Кантівського і феноменологічного товариств" (Кебуладзе, 2011, с. 8).

Варті окремої уваги й інші форми самоорганізації нашої філософської спільноти, зокрема, Філософське Монтенівське товариство (з 1990) (Атоян, 2012), Арістотелівське товариство (з 2008) та Українське філософсько-економічне наукове товариство, що засноване за участі цього філософського фонду й Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Це до того ж і фонд "Філософський проект" та пов'язані з ним різні, зокрема й видавничі, проекти. Вони та формування в незалежній Україні фахових шкіл філософського перекладу з європейських та інших мов, а також налагодження публічного та приватного міжособистісного комунікування філософів України й світу зумовили апробування третього – міжнародного рівня самоідентифікування філософії у новітній українській інтелектуальній культурі. Фонд "Філософський проект" та видавництво "Астролябія" започаткували програму "Українська філософська бібліотека", завдання якої – "переклад українською мовою та видання основних класичних філософських творів". Важливою сторінкою запровадження програми з популяризації світової філософії в Україні стала й діяльність заснованого в 1992 р. науково-видавничого об'єднання "Дух і літера". Його директором і співзасновником, разом із Л. Фінбергом, став знаний сучасний вітчизняний філософ, директор Центру Європейських гуманітарних досліджень НаУКМА К. Сігов. Пригадуючи низку найвідоміших міжнародних проєктів з перекладу філософських праць українською, зокрема, "Сучасна гуманітарна бібліотека" на чолі з С. Пролєєвим, "Vernunft und Gesellschaft" під своєю

орудом, А. Єрмоленко (Єрмоленко, 2021) відзначив роботу шкіл перекладу філософської літератури з німецької, французької, англійської та інших мов. Водночас він, як і його колеги в інтерв'ю Студентському товариству усної історії філософії (зокрема, С. Пролєєв), висвітлив важливу рису історії зв'язків філософської спільноти України з філософами закордонних, передусім європейських країн – запрошеними дослідниками та гостьовими професорами П. Рік'ором, В. Гюсслє, К.-О. Апелєм, В. Ключенсом, Т. Маєром, О. Гюфе та ін. Вельми авторитетним осередком налагодження міжнародних зв'язків на рівні громадянського суспільства в Україні з 1990 р. став заснований фондом Д. Сороса за участі Всеукраїнського товариства "Просвіта" та Української Ради Миру міжнародний фонд "Відродження" на чолі з Є. Бистрицьким. Одночасно не менш важливим аспектом цього спілкування є робота інноваційних мережових українських філософських стартапів, про дві "хвилі" історії яких розповіла в статті одна з її творчинь І. Ясна (2019).

Дискусія і висновки

У сучасній гуманітаристиці сформувалася ситуація, за якої історія української філософії детально досліджена, утім, сучасний стан інтелектуальної культури, місце і роль філософії у ній залишаються недостатньо дослідженими. Це пов'язано з багатьма умовами, зокрема, історичними. Зі здобуттям у 1991 р. Україною Незалежності розпочався етап інституціалізації української національної філософської традиції, відповідно й однойменний етап самоідентифікації філософії у сучасній українській інтелектуальній культурі. Це породило особливий дискурс, який і став предметом нашого дослідження. Досягнуто мети – проаналізовано дискурс самоідентифікації, його особливості, структуру та специфічні риси:

1. Визначено основні особливості дискурсу самоідентифікації філософії у сучасній інтелектуальній культурі України. Однією з основних особливостей дискурсу є процес "відродження" національної філософії, на протипау іншим філософським культурам, які не знали стану примусу, заборони, цензури тощо. Особливим є сам процес відродження, що пов'язаний зі змінами шаблонів і переосмисленням традиції визначення "української філософії" та "філософії в Україні". Подібні лексичні одиниці вперше з'явилися, зокрема у працях видатних мислителів М. Тарасенка, І. Бичка, В. Табачковського та ін. Важливою особливістю є зовнішній погляд на сам дискурс пошуку самоідентифікації, що здійснений закордонними дослідниками українцям: А. Рідом, Е. Епплбомом, О. Венгером, М. Дичком та ін. Вони здійснили широке висвітлення основних проблем, з якими стикнулася молода країна, з викликами та поставленими завданнями, детально охарактеризували основні особливості наявних наративів як в Україні, так і за кордоном.

2. Окреслено специфічні риси дискурсу самоідентифікації філософії у сучасній інтелектуальній культурі України. Розглянуто три основні етапи розвитку дискурсу самоідентифікації філософії у сучасній інтелектуальній культурі України, які тісно пов'язані з історичними умовами виникнення та розвитку країни. Перший етап охоплює пострадянський період, коли українська філософія почала відходити від марксистсько-ленінської парадигми та спрямовувалася на утвердження національної ідентичності. Другий етап ознаменувався інтеграцією української філософії до

світового філософського простору, формуванням її власного методологічного фундаменту. Третій, сучасний, етап розглядають як період активної участі української філософії у розв'язанні глобальних проблем, зокрема в контексті війни з Росією, і захисту української державності. Підкреслено специфічну рису: криза самоідентичності філософії в Україні має комплексний характер, що зумовлений науковими, соціокультурними та політичними чинниками. Криза є відображенням тривалих процесів трансформації, однак, незважаючи на всі виклики, українська філософія поступово інтегрується до глобального філософського дискурсу, зберігаючи при цьому свою національну ідентичність і духовний фундамент.

3. Проаналізовано структуру дискурсу самоідентифікації філософії у сучасній інтелектуальній культурі України. Запропонований мислителями спільний вектор подолання кризи самоідентичності філософії в нашій новітній інтелектуальній культурі – це шлях єдності в розмаїтті, діалогу – способу соціокультурного, зокрема наукового, самоідентифікування, що породив унікальну структуру дискурсу. Ця структура виявляється у трьох рівнях – міжпоколінньому, міжінституційному та міжнародному – у контексті поступу традиційних і новаторських шляхів розвитку філософської спільноти в Україні й світі. Показовими прикладами публічного – вільного невідцензурного осмислення й творчого апробування в сучасній Україні самоідентифікування її філософії стали фахові філософські дискусії на "круглих столах" і міжнародних наукових конференціях, публікації з цієї тематики і водночас авторські й колективні проекти з усної історії філософії.

Список використаних джерел

- Атоян, А. (2012). Монтень на всі часи: простір пошуків, культура спорів. *Філософська думка*, 3, 114–118.
- Васильченко, А. (2011). Аналітична філософія в Україні: quo vadis? *Філософська думка*, 3, 5–9.
- Гнатюк, О. (2005). *Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність*. Критика.
- Гусев, В. (2009). Ув'язнена філософія: діамат та істатм vs червоний позитивізм та червоний екзистенціалізм. *Філософська думка*, 3, 16–20.
- Ермоленко, А. (2021). Філософія як чинник духовної незалежності України. *Філософська думка*, 3, 47–63.
- Тарасенко, М. Ф., Русин, М. Ю., & Бичко, А. К. (Упоряд.). (1993). *Історія філософії України. Хрестоматія*. Либідь.
- Тарасенко, М. Ф., Русин, М. Ю., & Бичко, А. К. (Упоряд.). (1994). *Історія філософії України*. Либідь.

Йосипенко, С. (2014). Національні філософські традиції як предмет історико-філософської рефлексії. *Sententiae*, 1(30), 52–51.

Кебуладзе, В. (2011). Інституційні аспекти трансформації філософського знання в пострадянській Україні. *Філософська думка*, 6, 5–12.

Кхелуфі, А. (2019). Науковий семінар студентського товариства усної історії філософії. *Sententiae*, 2(38), 215–218.

Хома, О. (2014). Тема числа: Чи може бути національна філософія точно визначеним дослідницьким об'єктом? *Sententiae*, 1(30), 5–6.

Ясна, І. (2019). Перший Всеукраїнський конкурс філософських стартапів. *Філософська думка*, 1, 40–59.

Applebaum, A. (1994). *Between East and West: Across the Borderlands of Europe*. Pantheon Books.

Dyczok, M. (2016). *Ukraine's Euromaidan: Broadcasting Through Information Wars with Hromadske Radio*. E-International Relations Publishing.

Dyczok, M., Gaman-Golutvina, O. (2021). *Media, Democracy and Freedom*. Peter Lang Verlag.

Reid, A. (2015). *Borderland: a journey through the history of Ukraine*. Basic Books.

References

Atoyan, A. (2012). Montaigne for all times: The space of searches, the culture of debates. *Filosofska Dumka*, 3, 114–118 [in Ukrainian].

Vasylychenko, A. (2011). Analytical philosophy in Ukraine: Quo Vadis? *Filosofska Dumka*, 3, 5–9 [in Ukrainian].

Hnatyuk, O. (2005). *Farewell to the empire: Ukrainian discussions on identity*. Krytyka. [in Ukrainian].

Husev, V. (2009). Imprisoned philosophy: Diamat and Istat vs. Red positivism and red existentialism. *Filosofska Dumka*, 3, 16–20 [in Ukrainian].

Yermolenko, A. (2021). Philosophy as a factor of Ukraine's spiritual independence. *Filosofska Dumka*, 3, 47–63 [in Ukrainian].

Tarasenko, M. F., Rusyn, M. Yu., & Bychko, A. K. (Arrs). *History of Ukrainian Philosophy. Reader*. (1993). Lybid [in Ukrainian].

Tarasenko, M. F., Rusyn, M. Yu., & Bychko, A. K. (Arrs). *History of Ukrainian Philosophy*. (1994). Lybid [in Ukrainian].

Yosypenko, S. (2014). National philosophical traditions as a subject of historical and philosophical reflection. *Sententiae*, 1(30), 52–51 [in Ukrainian].

Kebuladze, V. (2011). Institutional aspects of the transformation of philosophical knowledge in post-Soviet Ukraine. *Filosofska Dumka*, 6, 5–12 [in Ukrainian].

Khelufi, A. Scientific seminar of the student society of oral history of philosophy. *Sententiae*, 2(38), 215–218 [in Ukrainian].

Khoma, O. (2014). Issue theme: Can national philosophy be a precisely defined research object? *Sententiae*, 1(30), 5–6 [in Ukrainian].

Yasna, I. (2019). The First All-Ukrainian competition of philosophical startups. *Filosofska Dumka*, 1, 40–59 [in Ukrainian].

Applebaum, A. (1994). *Between East and West: Across the Borderlands of Europe*. Pantheon Books.

Dyczok, M. (2016). *Ukraine's Euromaidan: Broadcasting Through Information Wars with Hromadske Radio*. E-International Relations Publishing.

Dyczok, M., Gaman-Golutvina, O. (2021). *Media, Democracy and Freedom*. Peter Lang Verlag.

Reid, A. (2015). *Borderland: a journey through the history of Ukraine*. Basic Books.

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

Myroslav BUGROV, PhD Student
ORCID ID: 0009-0009-8965-5006
e-mail: myroslav.bugrov@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SELF-IDENTITY DISCOURSE OF PHILOSOPHY IN THE MODERN INTELLECTUAL CULTURE OF UKRAINE

Background. This article presents the results of the study of the main essential features and problems of self-identification of philosophy in the context of modern intellectual culture in Ukraine. The purpose of the research is to analyze the discourse of self-identification, its features, specific features and structure. In conditions where the history of Ukrainian philosophy is thoroughly researched, the current state of intellectual culture and the place and role of philosophy in it remain relevant. Among the Ukrainian philosophers who developed new narratives in Ukrainian philosophy, it is worth mentioning famous figures: M.V. Popovych, S.B. Krymskyi and V.S. Gorskyi, V.G. Tabachkovskyi, and others.

Methods. The article uses a combination of historical-philosophical and general scientific methods, including content analysis of philosophical texts, critical discourse analysis, historical-comparative and descriptive methods. This methodology contributes to a comprehensive study of the role and self-identification in modern Ukrainian intellectual culture.

Results. The results demonstrate the dynamic interaction between the philosophical discourse and the intellectual culture of modern Ukraine. The article identifies the key themes and trends of self-identification in philosophy, focuses attention on the discourse of self-identification, its features, structure, and specific features.

Conclusions. It was found that the discourse of self-identification of philosophy in Ukraine, in its modern intellectual culture, is a multifaceted and constant process, deeply connected with the intellectual and cultural development of the country. The peculiarities of the discourse, which are related to the iteration of the national philosophy, the influence of Ukrainian studies and the reinterpretation of the heritage, specific features are identified, the specific features of the discourse are analyzed, such as, for example, the three main worldview foundations of the discourse: neo-archaizing-postmodern Byzantine-"Kiev Russian" Christianity (S. Krymskyi and V. Horskyy), analytical-philosophical (M. Popovych), philosophical-anthropological (V. Tabachkovskyi), and three main levels of manifestation of the main features of the discourse are demonstrated: intergenerational, inter-institutional and international levels. The structure of the self-identification discourse of philosophy in modern Ukrainian culture is analyzed,

three conditional levels of the structure are defined: 1. intergenerational, 2. inter-institutional, 3. international. The article notes that continued interaction with both Western and domestic philosophical traditions will be crucial for the future development of Ukrainian philosophy.

Key words: *philosophy, self-identification, intellectual culture, Ukraine, philosophical discourse, cultural development, philosophical traditions, socio-political changes.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 172.4:327.8:321.7:321.8

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10-2/11>

Святослав ДІДКОВСЬКИЙ, асп.

ORCID ID: 0009-0001-5615-8195

e-mail: swattered@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КАНТІАНСЬКИЙ "ВІЧНИЙ МИР" У ЛІБЕРАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ ТЕОРІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО СВІТУ

Вступ. Подано реконструктивний аналіз ідеї вічного миру в роботах Іммануїла Канта і ліберальних мислителів другої половини ХХ ст. як предтеч і представників теорії демократичного світу. Розглянуто процес розвитку та еволюції концепту вічного та всезагального миру у ліберальному дискурсі та його відмінності від початкового проєкту І. Канта.

Методи. Використано такі методи, як:

- принцип абстрагування, тобто відмова від низки властивостей, зв'язків і відносин об'єкта або феномену, що досліджується, які несуттєві для вирішення поставлених завдань заради концентрації на окремих його елементах;
- принцип об'єктивності, тобто врахування всіх факторів, що спрощують процес дослідження обраних об'єктів, явищ і процесів;
- принцип єдності теорії і практики, беручи за увагу їх взаємозумовленість;
- принцип раціональної реконструкції, тобто розгляду історії розвитку обраної проблематики в межах раціональних вимог наукового дискурсу.

Результати. У процесі дослідження виявлено тенденції до розвитку ідеї вічного миру в межах ліберального гуманістичного дискурсу, що неодмінно привели до змін у фундаментальних положеннях початкового концепту вічного миру, наділяючи його більш характерними для актуального наукового дискурсу демократичними та ринково-ліберальними елементами сьогодення.

Висновки. Кантіанський проєкт вічного миру становить фундаментальну основу ліберальної теорії демократичного світу. Ідея світу без війн, як і механізм його встановлення та підтримки через створення єдиного політичного та економічного простору в межах світової федерації, послужили ідеологічною основою для теорії демократичного світу, проте у процесі своєї адаптації під умови нового дискурсу початковий проєкт зазнав серйозних змін у своїй основі. На прикладі еволюційного історичного процесу навколо проєкту "вічного миру" можна простежити загальний механізм розвитку наукового знання у межах змінюваного дискурсу, що, з одного боку, адаптує ідею світу, який динамічно розвивається, під більш актуальні вимоги наукового знання, проте, з іншого боку, зберігає основний напрям обраної проблематики задля збереження цілісності наукового дискурсу.

Ключові слова: демократія, автократія, вічний мир, лібералізм, республіка, федерація, гуманізм, історія філософії, Просвітництво, Іммануїл Кант.

Вступ

Проєкт "вічного миру" Іммануїла Канта являє собою передусім осмислену рефлексію філософа щодо стану міжнародної політики та етики тогочасного світу, а саме Європи ХVІІІ ст., що переживала буремні часи масштабних війн і революційних пертурбацій, проте в її основі – глобальна проблематика війни та миру, що, на думку філософа, стримувала розвиток людства.

Подібний ідейний фундамент проєкту забезпечив йому довгострокову актуальність на фоні подальшого розвитку економічних, політичних і військових зв'язків передових держав як тогочасних, так і сьогодення. Загроза повномасштабної катастрофи у разі виникнення локальних конфліктів, що мають потенцію до зростання у масштабах та долученості сторонніх учасників, підтримує життя пацифістського дискурсу, що був розпочатий ще за часів Просвітництва.

На прикладі розвитку ідеї "вічного миру" в гуманістичному дискурсі ми маємо можливість прослідкувати сам принцип і процес розвитку наукового знання в межах конкретного наукового дискурсу, виділити ключові принципи його еволюції та зв'язку між окремими етапами розвитку ідеї.

Джерела. Джерельну базу роботи становили, власне, "До вічного миру" Іммануїла Канта, а також роботи ліберальних теоретиків американського соціолога Діна Бабста, конфліктологів Мелвіна Смолла та Девіда Сінгера, ученого-міжнародника Майкла Дойла та тематична критична література.

Методи

Науковими методами роботи обрано принципи абстрагування, об'єктивності, єдності теорії і практики та раціональної реконструкції.

Результати

У процесі дослідження надано загальну характеристику проєкту кантіанського "вічного миру", ліберальної інтерпретації ідей німецького філософа, теорії демократичного світу та ключових відмінностей цих концептів.

Під час аналізу розвитку ідеї "вічного миру" від реакції на пізню епоху Просвітництва та революційних змін у тогочасному суспільстві до ліберального проєкту сьогодення нам вдалося визначити місце кантіанського проєкту вічного миру в межах ліберальної теорії демократичного світу як його ідеологічної і теоретичної основи-предтечі. Продемонстровано механізм розвитку наукового дискурсу в межах змінюваного соціуму за збереження первинної фундаментальної проблематики.

Кантіанський проєкт "вічного миру". "До вічного миру" – це філософський трактат Іммануїла Канта гуманістичної та пацифістської спрямованості, що опубліковано у 1795 р. Сама робота являє собою своєрідний мирний договір, дотримання котрого лежить в основі встановлення та підтримки вічного та всезагального миру. На думку німецького філософа, під "вічним миром" варто розуміти такий світопорядок, за якого суверенні держави співіснують у форматі діалогу та співпраці, уникаючи при цьому військових конфліктів та підстав для них. Сам філософ убачав у досягненні подібного всепланетарного миру необхідну віху у подальшому розвитку людства та його боротьбі зі своїми природними обмеженнями.

В ознайомчих статтях трактату філософ виокремив кілька важливих умов для досягнення всезагального та вічного миру у вигляді таких положень:

- Держава має бути позбавлена характеристик особистої власності їх правителів, об'єкту спадкового

© Дідковський Святослав, 2024

права. На думку філософа, подібні державні структури пригнічують людську спільність – суспільство у своїх межах.

- Мирні договори як тимчасове перемир'я для підготування до подальших війн мають змінитися на кінцевий мирний договір. Міжнародне право тут виступає інструментом підтримки вічного миру в масштабах планети, а не регулювання безупинних воєнних конфліктів.

- Остаточна відмова від підривної діяльності на території інших держав і тиску на їхні уряди через інші важелі примусу, зокрема, фінансове поневолення. "Сюди, правда, не можна зарахувати той випадок, за якого держава

внаслідок внутрішніх негараздів розвалилася на дві частини, кожна з яких являє собою окрему державу, що претендує на самостійність. Якщо один з них буде надано допомогу сторонньою державою, то це не можна розглядати як втручання до політичного устрою іншої (держави), бо в іншому випадку виникла б анархія. Але доки цей внутрішній спір не вирішено, втручання сторонніх держав означає порушення прав незалежного народу, що бореться лише зі своєю внутрішньою хворобою. Таке втручання, отже, є поганим прикладом для інших і загрожує автономії всіх держав" (Kant, 2016, p. 114).

- Зникнення регулярних армій, існування яких саме по собі вже передбачає можливість військового конфлікту. Навіть оборонні структури можуть стати інструментом зовнішньої агресії, якщо враховувати ефемерність кордонів оборони та агресії під її прикриттям.

- Воєнні злочини, що можуть стати основою для майбутніх конфліктів також неприпустимі в концепції І. Канта.

У кінцевих статтях філософ визначає ключові принципи існування проекту вічного миру, де він вперше згадує республіканізм як надважливий інструмент побудови такого світопорядку. Він визначає, що:

1. Внутрішнім устроєм будь якої держави має бути вищезгаданий республіканізм.

2. Усі держави зобов'язані заключити між собою мирний союз замість тимчасових мирних договорів.

3. Усі люди мають отримати гарантоване всіма членами союзу світове громадянство.

"Кант здійснює проєкцію нормативного змісту громадянства всередині держави та більш загальних прав людини на міжнародний рівень. За Кантом Вічний мир можливий через взаємозв'язок та поєднання державного громадянства людей у складі народу, міжнародного права держав в їх відношенні одна до іншої та права всесвітнього громадянства" (Дацюк С., 2018).

Республіка І. Канта значно відрізняється від більш сучасних розумінь подібного державного устрою. В очах філософа головними ознаками республіки є примат свободи її громадян як представників людського виду, всеохопним законом і рівністю всіх громадян в її межах. Подібна республіка є інструментом реалізації суспільного договору, що передбачає пріоритет прав і свобод громадян над законодавством держави.

Філософ доволі активно наділяв державу людськими характеристиками, використовуючи образ країни-індивіда в своєму проєкті вічного миру. Різні держави, як і люди різних положень і статусів, нерівні за силою та можливостями, а тому єдиний спосіб припинити

військові конфлікти як феномен – створення низки морально-етичних обмежень для всіх учасників потенційної федерації.

Проте в основі кантіанської республіки не лежить демократичність у сучасному її трактуванні. Республіка І. Канта – це ідеал держави, особлива форма людської спільності та взаємодії, до якої треба тяжіти. Республіка тут радше виступає протипологом більш деспотичним формам держави, з-поміж яких він виділяє форму господарювання та форму правління.

Під формою господарювання І. Кант розуміє форму володарювання в тій чи іншій державі, джерело та носіїв влади в ній, до якої він зараховує автократії, аристократії та демократії, тобто владу монарха або лідера, дворян і народу.

Форми ж правління він поділяє на деспотизм і республіканізм. Філософ підкреслює різницю між ними через примат розділу законодавчої та виконавчої влади при республіці, у той час як деспот зберігає за собою всю повноту влади та її інструментів. Тут же І. Кант зауважує, що демократія, як влада більшості, дуже близька за сутністю до деспотії, адже меншість не має можливості заперечити більшості.

Республіку за рахунок більшої долученості громадян до управління державою значно складніше схилити до повноцінної війни, адже: "Якщо ... для вирішення питання: бути війні чи не бути? вимагайте згоду громадян, то ... вони гарненько подумують, перш ніж почати настільки кепську гру. Адже всі тяготи війни їм доведеться взяти на себе: самим боротися, оплачувати військові витрати зі своїх коштів, у поті чола відновлювати спустошення, заподіяні війною, і на довершення всіх бід накликати на себе ще одну, що отруєє і самий світ, – ніколи (унаслідок завжди можливих нових війн) тягар боргів, що не зникає" (Kant, 2016, p. 123).

Також не варто забувати, що важливу роль у побудові безвоєнного світу в концепції І. Канта відіграє міжнародне право у формі планетарної федерації. Попередні положення та заборони, які філософ описував вище, необхідно реалізовувати у всеохопному масштабі, у межах своєрідного федеративного союзу. Проте варто також підкреслити, що не можна зводити кантіанську федерацію до ще одної форми мирного договору, адже федерація:

- є інструментом остаточного припинення війн;

- покликана захищати права кожної країни – члена союзу за аналогією з тим, як республіка захищає права кожного конкретного громадянина. Таким чином планується уникнути тиранії однієї держави над іншими.

Крім того, на думку філософа, подібне всепланетарне об'єднання являтиме собою союз різноманітних культур, етносів і релігійних конфесій, диверсифікація якого становитиме основу союзу та співпраці народів у його межах. Подібні відмінності, за І. Кантом, можуть стати основою для внутрішніх конфліктів за умови великої неосвіченості народів Федерації, проте він також визначав можливі вигоди такого різноманіття при просвітній роботі з населенням.

Однією з рушійних сил глобального переходу до Вічного миру в концепції І. Канта виступає мораль:

"Кант розкрив мотиви, які спонукають людство до досягнення миру. Які ж це мотиви? Насамперед моральні, пов'язані з морально-етичним прогресом людства. Мислитель доходить висновку, що важливими чинниками і детермінантами, які об'єктивно спонукають

держави до усунення можливих зіткнень і укладення мирних договорів, хоча це звучить і парадоксально, є істотні суперечності" (Остапенко, & Ряшко, 2015).

Не варто також забувати й про кінцеву мету створення світу без війн. І. Кант, як зазначалося вище, наголошує на ледь не фізичній необхідності створення всепланетарної Федерації незалежних країн як своєрідного витоку еволюції війн – від військового конфлікту між людьми до боротьби зі своїм більш диким началом, що сповільнює розвиток людства.

На жаль, цей трактат не здобув широкого зацікавлення в тогочасних філософських дискурсах, заробивши собі славу абстрактної гуманістичної утопії. Проте саме в другій половині минулого століття інтерес до роботи І. Канта стрімко зріс, особливо в ліберальних політичних колах.

"Вічний мир" у ліберально-демократичному дискурсі. Ідея "вічного миру" дістала другого дихання в межах суперечки ліберально налаштованих мислителів навколо роботи Діна Бабста, американського соціолога, який у публікації для маловідомого соціального журналу "Вісконсінський соціолог" (1964) виявив нібито прямий зв'язок між демократичним устроєм держави та її більш мирною політикою. Взявши за основу часовий проміжок від 1789 р., тобто початку Великої французької революції до Другої світової війни, соціолог прямо визначає априорно миролюбний характер демократичної держави на противагу авторитарним системам влади. "Це дослідження передбачає, що існування незалежних країн із виборними урядами значно збільшує шанси на підтримку миру. Важлива форма правління, а не національний характер. Багато країн, такі як Англія та Франція, вели війни одна проти одної до того, як отримали вільно обрані уряди, але з того часу не робили цього. Швидке зростання кількості виборних урядів після Другої світової війни є обнадійливою ознакою. Дипломатичні зусилля щодо запобігання війні цілком можуть бути спрямовані на подальше прискорення цього зростання" (Babst, 1964, p. 14).

Для теорії Д. Бабста характерне ігнорування фактів війни демократій з недемократіями, а також фактичний демонтаж демократичних інституцій у невеликих країнах задля інтересів їх більш успішних "партнерів". Також не слід забувати про загальну комплектність самого визначення рівня демократичності на авторитарності тої чи іншої країни, відсутність об'єктивного інструментарію для подібного аналізу, що своєю чергою фактично відкриває широкий простір для маніпуляцій і неприкритої агресії щодо неугодин країн.

Ідея Д. Бабста щодо загальної миролюбності країн демократичного устрою також не викликає довіри. У 1976 р. теорія соціолога була розкритикована Мелвіном Смоллом і Девідом Сінгером, американськими конфліктологами в межах їхньої срібної статті "Схильність демократичних режимів до війни, 1816–1965". Беручи до уваги ті самі часові рамки, що окреслив сам Д. Бабст, М. Смолл і Д. Сінгер навели фактичні історичні дані війн того періоду, що демонстрували активну участь тогочасних демократій у різноманітних військових конфліктах, які в результаті призводили до тої самої кількості жертв, що й їх більш авторитарні колеги (Small, & Singer, 1976).

Таким чином, можна щонайменше поставити під сумнів основні тези Д. Бабста, а саме мирне співіснування демократичних держав, якщо враховувати ефемерність самого визначення "демократичності" та ігнорування інших форм примусу неугодин демократій до "співпраці", та аксіоматичне сприйняття демократій як більш миролюбних державних структур, порівняно з

автократіями, що де-факто заперечується їх доволі активним втручанням до справ інших країн, зокрема і через пряму військову інтервенцію.

Уже повноцінна інтеграція кантіанського вічного миру до ліберального дискурсу була проведена американським ученим-міжнародником Майклом Дойлом у межах статті "Кант, ліберальне спадщина і міжнародні справи" (1983). Саме він намагався виділити в проекті німецького філософа спільні з ліберальними антивоєнними практиками елементи, роблячи особливий акцент на приматі економічного базису в побудові всезагального і вічного миру демократичних держав. "Ліберальна економічна теорія стверджує, що ці космополітичні зв'язки випливають зі спільного міжнародного поділу праці та вільної торгівлі, відповідно до порівняльних переваг. Кажуть, кожна економіка перебуває у кращому становищі, ніж за умов автаркії; отже, у кожного (країни-учасниці) з'являється стимул уникати політики, яка б спонукала інших до розриву цих економічних зв'язків. Оскільки підтримка відкритих ринків ґрунтується на припущенні, що наступний набір транзакцій також визначатиметься цінами, а не примусом, почуття взаємної безпеки життєво важливе для уникнення мотивованих безпекою пошуків економічної автаркії. Таким чином, уникнення загрози безпеці іншої ліберальної держави або навіть посилення безпеки одна одної через альянс природно слідує за економічною взаємозалежністю" (Doyle, 1983, p. 231).

Саме економічна взаємозалежність розвинених демократій Заходу, на думку вченого, служила фундаментом для їх мирного співіснування. Крім того, М. Дойл також приділяв особливу увагу ідеологічним запобіжникам війн між демократіями, які б значно ускладнювали сам процес виправдання й аргументації агресії однієї ліберальної демократії проти іншої. Таким чином учений виключав аналогічні ідеологічні точки дотику між ворогуючими автократіями і, як і деякі його попередники, застосування інших важелів примусу щодо більш слабкої демократичної країни з боку вже більш розвинених країн, таких, як, наприклад, військовий переворот.

Проте водночас М. Дойл зазначав, що країни ліберально-демократичного устрою сприймають своїх більш авторитарних колег як своєрідних ненадійних партнерів в економічній співпраці, що й стає одним зі стовпів перманентної агресії з їх боку. "Ліберальні держави не змогли уникнути "дилеми безпеки" реалістів, невпевненості, що викликана анархією у світовій політичній системі, яку розглядають загалом. Але наслідки міжнародної анархії були пом'якшені у відносинах між державами такого самого ліберального характеру. Альянси суто взаємного стратегічних інтересів між ліберальними та неліберальними державами були зруйновані, економічні зв'язки між ліберальними та неліберальними державами виявилися крихкими, але політичний зв'язок ліберальних прав та інтересів виявився напрочуд міцною основою для взаємної неагресії. Між ліберальними державами існує сепаратний мир" (Doyle, 1983, p. 232).

Таким чином демократії стають учасниками військових конфліктів не рідше, ніж недемократії. Продовжуючи роботу М. Смолла і Д. Сінгера, М. Дойл підтверджує, що, незважаючи на факт більш мирного співіснування демократій їх агресивність щодо "автократій" стає причиною для безлічі військових конфліктів.

Саме робота та ідеї М. Дойла у процесі активного розвитку в межах ліберального дискурсу щодо

міжнародних відносин стали основою для появи теорії демократичного світу як світу мирних і взаємопов'язаних демократій. Саме визначення теорії можливе в двох спрощених варіантах: одномірному, чия основа в аксіоматичному сприйнятті демократичних режимів як більш мирних альтернатив авторитарним; двомірному, який базується уже на принципі мирного співіснування та співпраці між демократіями. Прихильники останнього підходу також більш прискіпливо ставляться до "недемократичних" країн, убачаючи в них потенційну загрозу для демократій, тим самим, виправдовуючи агресію проти них уже зі свого боку.

Згідно з тематичною статтею американського історика Роберта Лонглі, демократичні держави схильні до більш мирного співіснування за таких причин:

– Громадяни демократичних країн зазвичай мають право голосу після ухвалення законодавчих рішень про оголошення війни.

– У демократичних країнах громадськість, що голосує, покладає на своїх обраних лідерів відповідальність за людські та фінансові втрати у війні.

– Залучені до публічної відповідальності лідери урядів, швидше за все, утворюють дипломатичні інститути для вирішення міжнародної напруженості.

– Демократичні країни не часто розглядають країни зі схожою політикою та формою правління як ворожі.

– Демократичні країни, які зазвичай володіють більшим багатством, ніж інші держави, уникають війни, щоб зберегти свої ресурси" (Longley, 2022).

Проте історик підкреслює, що теорія демократичного світу нібито не має в своїй основі аксіоматичного сприйняття прогресивних демократій як більш миролюбних режимів, порівняно зі своїми авторитарними аналогами. На думку Р. Лонглі, теорія демократичного світу передусім базується на практиці мирного співіснування демократій, а не їх загальній пацифістській природі.

Водночас історик зазначає основні позиції критиків теорії. Таким чином, значно зменшену кількість війн між великими державами могла спровокувати промислова революція та зміни в економіці тогочасної Європи, більша взаємопов'язаність країн у межах єдиного ринкового простору.

Без уваги не лишилась й слабка аргументаційна база теоретиків демократичного світу у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між державним устроєм та агресивністю його зовнішньої політики. Тут виявляється проблема визначення та об'єктивного аналізу демократичності тої чи іншої країни й, виходячи з цього, неможливості дати остаточний висновок щодо самої теорії мирної демократії.

Фундаментальні відмінності кантіанського вічного миру та теорії демократичного світу. Кантіанський проект вічного миру являє собою своєрідну предтечу ліберальної теорії демократичного світу, чия основа також полягає у перебудові міжнародного права та взаємин між суверенними країнами на гуманістичних і пацифістських засадах, проте за довгий час існування та еволюції ідея безвоєнного світу Просвітництва зазнала безлічі фундаментальних змін і пертурбацій, відповідаючи на все нові запити та зміни суспільного дискурсу.

Почати варто з фундаментальної для ліберально-демократичного дискурсу розбіжності в трактуванні суті та функціоналу республіки в роботі І. Канта та його ідейних спадкоємців у вигляді теоретиків демократичного світу. Сам німецький філософ скептично ставився до демократії як до особливої

форми деспотії, де воля більшості домінує над меншістю.

Теоретики демократичного світу, що логічно випливає з їхньої назви, наділяють республіку елементами класичної представницької ліберальної демократії на протигау ідеалістичній аристократичній республіці І. Канта.

Також наявні і спроби примирення відмінних залежно від актуальних реалій трактувань одних термінів у роботі Ентоні Пагдена:

"Зважаючи на величезні відмінності між кінцем вісімнадцятого століття і початком двадцять першого, а також тим, що Кант розумів під представницькими республіками, і тим, що сьогодні мається на увазі під ліберальними демократіями, бачення світу Сполученими Штатами приблизно подібне (ідеям І. Канта): союз демократій, безумовно, не рівних за розміром або силою, але прихильними загальній меті більшого процвітання та миру за допомогою вільної торгівлі. Члени цього союзу мають право захищати себе від агресорів і з метою захисту вони також мають право робити все можливе, щоб умовити так звані держави-ізгоїв виправитися достатньою мірою, щоб бути прийнятими до союзу" (Pagden, 2005, p. 56)

Проте навіть у цій візії простежуються основи для нових воєнних конфліктів між ліберальними демократіями та авторитарними державами як "неприйнятими" для участі в союзі однодумців.

З ідеалу республіки також виходить і проект світової федерації. Прихильники теорії демократичного світу вбачають в такому союзі своєрідний клуб ліберальних демократій, об'єднання держав зі спільною ідеологічною основою. Подібна інтерпретація світової федерації І. Канта являє собою вільну адаптацію ідей філософа, який не загострював особливу увагу на створенні унітарного політичного устрою чи ідеології, яким мали б відповідати країни – члени федерації. Він убачав у федерації інструмент асиміляції різноманітних держав в ідеал республіки як форми правління, що стоїть на захисті природних прав людини як примату мирного співіснування в її межах.

Питання викликає й особливе трактування теоретиками демократичного світу ідеї кантіанського всесвітнього громадянства. Обмежуючись лише всезагальною гостинністю й толерантністю, прихильники теорії демократичного світу позбавляють жителів такої світової федерації можливості створення унікальної ментальної спільності, стати повноцінними громадянами світу.

До того ж примат економічного вільного ринку в межах інтернаціонального суспільства в теорії демократичного світу обмежує інституційний функціонал кантіанської федерації. Активна та вільна торгівля у філософській концепції І. Канта являє собою передусім інструмент спонукання до всепланетарної взаємодії, розвитку взаємного світового знання – одного з ключових стовпів побудови світу без війн як можливого феномену.

Також варто зазначити, що подібне всепланетарне об'єднання, на думку філософа, являтиме собою союз різноманітних культур, етносів і релігійних конфесій, диверсифікація якого становитиме основу союзу та співпраці народів у його межах. Подібні відмінності, як зауважував сам І. Кант, можуть стати основою для внутрішніх конфліктів за умови великої неосвіченості народів Федерації, проте він також визначав можливі вигоди такого різноманіття при просвітній роботі з населенням.

Не варто також забувати й про кінцеву мету створення світу без війн. І. Кант, як зазначалося вище, наголошує на ледь не фізичній необхідності створення всепланетарної Федерації незалежних країн як своєрідного витоку еволюції війн – від військового конфлікту між людьми до боротьби зі своїм більш диким началом, що сповільнює розвиток людства. Для теоретиків демократичного світу всепланетарний мирний союз являє собою самоціль, кінцеву точку маршруту.

Дискусія і висновки

Кантіанський "вічний мир" отримав другий погляд у роботах ліберальних гуманістичних мислителів другої половини ХХ ст. як ідейної та теоретичної основи для появи теорії демократичного світу. Обидва проекти базувалися на ідеї створення та підтримки миру без війн через налагодження міжнародних зв'язків у формі своєрідної планетарної федерації як інструменту діалогу та співпраці між країнами світу, проте актуалізація філософського проекту доби Просвітництва в межах сучаснішого наукового дискурсу також привела й до переосмислення ідей німецького філософа.

Таким чином, через роботу Д. Бабста, що опиралась на нібито практику мирного співіснування демократій та їх загальної миролюбності, кантіанська ідеалістична республіка набула класичних для сьогодення ліберально-демократичних елементів, ігноруючи при цьому ставлення самого філософа до практики подібної форми володарювання. Незважаючи на те, що такі мислителі, як М. Смол і Д. Сінгер, ставили під сумнів тезу щодо меншої агресивності демократій, порівняно з автократіями, ідея перманентного мирного діалогу між країнами демократичного типу являє собою основу для проекту вічного миру в межах теорії демократичного світу.

На думку же М. Дойла, одного з ідейних предтеч теорії демократичного світу, саме економічна та ідеологічна взаємопов'язаність демократій суміжного типу служитиме основою побудови всезагального та вічного миру, проте у той же час учений зазначав, що подібні демократичні режими сприймають своїх більш авторитарних колег як потенційно ненадійних партнерів, що стає одним з основних факторів подальшого розвитку військових конфліктів між ними. Таким чином під світовою федерацією в межах теорії демократичного світу розуміють союз ліберальних демократій, що об'єднаний спільними ідеологічними та економічними засадами.

Р. Лонглі в межах тематичної статті визначив також кілька важливих позицій критики теорії демократичного світу:

- слабка аргументаційна база теорії демократичного світу, що не дозволяє провести об'єктивний аналіз причинно-наслідкових зв'язків між державним устроєм тої чи іншої країни та ступенем її агресивності чи миролюбності;

- вплив інших факторів, крім стрімкої демократизації світу, в основі глобальних змін у кількості війн між розвиненими державами, зокрема, як промислова революція.

Подібні зміни в основних положеннях кантіанської ідеї "вічного миру" являють собою природні наслідки розвитку наукового дискурсу навколо самої проблем всепланетарного припинення війн і підтримки довгострокового миру. Ліберальний уклін сучасних ідейних спадкоємців І. Канта зумовлений змінами в міжнародних відносинах на тлі розвитку світового ринку та взаємозалежності розвинених країн світу. Проте, незважаючи на виявлені відмінності між кантіанською ідеєю вічного миру та теорією демократичного світу, науковий дискурс, як було виявлено в дослідженні, усе ще відповідає первинним запитам проблематики війни та миру та методів її розв'язання.

Список використаних джерел

- Дацюк, С. (2018, 28 серпня). *Вічний мир*. Українська правда. <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5b84e9a6d8fb6/>
- Остапенко, О. І., & Ряшко, В. І. (2015). Кант: Війна і мир. Важкий шлях до вічного миру. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*, (813), 209–214. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2517/vnulpurn201581333.pdf>.
- Babst, D. (1964). Elective Governments – A Force for Peace. *The Wisconsin Sociologist*, 3(1), 9–14.
- Doyle, M. W. (1983). Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs. *Philosophy and Public Affairs*, 12(3–4), 205–235, 323–353.
- Kant, I. (2016). *Perpetual Peace: A Philosophical Essay by Immanuel Kant*. Project Gutenberg. <https://www.gutenberg.org/files/50922/50922-h/50922-h.htm>
- Longley, R. (2022). What Is the Democratic Peace Theory? Definition and Examples. *Thought Co.* <https://www.thoughtco.com/democratic-peace-theory-4769410>.
- Pagden, A. (2005). Imperialism, liberalism and the quest for Perpetual peace. *Deadalus*, 134(2), 46–65.
- Small, M., & Singer, D. J. (1976). The War Proneness of Democratic Regimes, 1816–1965. *Jerusalem Journal of International Relations*, 1, 50–69.

References

- Babst, D. (1964). Elective Governments – A Force for Peace. *The Wisconsin Sociologist*, 3(1), 9–14.
- Datsyuk, S. (2018, August 28). *Eternal peace*. Ukrainian Pravda. <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5b84e9a6d8fb6/> [in Ukrainian].
- Doyle, M. W. (1983). Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs. *Philosophy and Public Affairs*, 12(3–4), 205–235, 323–353.
- Kant, I. (2016). *Perpetual Peace: A Philosophical Essay by Immanuel Kant*. Project Gutenberg. <https://www.gutenberg.org/files/50922/50922-h/50922-h.htm>
- Longley, R. (2022). What Is the Democratic Peace Theory? Definition and Examples. *Thought Co.* <https://www.thoughtco.com/democratic-peace-theory-4769410>.
- Ostapenko, O. I., & Ryashko, V. I. (2015). Kant: War and Peace. A difficult path to eternal peace. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Legal Sciences*, (813), 209–214. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2517/vnulpurn201581333.pdf> [in Ukrainian].
- Pagden, A. (2005). Imperialism, liberalism and the quest for Perpetual peace. *Deadalus*, 134(2), 46–65.
- Small, M., & Singer, D. J. (1976). The War Proneness of Democratic Regimes, 1816–1965. *Jerusalem Journal of International Relations*, 1, 50–69.
- Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24
Прорецензовано / Revised: 24.05.24
Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

Sviatoslav DIDKOVSKYI, PhD Student
ORCID ID: 0009-0001-5615-8195
e-mail: swattered@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

KANTIAN "PERPETUAL PEACE" IN THE LIBERAL DISCOURSE OF DEMOCRATIC PEACE THEORY

Background. This article represents a reconstructive analysis of the idea of perpetual peace in the works of Immanuel Kant and liberal thinkers of the second half of the twentieth century as the forerunners and representatives of the democratic peace theory. The study examines the process of development and evolution of the concept of perpetual and universal peace in liberal discourse and its difference from the original project of I. Kant.

Methods. Currently, the following methods are used in the work:

- the principle of abstraction, that is, the rejection of a number of properties, connections and relations of the object or phenomenon under study, which are not essential for solving the assigned problems, to concentrate on its separate elements;

- the principle of objectivity, that is, taking into account all factors that simplify the process of studying selected objects, phenomena and processes;
- the principle of unity of theory and practice, taking into account their interdependence.
- the principle of rational reconstruction, that is, consideration of the history of the development of selected issues within the framework of the rational requirements of scientific discourse.

Results. In the process of research, tendencies towards the development of the idea of perpetual peace within the framework of liberal humanistic discourse were revealed, which certainly led to changes in the fundamental provisions of the original concept of perpetual peace, endowing it with democratic and market-liberal elements more characteristic of current scientific discourse.

Conclusions. The Kantian project of perpetual peace forms the fundamental basis of the liberal democratic peace theory. The idea of a world without war, as well as the mechanism for its establishment and support through the creation of a single political and economic space within the framework of a world federation, served as the ideological basis for the democratic peace theory, however, in the process of its adaptation to the conditions of the new discourse, the original project underwent serious changes in its basis. Using the example of the evolutionary historical process around the "perpetual peace" project, we can trace the general mechanism for the development of scientific knowledge within the framework of a changing discourse, which, on the one hand, adapts a dynamically developing idea to the more current requirements of scientific knowledge, but on the other hand, preserves the main direction of the chosen problematic for preservation integrity of scientific discourse.

Key words: democracy, autocracy, perpetual peace, liberalism, republic, federation, humanism, history of philosophy, Enlightenment, Immanuel Kant, democratic peace theory.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 165:517.938.5

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10-3/11>

Ірина ДОБРОНРАВОВА, д-р філос. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-8767-4045

e-mail: irinadobronravova@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КОНКРЕТНА ІСТИНА В НЕЛІНІЙНІЙ НАУЦІ

Вступ. Наголошено, що розгляд наукової істини як процесу пов'язаний із розумінням конкретності істини як єдності моментів абсолютного та відносного в цьому процесі. Починаючи з Гегеля, істину розглядали як лінійний процес із фінальним пунктом його розвитку. Це була абсолютна істина як повернення абсолютної ідеї до себе в абсолютному дусі за Гегелем. Це був третій світ за Поппером як світ об'єктивної істини. Розкрито, що український філософ Павло Копнів відкрив розвиток істини в майбутнє, елімінувавши фінальний пункт істини як процес. Однак такий процес все ще розглядали як лінійний, що було природним за доби лінійної науки. Як ми вже писали (Добронравова, 2017а), сучасний стан нелінійної науки актуалізує розгляд наукової істини як нелінійний процес. За ситуації багатоваріантності нелінійної динаміки розуміння конкретності істини має бути оновлено. Таке оновлення і є метою цього допису.

Методи. Використано діалектичний метод у доповненні до наукового реалізму як найбільш природний підхід до сучасної нелінійної науки. Конкретна істина як нелінійний процес передбачає опис реальної нелінійної динаміки, який включає знання про вибір системою, що самоорганізується, однієї з альтернатив у точці біфуркації. Нелінійні теорії реконструюють кілька можливостей подальшого розвитку для нелінійної системи. Пояснити реальну ситуацію в певний момент такого розвитку означає описати реальний вибір системою у точці розгалуження подальших можливостей. Це показує, що нелінійна наука стає історичною, описуючи незворотний перебіг подій.

Методологічно це виражено обмеженням вимоги повторюваності результатів емпіричної перевірки передбачень теорії у зв'язку з випадковим вибором у точці біфуркації. Якщо до конкретного розподілу можливостей за елементами середовища байдуже, і якщо різні можливості можуть бути реалізовані водночас різними елементами середовища (як комірки Бенара у шарі підігрітої рідини або як різні партії в демократичному суспільстві), то загальна картина може відтворюватися за однакових умов.

Проте зазначено, що, коли ситуації в точках біфуркації мають характер історичного вибору, коли існує незворотний вибір між альтернативними можливостями (як вибір правостороннього або лівостороннього вуличного руху в різних країнах). Повторюваність в емпіричних перевірках передбачених варіантів не має місця в принципі в силу випадкової природи вибору в точках біфуркації.

Результати. Виявлено, що нелінійні фізичні теорії є такими самими дескриптивними, як біологічні, геологічні чи географічні. Тому поверхове засудження останніх фізиками та філософами науки, що на них орієнтувались протягом багатьох попередніх років, свідчить про нерозуміння різниці у видах теоретичного знання та його об'єктів.

Зазначено, що логічні структури пояснення та передбачення не збігаються у нелінійних теоріях, на відміну від лінійних. Нелінійні теорії можуть передбачити набір можливостей, але не реалізацію однієї з них у певний момент. Конкретна істина радше може бути підтверджена, якщо людське втручання забезпечить створення умов, за яких обраний варіант може реалізуватися.

Висновки. Розкрито, що завдання підтвердження знання в нелінійній області є більш складним, якщо взяти до уваги обчислювальний спосіб розв'язання нелінійних рівнянь. Ланцюг ітерацій у наближеному розв'язку таких рівнянь радше дасть нам комп'ютерну симуляцію нелінійної динаміки. Точне передбачення за ітераційною формулою наступного кроку в розгортанні нелінійної динаміки не забезпечує далекосяжних прогнозів у динамічному хаосі, навіть детермінованому.

Це не означає, що знання, яке ми отримуємо про нелінійні феномени, не може бути використане в людській практиці. Наприклад, зміна розмірності у фрактальних структурах серцевих "шумів" на кардіограмі дозволяє вчасно помітити перші ознаки хвороби серця. Метеорологи можуть попередити пілотів про наближення шторму, визначаючи швидкість висхідних потоків в атмосфері за фрактальними розмірностями зображень на екрані радара.

Такими є передбачення в нелінійній науці. Чи є вони доведенням конкретної істини? Мабуть, так, якщо зважати на стару формулу про практику як критерій істини.

Ключові слова: конкретна істини, нелінійна наука, філософія науки.

Вступ

Розгляд наукової істини як процесу пов'язаний із розумінням конкретної істини як єдності моментів

абсолютного та відносного в цьому процесі. Починаючи з Гегеля, істину розглядали як лінійний процес з фінальним пунктом його розвитку. Це була абсолютна істина як повернення абсолютної ідеї до себе в абсолютному дусі за Гегелем. Це був третій світ за Поппером як світ об'єктивної істини. Український філософ Павло Копнін відкрив розвиток істини в майбутнє, елімінувавши фінальний пункт істини як процес. Однак такий процес усе ще розглядали як лінійний, що було природньо за доби лінійної науки. Як ми вже писали (Dobronravova, 2017), сучасний стан нелінійної науки актуалізує розгляд наукової істини як нелінійний процес. За ситуації багатоваріантності нелінійної динаміки розуміння конкретності істини має бути оновлено. Таке оновлення і є метою цього допису.

Джерела. Розуміння істини як процесу розглянуто за роботами Г. В. Ф. Гегеля (Hegel, 1975), К. Поппера (Popper, 1972); нелінійний підхід до складних систем – за роботами провідних науковців у галузі нелінійної науки І. Пригожина (Prigogine, 1984), Г. Гакена (Haken, 1983) Б. Мандельброта (Mandelbrot, 1982); критика аналітичного підходу до кореспондентської теорії істини та розуміння обґрунтування знання – відповідно до концепцій внутрішнього реалізму та реалізму "з людським обличчям" Гіларі Патнема (Putnam, 1983); методологічна концепція генетичного конструктивізму як основа розуміння співвідношення між теоретичним та емпіричним рівнями наукового знання – за роботами В. Стюпіна (Stepin, n.d.).

Методи

Діалектичний метод у доповненні до наукового реалізму – найбільш природний підхід до сучасної нелінійної науки. Методологічна концепція генетичного конструктивізму В. Стюпіна є основою для розгляду співвідношення між теоретичним та емпіричним рівнями нелінійного знання. Критика кореспондентської теорії істини Г. Патнема буде вихідною позицією в пошуках адекватної епістемології нелінійної науки.

Результати

Конкретна істина як нелінійний процес. Конкретна істина як нелінійний процес передбачає опис реальної нелінійної динаміки, що включає знання про вибір системою, яка самоорганізується, однієї з альтернатив у точці біфуркації. Нелінійні теорії реконструюють кілька можливостей подальшого розвитку для нелінійної системи. Пояснити реальну ситуацію в певний момент такого розвитку – означає описати реальний вибір системою в точці розгалуження однієї з подальших можливостей. Отже, нелінійна наука стає історичною, описуючи незворотній перебіг подій. Методологічно це означає обмеження вимоги повторюваності результатів емпіричної перевірки передбачень теорії за рахунок випадкового вибору в точці біфуркації.

Сучасна квантова фізика має досвід роботи з потенційними можливостями, що асоційовані з хвильовими функціями. Там набір експериментів відтворює відповідний набір передбачених можливостей як реалізації їх усіх. Такий підхід може спрацювати для нелінійних середовищ, якщо різні можливості можуть бути реалізовані водночас різними елементами середовища (як комірки Бенара у шарі підігрітої рідини або як різні партії в демократичному суспільстві). Якщо до конкретного розподілу можливостей за елементами середовища байдуже та якщо різні можливості можуть бути реалізовані водночас різними елементами середовища, то загальна картина може бути відтворена за однакових умов.

Інша річ, коли ситуації в точках біфуркації мають характер історичного вибору, коли існує незворотний вибір між альтернативними можливостями (як вибір правостороннього або лівостороннього вуличного руху в різних країнах). Тоді повторюваність в емпіричних перевірках передбачених варіантів не має місця в принципі в силу випадкової природи вибору в точках біфуркації.

Тому нелінійні теорії є дескриптивними (Добронравова, 2017б). Вони описують існування феноменів, що справді існують, з їх власними різними сутностями, що обрані серед можливих у точці біфуркації. Це докорінно відрізняється від вияву єдиної сутності в різних умовах передбачуваним чином, як у лінійній фізиці. Нелінійні фізичні теорії є такими самими дескриптивними, як біологічні, геологічні, географічні. Тому зверхнє засудження останніх фізиками та філософами науки, що на них орієнтувались протягом багатьох попередніх років, свідчить про нерозуміння різниці у видах теоретичного знання та його об'єктів.

Пізнавальні результати стають науковим знанням тільки на базі усвідомлення їх істинності. Яка концепція істини має працювати в нелінійній науці? Застосування стандартної кореспондентної концепції істини в лінійній науці виражалось у збігу твердження про передбачений науковий факт із результатом відповідного експерименту. Але такий підхід не може бути застосований до нелінійної області. Наприклад, кількість особин певного виду в екологічній ніші в певний момент може бути пояснена на основі сценарію Ферхюльста про входження в динамічний хаос, але не може бути передбачена, особливо на хаотичній стадії. Логічні структури пояснення та передбачення не збігаються в нелінійних теоріях, на відміну від лінійних. Нелінійні теорії можуть передбачити набір можливостей, але не реалізацію однієї з них у певний момент. Конкретна істина радше може бути підтверджена, якщо людське втручання забезпечить створення умов, за яких обраний варіант може бути реалізований.

Ми маємо розуміти, що завдання підтвердження знання в нелінійній області є складнішим, якщо взяти до уваги обчислювальний спосіб розв'язання нелінійних рівнянь. Ланцюг ітерацій у наближеному розв'язку таких рівнянь радше дасть нам комп'ютерну симуляцію нелінійної динаміки.

Точне передбачення за формулою наступного кроку в її розгортанні не забезпечить далекосяжних прогнозів у динамічному хаосі, навіть детермінованому.

Це не означає, що знання, які ми отримуємо про нелінійні феномени, не може бути використане в людській практиці. Зокрема, зміна розмірності у фрактальних структурах серцевих "шумів" на кардіограмі дозволяє вчасно помітити перші ознаки хвороби серця. Метеорологи можуть попередити пілотів про наближення шторму, визначаючи швидкість висхідних потоків в атмосфері за фрактальними розмірностями зображень на екрані радара.

Такими є передбачення в нелінійній науці. Чи є вони доведенням конкретної істини? Ми думаємо так, якщо зважати на стару формулу для практики як критерій істини.

Конкретна істина як основа практичних дій. Для того щоб конкретна істина могла служити основою практичних дій у ситуації нелінійності, віднайти розв'язки рівнянь нелінійної динаміки замало. Треба ще й знати, які умови слід створити для реалізації сприятливого сценарію розгортання подій серед можливостей, що відкриваються в особливих точках розгалужень, зокрема в точках біфуркації. Зрозуміло, для усвідомленого вибору слід уявляти, з яких варіантів цей вибір має

відбуватися. Віднайдення атракторів певного нелінійного середовища може репрезентувати поле такого вибору.

Треба підкреслити, що іноді для отримання сприятливого варіанта потрібно змінити саме нелінійне середовище. Коли йдеться про соціальне середовище, потрібно здійснити вплив на людей, які становлять елементи соціуму. У кращому випадку цей вплив може полягати у просвіті та створенні сприятливих умов для творчості та підприємництва. У гіршому разі відбувається маніпуляція людською свідомістю шляхом пропаганди. Можливості для таких згубних впливів, безумовно, є, бо серед культурних архетипів колективного несвідомого, зокрема, українців, існують не тільки ціннісно благі зразки. Завжди присутній і тінювий бік справи. Як кажуть, наші гарні риси є продовженням наших недоліків, і навпаки.

Що стосується українців, індивідуалізм і здатність до самоорганізації можуть мати й позитивне вираження у здатності опиратися тиранії, і негативне вираження у вигляді хуторянства, у нелюбові до державних установ і в неохоті підкорятися організуючим правилам. Цю амбівалентність повинні мати на увазі всі, хто намагається впливати на соціальну свідомість, не кажучи вже про несвідоме.

Якщо ж повернутись до власне наукового та філософського підґрунтя створення засад для успішних практичних дій в нелінійній ситуації, то, крім усвідомлення наявних у середовищі атракторів нелінійної динаміки, потрібно розуміння умов, за яких нелінійною системою може бути обраний сприятливий перебіг подій. У будь-якому разі небезпека зовнішніх випадкових впливів або внутрішніх випадкових збурень залишається, бо самоорганізація зазвичай відбувається у відкритих нелінійних системах. А в точках біфуркації нелінійна система є принципово відкритою до впливів, значно менших за свою енергію за ті процеси, між якими відбувається вибір. Так що намагання керувати хаотичними процесами жодним чином не гарантує від несподіванок. Але це не означає, що відповідні впливи не потрібно здійснювати.

Дискусія і висновки

Коли йдеться про наукову істину, найбільш поширеним є уявлення про емпірично підтверджені або не спростовані теоретичні висновки у дусі кореспондентської теорії істини про відповідність сингулярного твердження про науковий факт із відповідним вимірюванням певних параметрів у ході або в результаті наукового експерименту. Ми матимемо на увазі теоретичну навантаженість фактів і поразку мрії аналітичної філософії науки про можливість редукції теоретичних тверджень до сукупності емпіричних. Урахування результатів досліджень складної структури теоретичного та емпіричного знання у світовій і вітчизняній філософії науки в контексті наукових практик, що занурені в практики соціальні, надає можливість обговорити епістемологічну ситуацію в нелінійній науці.

Ми вже прокламували на початку статті намір скористатися методом генетичного конструктивізму, який розроблено академіком В. С. Стюпіним щодо дослідження структури теоретичного знання у його зв'язку з емпірією та в широкому культурному й світоглядному контексті. Рух від вихідної фундаментальної теоретичної схеми до практичного застосування теорії пролягає через спеціальні дочірні теоретичні схеми, які занурюють ідеалізовані абстрактні об'єкти фундаментальної теоретичної схеми у стосунки,

що визначені теоретичним завданням. На основі мисленнєвих експериментів створюють ідеалізовані конструкції спеціальних теоретичних схем. Наступний крок – перехід до емпіричних схем, абстрактні об'єкти яких вже не є ідеалізованими, а такими, яким відповідають конкретні реальні прилади та відповідні вимірювальні процедури реальних експериментів. Саме на цьому етапі можливий не тільки перехід до експериментальної діяльності, а й до емпіричних схем інженерної та технологічної діяльності.

Епістемологічний аспект цих процесів повертає нас до проблеми конкретності істини в нелінійній науці, де передбачення відбувається у тісному зв'язку з практичною діяльністю людей. Тут на думку спадають свідчення дуже різних мислителів. Так колись Ф. Енгельс писав, що одного-єдиного паротяга достатньо для того, щоб довести тезу про можливість тепла здійснювати роботу. Науці, щоправда, важливо ще й з'ясувати, чому коефіцієнт

корисної дії такий невеликий, але це вже наступне питання. Наявність атомної бомби у американців і намагання створити власну змусило звільнити радянських учених від ідеологічних пересторог комуністичних вождів щодо "буржуазних" квантової і релятивістської теорій. На тлі бурхливих дискусій наших західних колег про науковий реалізм такою життєствердною звучить заява Я. Гакінга (Hacking) про електрони: "якщо їх можна напилувати, то вони існують". А нам зі співавторкою – професором Л. І. Сидоренко довелося зазначити роль сучасних біотехнологій як засобу розроблення фундаментальних проблем сучасної біології (Dobronravova, & Sidorenko, 2022).

Отже, конкретність істини в нелінійній науці передбачає теоретичну реконструкцію стану нелінійного середовища для з'ясування атракторів як можливих цільових причин нелінійної динаміки. Якщо сприятливість або несприятливість того чи іншого перебігу процесів самоорганізації є достатньо очевидною (зокрема, коли певний варіант самоорганізації загрожує катастрофою), справа в подальшому залишається за з'ясуванням і реалізацією умов, за яких наявна причина сформується сприятливим чином. (Добронравова, 2017b)

Така дія не завжди можлива, частіше йдеться про дії суб'єкта за непереборних обставин. Наприклад, у період стихійного лиха або війни наявність укриття, запасів води та їжі може дозволити перечекати негоду чи повітряну тривогу, а іноді завчасна евакуація може бути найкращим варіантом. Наука та технології потрібні для своєчасного попередження про біду, яка насувається.

Список використаних джерел

- Добронравова, І. С. (2017a). Дескриптивність нелінійного теоретичного знання та самоорганізація нелінійної науки. *Філософія освіти*, 1, 30–40.
- Добронравова, І. С. (2017b). *Практична філософія науки*. Університетська книга. <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/Dodr-phil-2017.pdf>
- Dobronravova, I. (2017). Truth as Nonlinear Process. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 1(1), 5–8. <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/83>
- Dobronravova, I., & Sidorenko, L. (2022). Post Non-Classical Synthesis of Knowledge in Modern Biotechnologies. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 1(6), 16–20. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/6-3/13>
- Haken, H. (1983). *Synergetics. An Introduction* (3rd ed.). Springer.
- Hegel, G. W. F. (1975). *Encyclopedie der Philosophischen Wissenschaften*. (Bd. 1). Akademie-Verlag.
- Mandelbrot, B. (1982). *Fractal Geometry of Nature*. W. H. Freeman and Company.
- Popper, K. (1972). *Objective Knowledge: Evolutionary Approach*. Oxford University Press.

Prigogine, I., Stengers, I. (1984). *Order out of Chaos*. Bantam Books.
 Putnam, H. (1983). *Realism and Reason*. Cambridge Univ. Press.
 Stepin, V. (n.d.). Theoretical Knowledge. A C.I.P. Catalogue record for this book is available from the Library of Congress. Springer.

References

Dobronravova, I. (2017). Truth as Nonlinear Process. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy*, 1(1), 5–8. <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/issue/view/83>
 Dobronravova, I. (2017a). Descriptive Nonlinear Theories and Self-organization of Non-linear Science. *Philosophy of Education*, 1, 30–40 [In Ukrainian].
 Dobronravova, I. (2017b). *Practical Philosophy of Science*. Universitetska Kniga, 351, 230–240. <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/Dodr-phil-2017.pdf>
 Dobronravova, I., Sidorenko, L. (2022). Post Non-Classical Synthesis of Knowledge in Modern Biotechnologies. *Bulletin of Taras Shevchenko*

National University of Kyiv. Philosophy, 1(6), 16–20. <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2022/6-3/13>
 Haken, H. (1983). *Synergetics. An Introduction* (3rd ed.). Springer.
 Hegel, G. W. F. (1975). *Enzyklopedie der Philosophischen Wissenschaften* (Bd. 1). Akademie-Verlag.
 Mandelbrot, B. (1982). *Fractal Geometry of Nature*. W. H. Freeman and Company.
 Popper, K. (1972). *Objective Knowledge: Evolutionary Approach*. Oxford University Press.
 Prigogine, I., Stengers, I. (1984). *Order out of Chaos*. Bantam Books.
 Putnam, H. (1983). *Realism and Reason*. Cambridge Univ. Press.
 Stepin, V. (n.d.). Theoretical Knowledge. A C.I.P. Catalogue record for this book is available from the Library of Congress. Springer.

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

Iryna DOBRONRAVOVA, DSc (Philos.), Prof.

ORCID ID: 0000-0002-8767-4045

e-mail: irinadobronravova@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CONCRETE TRUTH IN NONLINEAR SCIENCE

Background. Considering a scientific truth as a process is connected with the understanding a concrete truth as unity of absolute and relative moments of such process. Beginning by Hegel, truth was regarded as linear process with final point of its development. It was absolute truth, as return of absolute idea to itself in absolute spirit by Hegel. It was the third world by Popper as the world of objective truth. Ukrainian philosopher Pavlo Kopnin opened development of truth for future, eliminating from it the final point in his materialistic interpretation of the truth as a process. However, such process was still regarded as linear process. It was natural for the stage of linear science. As I have already wrote (Dobronravova, 2017), modern stage of nonlinear science actualizes the considering of a scientific truth as nonlinear process. In situation of many variants of nonlinear dynamics the understanding of concrete truth needs to be updated. Such updating is the goal of the article.

Methods. Dialectic method in addition to scientific realism is the most natural approach to research the modern nonlinear science. Methodologic conception of genetic constructivism by V. Stepin is foundation to consider the relations between theoretical and empirical levels of nonlinear knowledge. Criticism of correspondent conception of truth in internal realism by H. Putnam is initiative position in looking for right epistemology of nonlinear science.

Concrete truth as nonlinear process means the description of real nonlinear dynamics with knowledge about a choice, made by a self-organizing system between alternatives in bifurcation point. Nonlinear theories reconstruct few options of further development for nonlinear system. To explain a real situation in certain moment of such development means to describe the real choices by system in points of branching the possibilities. It means that nonlinear science becomes historical one that describes irreversible change of events.

Methodologically it means the restriction for claim to repeat the results of empirical checking the predictions of theory, because of choice by chance in bifurcation points. This claim can work for nonlinear medium if different options can be realized in it simultaneously (like Benar's cells in layer of heated liquid or different parties in democratic societies).

Otherwise things are going in the situations of historical kind, where the irreversible choice between alternatives has place (like historical choice between right-hand and left-hand traffic in different countries). Repetitions in empirical checking the predicted variants are not possible in principle because of random nature of choice in bifurcation points.

Results. Non-linear physical theories are descriptive, just like biological, geological and geographic theories. So arrogant condemnation of such theories by physicists and philosophers of science who took physics as a sample in many previous years founded on misunderstanding the specificity of different kinds of theories and their objects.

Logical structure of explanation and prediction are not the same in non-linear theories. Non-linear theory can predict a set of possibilities but not the realization of certain one in certain moment. Concrete truth can be justified if human intervention provides the realization of special condition to choose selected variant.

Conclusions. We have to understand that such task is more complicated, if we take into account the quantitative way to solve the non-linear equations. The chain of iterations in approximate solution of such equations can rather give computer simulation of non-linear dynamics. Exact prediction with iteration formula of each next step of unfolding non-linear dynamics, does not guarantee the long scale prediction of complex nonlinear system state.

It does not mean that knowledge we got about nonlinear phenomena are not useful for human practice. Thus, the change of dimension in fractal structures of "noise" in cardiograms lets to admit the first signs of heart illness and to cure heart in time. Meteorologists can warn pilots about oncoming storm, defining speed of rising flows in atmosphere by fractal dimension of pictures on the screen of radar. Those are the predictions in nonlinear science. Are they the proofs of concrete truth? Perhaps, yes, they are if we recall old formulation about practice as criteria of truth.

Key words: concrete truth, nonlinear science, philosophy of science.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 140.8:321:504

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10-4/11>

Ганна ЛЕБЕДЄВА, асп.

ORCID ID: 0000-0003-2664-1132

e-mail: liebiedievahanna@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ПОНЯТТЯ ПРИРОДИ

Г. Д. ТОРО ТА Р. В. ЕМЕРСОНА

Вступ. Розкрито зв'язок поняття природи трансценденталістів Р. В. Емерсона й Г. Д. Торо та соціально-політичного дискурсу Сполучених Штатів Америки XIX ст. Специфічними суспільно-політичними аспектами, що становили підґрунтя для формування уявлення про природу в США XIX ст., були: індустріалізація, що зростала, антирабовласницький рух і політика щодо корінного населення. Розглянуто вплив цих факторів на формування поняття природи.

Методи. Задля розкриття соціально-політичного контексту філософії природи американського трансценденталізму використано метод історичної реконструкції, для інтерпретації філософії природи Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо з урахуванням соціально-політичного контексту – герменевтичний метод. Застосовано порівняльний метод задля знайдення спільних і відмінних рис у філософських поглядах американських мислителів. Проблемний метод дозволив зосередити увагу саме на проблемах у філософських поглядах і на шляхах їх розв'язання. Також використано контекстуальний метод, мета якого – з'ясування контексту появи та розвитку тієї чи іншої ідеї, а увагу зосереджено саме на понятті "природи".

Результати. У результаті дослідження виявлено спорідненість між теоретизацією аболіціонізму, рефлексією щодо індустріалізації, дискусією щодо корінного населення та філософією природи американського трансценденталізму.

Висновки. Доведено, що філософія природи американського трансценденталізму Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо була глибоко вкорінена до соціально-політичного контексту Сполучених Штатів Америки напередодні громадянської війни та стала теоретичним фундаментом аболіціоністського руху. Поняття природи у філософії американського трансценденталізму тісно пов'язано із соціально-політичним дискурсом Сполучених Штатів Америки XIX ст. Корінні зміни суспільства напередодні громадянської війни стимулювали розвиток як соціальної філософії, так і філософії природи.

Ключові слова: трансценденталізм, поняття природи, аболіціонізм, індустріалізація, філософія XIX ст.

Вступ

Поняття природи постає одним з основних понять філософії американського трансценденталізму, яскравими представниками якого є Ральф Волдо Емерсон (*Ralf Waldo Emerson, 1803–1882*) та Генрі Девід Торо (*Henry David Thoreau, 1817–1862*). Проте, крім філософії природи ці мислителі також залишили потужний інтелектуальний спадок у сфері соціально-політичної філософії, де поняття природи також відіграє важливу роль. Їхня соціально-політична думка була глибоко вкорінена до контексту історичних подій, що супроводжували трансценденталізм на шляху його розвитку. Трансценденталізм був одним із перших філософсько-літературних рухів незалежних Сполучених Штатів Америки, його розквіт припадає на 1830–1850 рр. Основними представниками були Ральф Волдо Емерсон, Маргарет Фуллер (*Margaret Fuller, 1810–1850*), Елізабет Пібоді (*Elizabeth Peabody 1804–1824*), Джордж Ріплі (*George Ripley, 1802–1880*), Генрі Девід Торо та ін. Відлік трансценденталізму починають зазвичай із публікації есею Р. В. Емерсона "Природа" (*Nature, 1836*) або від заснування "Трансценденталістського клубу", що пов'язаний з іменами Р. В. Емерсона та Фредеріка Генрі Геджа (*Frederick Henry Hedge, 1805–1890*). Трансценденталізм був тісно пов'язаний із Гарвардським університетом і локалізований, переважно, у Новій Англії, а саме в Бостоні та Конкорді. Р. В. Емерсон, один із засновників трансценденталізму, автор численних есеїв, поетичних творів, філософських робіт, серед яких "Американський учений" (*American scholar*), "Обачність" (*Prudence*), "Закони духу" (*Spiritual Laws*), "Номіналіст і реаліст" (*Nominalist and Realist*), "Видатні постаті" (*Representative Man*), "Суспільство та усамітнення" (*Society and solitude*) тощо. Учень і близький друг Емерсона Генрі Девід Торо (*Henry David Thoreau 1817–1862*) також захоплювався

філософією природи. Найвідоміший твір Г. Д. Торо "Волден, або Життя у лісі" (*Walden, 1854 p.*), крім цього, він був автором численних есеїв, натуралістичних робіт, поезій, промов, лекцій, тощо. Обидва мислителі приділяли глибоку увагу не тільки філософії природи, але й суспільно-політичним питанням США XIX ст. Ця стаття розкриває соціально-політичний контекст поняття природи в американському трансценденталізмі Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо за трьома напрямками: аболіціонізм, індустріалізація та політика щодо корінного населення Америки. Головну увагу приділено зв'язку цих напрямів із поняттям природи.

Через широкий спектр діяльності Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо досить поширеним є розгляд їх соціально-політичної думки окремо від їх філософії природи. Незалежність філософії природи від соціально-політичної думки Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо постає позірною за близькішого розгляду. Зокрема, в есеї Р. В. Емерсона "Політика" він дає визначення політиці, спираючись на поняття природи: "Теорія політики, яка оволоділа розумом людей та яку вони якнайкраще виразили у своїх законах і своїх революціях, розглядає людей і власність як два об'єкти, для захисту яких існує уряд. Усі люди мають рівні права в силу того, що вони однакові за своєю природою" (Emerson, 1844, p. 220). У статті Ребекка Солінт вказала, що Г. Д. Торо часто досліджує або як натураліста, мрійника, філософа, поета, або як активіста, противника війни та рабства, і назвала це явище "Проблема Торо" (Solint, 2008, p. 971).

Мета. Метою статті є розкрити взаємовідношення поняття природи в трансценденталізмі Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо з соціально-політичним контекстом їх думки. Розглянуто аболіціонізм, індустріалізацію та політику щодо корінного населення як фактори формування поняття природи у трансценденталізмі Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо.

Методи

© Лебедєва Ганна, 2024

Дослідження соціально-політичного контексту філософії трансценденталізму Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо проведено через використання методу історичної реконструкції епохи між революцією та громадянською війною у США. Задля інтерпретації філософських творів Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо, зважаючи на соціально-політичний контекст, було використано герменевтичний метод.

Огляд літератури. Дослідження американського трансценденталізму є широко розповсюдженим. Поняття природи в американському трансценденталізмі досліджувалося у сфері історії літератури, екологічної етики та філософії природи. Соціально-політичний контекст трансценденталізму досліджували Джеймс Фінлі у роботі "Торо у контексті" (Finley, 2017), Гугеон (Gougeon, 1982), Вірцбіккі (Wirzbicki, 2021), Д. Девіс (Devis, 1979) та ін.

Результати

Філософія природи Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо тісно пов'язана із їх соціальною та політичною думкою, яка була орієнтована на тогочасний політичний дискурс. Поняття природи Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо стало основою для розвитку політичного руху аболіціоністів.

Аболіціонізм і природа людини. Глибоку залученість трансценденталізму до соціально-політичного контексту важко не помітити. Вони опікувались питаннями, які постають актуальними й донині, серед проблематики трансценденталізму важливими постають питання аболіціонізму, захисту навколишнього середовища, протесту проти війни, феміністична думка тощо. Особливо нагальними були питання рабства та його подолання. Важливо зазначити що для США перша половина XIX ст. була ключовою для подальшого історичного розвитку. Початок століття набув назви епохи добрих часів, то був стабільний час сталого розвитку після визвольної війни за незалежність Сполучених Штатів Америки, час формування американської ідентичності та культури. Саме на цей період і припадає поява трансценденталізму, що закликав до неупередженого критичного мислення, яке звільненого від догматизму та авторитаризму. Не дивно, що саме трансценденталізм був тісно пов'язаний з аболіціонізмом. Суперечки щодо рабовласницького устрою стануть у майбутньому одним із каталізаторів громадянської війни. Що стосується саме постатей Р. В. Емерсона і Г. Д. Торо, то вони не тільки були письменниками та філософами, а й публічними інтелектуалами в широкому сенсі слова, що передбачає залученість до соціально-політичного життя суспільства. Публічні промови обох філософів, такі як "Опір громадському уряду", "Громадянська непокор" (*Resistance to Civil Government, Civil Disobedience*), "Рабство у Массачусетсі" (*Slavery in Massachusetts*), "Благання про капітана Джона Брауна" (*A Plea for Captain John Brown*) Г. Д. Торо та "Звернення до жителів Конкорду щодо закону про біглих рабів" (*The Fugitive Slave Law Address to the Citizens of Concord, 1851*), "Американський учений" (*American Scholar*), "Бостонська промова про Джона Брауна" (*John Brown. Speech at Boston*) Р. В. Емерсона зустріли активну реакцію суспільства. Промови передусім було присвячено нагальним проблемам суспільства, однією з головних тем якого є рабство. Рабство постало індикатором глибокої кризи суспільства перед громадянською війною та ілюструвало масштабність соціальних змін часів трансценденталізму. Зокрема, Сандра Гарберт Петруліоніс (*Sandra Harbert Petruionis*) в книжці "Торо у контексті" писала: "Коли Генрі Девід Торо народився в

червні 1817 року, Сполучені Штати та їх колоніальні попередники були рабовласницьким суспільством довше, ніж два століття. Півтора мільйони людей були в легальних кайданах у дев'яти штатах. У час його смерті, сорок чотири роки потому, у травні 1862-го, громадянська війна тривала вже рік, кінцевим результатом якої буде визволення чотирьох з половиною мільйонів індів'їдів з рабства" (Finley, 2017, p. 185). Тобто то були часи корінних змін у суспільстві, одна з головних змін полягала у аболіціонізмі. Громадянській війні передувала низка подій, що виявляли кризу суспільства. Сара Петруліоніс перелічила події, які, на її думку, постали найбільш впливовими для Г. Д. Торо. Серед них Американомексиканська війна, повернення Антоні Бернса в рабство в 1845 р., рейд Джона Брауна на Гарперс Феррі у 1859. Вона також підкреслила, що Г. Д. Торо після навчання у Гарварді повернувся до абсолютно іншого Конкорду, де рух проти рабства розповсюдився настільки, що члени його власної родини включилися до нього. Особливу роль у аболіціоністському русі відігравали жінки. Було засновано кілька жіночих і змішаних антирабовласницьких спілок, серед яких Бостонська жіноча антирабовласницька спілка, членами якої стали близькі родичі Г. Д. Торо – мати Синтія, сестри Гелен та Софія, тітки Джейн, Марія, Елізабет та Луїза.

Аболіціонізм Р. В. Емерсона динамічно розвивався від досить поміркованого, іноді поміркованого, навіть порівняно із іншими активістами Нової Англії, до активного залучення до антирабовласницького руху. Гугеон зазначає, що Бостонська жіноча антирабовласницька спілка закидала Р. В. Емерсону його пасивну "занадто філософську" позицію (Gougeon, 1982, p. 560). Аболіціоністи початку 1830-х років не вважали Р. В. Емерсона частиною свого кола, більш того, убачали в ньому опозицію до активного протистояння рабовласництву. Це було зумовлено ще й специфічним поглядом Р. В. Емерсона та У. Чаннінга на роль індивіда у суспільних процесах. Для Р. В. Емерсона індивід відігравав ключову роль, поставав рушієм реформ, тому, як не парадоксально, але ним очікувалась активна позиція рабів у власному визволенні. Проте у другій половині 1830-х років Р. В. Емерсон стає визнаним членом антирабовласницького руху. У 1860-х роках поезія Р. В. Емерсона надихала солдатів Півночі на боротьбу, його поему "Бостонський гімн" вголос читали солдатам (Wirzbicki, 2021, p. 219).

Антирабовласницький активізм і соціально-політична думка в трансценденталізмі органічно поєднувалась із філософією природи. Щодо Г. Д. Торо можна спостерігати прямий зв'язок тем і понять його соціальної філософії та філософії природи. Дослідник філософії Г. Д. Торо, Клод Гает (*Claud Gayet*) виокремлював такі головні поняття інтелектуальної діяльності Торо: Бог, природа, людина, суспільство (Gayet, 1981, p. 9). Він також наголошує на тому, що слід розглядати ці поняття в динаміці, ураховуючи особливості розвитку інтелектуальної діяльності Г. Д. Торо, зважати як на плідну співпрацю Г. Д. Торо та Р. В. Емерсона на початку його кар'єри, так і на поворот до соціальної філософії в останні роки життя Г. Д. Торо. Головним мотивом в його соціально-політичній філософії постає взаємодія індивідуального та суспільного. Ґрунтом для побудови цих взаємовідносин постає, знову ж таки, поняття природи. Економічна незалежність індивіда від суспільства в природному середовищі зумовлює також і незалежність думок. Важливим також є акцент на

ключовій ролі саме індивідуальних дій у загальному контексті соціальних змін. Для Г. Д. Торо існував поділ на громадянське та політичне суспільство, що представлено у його роботі "Громадянська непокоря". Політичне суспільство постає репресивним для індивіда, у той час як громадянське суспільство складається зі свідомих індивідів і постає рушійною силою змін (Rosenblum, 1996).

Обидва філософа гостро відреагували на прийняття закону про біглих рабів (*Fugitive Slave Law, 1850*) – Р. В. Емерсон промовою "Закон про біглих рабів" (*Fugitive Slave Law, 1851*), а Г. Д. Торо промовою "Рабство в Массачусетсі" (*Slavery in Massachusetts, 1854*). Після ухвалення закону Г. Д. Торо починає брати активну участь у так званій підпільній залізниці Конкорду, яка була мережею шляхів звільнення людей із рабства з Півдня США до Канади. Хоча багатьох людей і вдалося врятувати, не всіх спіткала щаслива вдача (Томаса Сімса та Ентоні Бернса повернули в рабство, що набуло широкого публічного розголосу та різкого засудження з боку трансценденталістів).

Повернення Томаса Сміта у 1851 р. та Ентоні Бернса у 1854 р. у рабство до південних штатів стає впливовою подією й для подальшої безкомпромісності Г. Д. Торо у питаннях рабства та стимулює радикалізацію його поглядів на рабовласництво (Gayet, 1981, p. 113). Розвиток ставлення Г. Д. Торо до соціальної боротьби виявляється також у його ставленні до насильства. Мирний протест у вигляді несплати податків Г. Д. Торо часів написання "Уолдена" змінився заклик до більш рішучих дій і виправдання необхідності боротьби до останнього, навіть якщо це передбачає насильство, що він і виразив у промові "Плач по капітану Джону Брауну" (*A Plea for Captain John Brown, 1859*). Про радикалізацію антирабовласницьких поглядів Г. Д. Торо та перехід від ненасильницького протесту до виправдання рішучих заходів боротьби детально описано у статті Уільяма Герра "Торо про насильство" (Herr, 1975). Герр зазначив, що Г. Д. Торо сприймають як апостола культури ненасильницького протесту передусім через його відомий приклад протистояння війни з Мексикою, який він описав у промові "Громадянська непокоря". Він пише, що через те, що він не бажає платити податки злочинному уряду, він провів ніч у в'язниці, з якої його звільнили родичі (найбільш вірогідно його тітка). Цей випадок став хрестоматійним прикладом ненасильницького протесту та зробив Г. Д. Торо класиком теорії громадянської непокори. Водночас його думки щодо важливості саме ненасильницької боротьби стрімко розвиваються у бік визнання необхідності насильства із наближенням громадянської війни у США, де питання протистояння Півночі та Півдня у питанні рабовласництва спонукає Г. Д. Торо до усвідомлення необхідності боротьби до останнього. Важливо зазначити, що війна з Мексикою викликала суспільний опір не тільки через її несправедливість, а ще й через те, що захоплення нових територій у південно-західному напрямі означало збільшення масштабів рабовласницької території.

Питання рабовласництва носило й характер ідеологічної боротьби, в якій застосовували не тільки політичні, але й філософські, культурні та навіть наукові наративи. Зокрема, натуралістична робота Г. Д. Торо "Сукцесія лісових дерев" (*The Succession of Forest Trees, 1860*), в якій він описує характер та особливості розповсюдження дерев через перенесення насіння вітром на великі відстані. На перший погляд робота видається суто натуралістичною та не стосується дискусії щодо американського рабовласництва, проте

вона мала глибше значення, яке було одразу викрито академічною спільнотою. Крістін Елліс (*Cristin Ellis*) у розділі "Расова наука" (Finley, 2017, p. 236) розкриває стосунок між твердженням про те, що види дерев можуть подорожувати з континенту на континент та дискусії між моногенезісом і полігенезісом у расовій науці тих часів, де питання походження різних рас від одного виду людського або ж є незалежними видами, мало практичне значення для спроб ідеологічно виправдати рабовласництво. У цьому контексті стають очевидними прихильність Г. Д. Торо до моногенезісу та ствердження належності різних рас до одного людського виду, а також, на теоретичному рівні, тісний зв'язок між поняттям природи та природи людини у філософії трансценденталізму. Як про це пише К. Елліс у роботі "Насіння Торо": "Хоча міграція рослин може бути явищем, яке здається абсолютно не пов'язаним з питанням розвитку людини та расовими відмінностями, для натуралістів середини століття цей зв'язок, навпаки, був само собою зрозумілим" (Ellis, 2018, p. 75). К. Елліс також зазначає, що пізні роботи Г. Д. Торо слід читати у контексті двох важливих як для природознавства, так і для політики подій: публікація першого тому роботи Агассіза (*Jean Louis Rodolphe Agassiz, 1807–1873*) "Додаток до природної історії Сполучених Штатів Америки", в якому "Есей щодо класифікації" яскраво висвітлює його думку щодо "спеціального створення" видів, і друга подія – публікація "Походження видів" Чарльза Дарвіна (*Charles Robert Darwin, 1809–1882*) у 1859 р. Ці події впливали не тільки на розвиток природознавства, але й на розгортання ідеологічної боротьби напередодні та під час Громадянської війни: "Як я буду стверджувати, читання пізніх натуралістичних творів Торо в світлі цих каталітичних подій витягує їхню полемічну інвестицію не лише в екологічну систематичність і політику захисту навколишнього середовища, але й у людську екологію та політику людських відмінностей напередодні громадянської війни" (Ellis, 2018, p. 77).

Расова наука тих часів ґрунтувалась навколо питань етичності рабства, одним із виходів із етичної дилеми рабства була спроба невизнання чорношкірого населення "справжніми людьми", як пише Крістін Елліс: "До 1850-х років центр тяжіння в дебатах про американське рабство помітно змістився з питання про те, чи морально прийнятним є поневолювати людину, до питання про те, чи слід вважати чорношкірих повноцінними людьми" (Ellis, 2018, p. 3). Питання про належність до людської раси розглядали вже не як етичне, а як наукове. Попри те, що велика частина матеріалістичної расової науки служила расизму, К. Елліс зараховує Г. Д. Торо до матеріалістичних науковців аболіціонізму. Аби відповісти на питання: чи є люди інших рас "справді людьми" виникає нове питання: що є людина та чим людина не є. Ці питання породжують рефлексію над відношенням людського до нелюдського, відношення людини до природи, спроби визначити природу людини. Оскільки ці питання були в центрі уваги трансценденталістів, К. Елліс бачить спорідненість тематики трансценденталізму із сучасним постгуманізмом. Цікавим також є її спостереження щодо відмінності розуміння природи в Г. Д. Торо та Р. В. Емерсона: "Як я буду стверджувати, якщо концепція Торо про моральний вплив природи спочатку майже не відрізняється від Емерсонового зображення природи як морального тексту, що написаний фізичними шифрами, вона, тим не менш, поступово еволюціонує в щось помітно інше: ідіосинкратичну теорію адаптації

навколишнього середовища та спеціологічного розвитку, що поставив Торо у найбільш суперечливій дискусії в довоєнній расовій науці в його останні роки" (Ellis, 2018, p. 62).

Природничі науки молодих Сполучених Штатів на той час перебували у стані розвитку, початку формування власної школи. Важливою була комунікація з європейськими вченими та залучення їх до співпраці з американськими науковими інститутами. Велику роль у становленні американського природознавства відіграв Жан Рудольф Луї Агассіз (*Louis Agassiz, 1807–1873*), швейцарський природознавець, який переїхав до Бостону у 1846 р. і навчив ціле покоління американських природознавців. Відомо про його співпрацю з Г. Д. Торо щодо вивчення птахів часів проживання Г. Д. Торо в Уолденському лісі. Л. Агассіз був прихильником полігенезису, тобто наполягав на незалежному походженні рас. У той час як Г. Д. Торо та, наприклад, інший відомий природознавець тих часів, колега Л. Агассіза, Ейса Грей (*Asa Gray, 1810–1888*) мали іншу думку, вважаючи походження рас адаптацією до різних кліматичних умов одного й того самого виду. Природознавчий інтерес Г. Д. Торо не був відокремлений від його політичної філософії періодом його творчості. Із кінця 1850-х років і до самої смерті Г. Д. Торо працював у цих напрямках буквально одночасно: під час написання "Диких фруктів" він одночасно пише й "Мольбу за капітана Джона Брауна", "Дикі яблука" під час "Останніх днів Джона Брауна", його політичні роботи перетинаються з природничими через пошук "природного закону", який вищий за людський. Варте уваги також його міркування щодо означення бути "справжнім американцем", ця тема також характерна і для Р. В. Емерсона, цікаво, що інтерес до корінного населення тісно пов'язаний зі спробою досягнути особливості молодого нації Сполучених Штатів Америки, порівняно з іншими, та усвідомити власний ідентитет. Європейські мігранти у процесі адаптації до нових умов навколишнього середовища формують також і нову культурну ідентичність, нові світоглядні орієнтири. У роботі "Коротка історія Сполучених Штатів" Роберт Ріміні (Remini, 2008, p. 76) пише про те, що однією з найважливіших змін під час громадянської війни був початок усвідомлення національної ідентичності. Люди перестали називати себе нью-йоркцями, вірджінцями тощо, з'являється спільна національна ідея американця. Після війни за незалежність населення чітко відрізняло себе, вони вже більше не були колонізаторами, британцями, європейцями, але почали міркувати про те, що означає бути американцем, почали вибудовувати нову систему цінностей. Важливу роль у цій системі відігравала республіканська форма правління – унікальна в тогочасному західному світі. Неабияку роль у цьому процесі відіграла стрімка індустріалізація, розвиток якої обіцяв незалежну від європейського імпорту економіку.

Індустріалізація та захист природи. Інший важливий аспект суспільно-політичних змін полягав у індустріалізації. Як пише Лен Гугеон у статті "Політика та економіка", "Американське суспільство драматично змінилось у період з 1815 до 1860 року, оскільки американська економіка звернула з більшою мірою аграрного, домашнього сцентрованого підприємства до ринкової структури. До 1815 р. більшість американців працювали на власних або на сімейних фермах. Вони обмінювали на послуги або продавали продукти, що виростили або виробили вдома, такі як взуття від місцевого шевця або послуги коваля. Праця, широко

кажучи, не сприймалась як товар, і більшість торгівлі була локальною. Однак наприкінці цього періоду, на порозі Громадянської Війни, мануфактури стали найбільшим джерелом ужитку продуктів, і виробництво перейшло від домогосподарства до фабрик" (Gougeon, 2012, p. 136). У Новій Англії та штатах Середньої Атлантики фінансовий капітал перемістився з торгівлі на виробництво, і почали працювати близько 140 бавовняних фабрик (Remini, 2008, p. 76). За кілька років у всій Новій Англії працювало 500 тис. веретен. Фабрики виробляли чавунні, вівняні та бавовняні вироби, ці галузі поширилися в долині Огайо та на Середньому Заході. Ринкова революція з часом перетворила країну з суто сільськогосподарського суспільства на індустріальне (Remini, 2008, p. 76). Виробничі інтереси північних штатів вимагали вищих тарифів, щоб захистити себе від іноземної (головним чином, британської) конкуренції, тому вони підтримали ідею вільної імміграції, аби забезпечити себе робітниками, яких вони потребували для своїх фабрик і заводів. Серед цінностей, які породила індустріальна революція, автор підкреслює жагу до грошей, амбітне бажання не залишитись у злиднях, відданість праці заради майбутніх статків і повагу до робочої етики, яка полягала у тверезості та релігійності. Згідно з автором це все прискорювало темп індустріальної революції: "Захоплені амбіціями та цілеспрямованістю, віддані трудовій етиці та цінуючи, здавалося б, безмежні багатства, які вони відкрили в природних ресурсах, що їх оточували, вони за відносно короткий час досягли стадії "зльоту" У потужному індустріальному суспільстві" (Remini, 2008, p. 78).

Транспортна революція також забезпечила країну залізницями, починаючи з 1820-х років. У наступні сорок років залізничні колії простягнуться на 3000 миль усім континентом. Іноді залізницю використовували і аболіціоністи для нелегального перевезення людей, що бігли від рабства, хоча більшість з них тікали до Канади пішки через мережу шляхів, що дістали назву "підпільна залізниця".

Зміни соціальної організації впливали й на зміну ставлення до природи. Природу в часи індустріалізації все більше почали розглядати як ресурс для виробництва. Виснаження природних ресурсів постає проблемою вже тоді, виникають заклики до збереження природних ресурсів і перші зародки енвайронментальських рухів. Г. Д. Торо був одним з тих, хто звернув на цю проблему суспільну увагу та став на захист дикої природи заради майбутніх поколінь: "Мені страшно, що той, хто ходитиме цими полями одне століття пізніше. Не буде знати задоволення, що його отримуєш коли зриваєш дикі яблука. Ах, бідна людина, так багато задоволень, що вона їх не буде знати" (Thoreau, 1863, p. 30).

Важливим чинником розвитку індустріалізації постає також стрімке зростання імміграції. До 1850 р. більш ніж 2.5 млн європейців мігрували до Сполучених Штатів у пошуках кращого життя. Приплив нових людей, цілком можливо, впливав на формування робочого класу, розвиток виробничих можливостей та економіки також цьому сприяв. Як вважає Лен Гугеон, у розділі "Економіка" роботи Г. Д. Торо "Волден" можна побачити протомарксистські погляди (Gougeon, 2012, p. 138).

Г. Д. Торо використовує метафору "машини" для опису суспільства, що свідчить про його сприйняття суспільства як автоматизованого, неприродного, механічного способу життя у той час, як поряд з новими містами Сполучених Штатів Америки проживали

племена корінного населення, що демонстрували геть протилежний стиль життя у гармонії з природою.

Корінне населення Північної Америки й Трансценденталізм. Ще одним соціально-політичним чинником, що впливав на ставлення трансценденталізму до природи була політика щодо корінного населення Північної Америки. Інтерес до корінних племен з боку трансценденталізму носив більшою мірою антропологічний характер. Проте в антропології та расовій науці часів трансценденталізму корінне населення викликало геть інше ставлення, ніж до інших рас. Як пише Девід Брайон Девіс (*David Brion Davis*) у другому розділі "Проблема аборигенів. Асиміляція чи виселення" (*The Problem of Aborigines: Assimilation vs Removal*) у книжці "Культура Антебеллуму", до корінного населення ставилися або як до шляхетних дикунів або як до диявольських створінь (Davis, 1979, p. 496). Багато трансценденталістів, включно з Г. Д. Торо та Р. В. Емерсоном, виявляли інтерес до культури корінного населення, виходили з ними на контакт, проводили з ними час, знайомились з культурою та звичаями. Г. Д. Торо під час свого експерименту життя на природі в Уолденському лісі працює саме над працею про досвід спілкування з індіанцями "Тиждень на річках Конкорд і Мерімак" (*A Week on the Concord and Merrimack Rivers*, 1849). Для Г. Д. Торо вони уособлювали невимуслене ставлення до життя, безпосередній зв'язок з природою, уміння вдовольняти потреби без виснаження природних ресурсів. У той час для Маргарет Фуллер, яка також займалась антропологічними дослідженнями корінного населення, важливим було значно гірше положення жінки у племенному суспільстві (Bellin, 2012, p. 201). Інтерес білих американців до корінного населення носив імперіалістичний характер, племена оцінювали за ступенем їх "цивілізованості", тобто здатності перейняти звичаї білих. Проблема співіснування з корінним населенням розв'язували переважно витісненням корінних племен з їх територій. Р. В. Емерсон став на захист племені Черокі та написав відкритого листа президенту США Мартіну Ван Бюрену (*Martin Van Buren*) на захист племені Черокі від примусової депортації (Emerson, 1995). У листі Р. В. Емерсона необхідність змінити ставлення до племені Черокі мотивується також їх цивілізованістю, тобто сприятливістю до культури білих у той час, як і білі відчували на собі вплив корінної культури. Девід Беллін описує значення контакту з корінним населенням для формування американської ідентичності: "щоб стати справжніми американцями, білі мали стати фальшивими індіанцями" (Bellin, 2006, p. 6). Це ілюструє водночас і підсильний інтерес до індіанців, і поверхневе розуміння їхньої культури. Заклик до повернення до життя у гармонії з природою та до збереження дикої природи, що властиві трансценденталізму, прямо пов'язані з людьми, які жили в цій гармонії та потребували збереження – корінним населенням.

Дискусія і висновки

Отже, поняття природи в американському трансценденталізмі Р. В. Емерсона та Г. Д. Торо мало не тільки теоретичний характер, проте було глибоко вкорінено до соціально-політичного дискурсу Сполучених Штатів Америки XIX ст. На фоні бурхливих подій боротьби з рабством поняття природи набуває глибшого змісту та стає пов'язаним із поняттям природи людини. Споглядання природи та усамітнення з природою розглядається як спосіб досягти неупередженого мислення, першого кроку на шляху до соціальних змін. Закликаючи звільнити населення з рабства, Г. Д. Торо звертається до вищого

закона природи, який має стояти над мінливим і тимчасовим законом людей. Аргументація на користь спільної природи людей дає можливість не зважати на расові відмінності. Стрімка індустріалізація спонукала до рефлексії щодо захисту природи, збереження диких місцевостей для майбутніх поколінь. Присутність поряд племен корінного населення з іншим ставленням до природи і геть іншим соціальним ладом спонукали до порівняння та переосмислення власного. Корінне населення викликало антропологічний інтерес і водночас романтизувалося як "шляхетні дикуни", що живуть у гармонії з природою та власною гідністю, що спонукало розвиток літератури про природу та природне існування, одним з яскравих прикладів якої є "Волден" Г. Д. Торо.

У результаті дослідження виявлено зв'язок поняття природи у філософії американського трансценденталізму з такими соціально-політичними факторами, як криза рабовласницького суспільства та рух аболіціоністів, стрімка індустріалізація, осмислення іншого способу життя корінного населення та необхідність політичного регулювання співжиття з ним. Ці фактори стимулювали переосмислення поняття природи американськими трансценденталістами.

Список використаних джерел

- Bellin, J. D. (2006). Taking the Indian Cure: Thoreau, Indian Medicine, and the Performance of American Culture. *The New England Quarterly*, 79(1), 3–36. <http://www.jstor.org/stable/20474410>
- Bellin, J. D. (2012). Native American Rights In S. Harbert Petruionis, L. Dassow Walls & J. Myerson (Eds), *The Oxford Handbook of Transcendentalism, Oxford Handbooks* (2010; online edn, *Oxford Academic*, 18 Sept. 2012), <https://doi.org/10.1093/oxfordhdb/9780195331035.013.0014>
- Davis, D. B. (1979). *Antebellum American Culture: An Interpretive Anthology*. Penn State University Press.
- Ellis, C. (2018). Thoreau's Seeds: Evolution and the Problem of Human Agency. In *Antebellum Posthuman: Race and Materiality in the Mid-Nineteenth Century* (pp. 61–95). Fordham University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1xzh0z9.5>
- Emerson, R. W. (1995). Letter to Martin Van Buren. In L. Gougeon & J. Myerson (Eds), *Emerson's Anti-Slavery Writing*. Yale University Press.
- Finley, J. S. (2013). Justice in the Land: Ecological Protest in Henry David Thoreau's Antislavery Essays. *The Concord Saunterer*, 21, 1–35. <http://www.jstor.org/stable/24643589>
- Finley, J. S. (2017). *Thoreau in the context*. Cambridge University Press.
- Gayet, C. (1981). *The Intellectual Development of Henry David Thoreau*. Acta Univ. Ups.
- Gougeon, L. (1982). Emerson and Abolition: The Silent Years, 1837–1844. *American Literature*, 54(4), 560–575. <https://doi.org/10.2307/2926006>
- Gougeon, L. (2012). Politics and Economics. In S. Harbert Petruionis, L. Dassow Walls & J. Myerson (Eds), *The Oxford Handbook of Transcendentalism, Oxford Handbooks* (2010; online edn, *Oxford Academic*, 18 Sept. 2012), <https://doi.org/10.1093/oxfordhdb/9780195331035.013.0010>
- Herr, W. A. (1975). Thoreau on violence. *The Thoreau Society Bulletin*, 131, 2–4. <http://www.jstor.org/stable/23399955>
- Remini, R. V. (2008). *A short history of the United States*. Harper Collins Publishers.
- Rosenblum, N. L. (Ed.). (1996). *Thoreau: political writings*. Cambridge University Press.
- Solnit, R. (2008). The Thoreau Problem, in *American Earth: Environmental Writing since Thoreau* (pp. 971–974). Library of America.
- Thoreau, H. D. (1863). *Excursions*. Ticknor and Fields.
- Thoreau, H. D. (1906). *The writings of Henry David Thoreau in twenty volumes*. Houghton Mifflin Co.
- Wirzbicki, P. (2021). A War of Ideas. In *Fighting for the Higher Law: Black and White Transcendentalists Against Slavery* (pp. 219–257). University of Pennsylvania Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv18dv6z.9>

References

- Bellin, J. D. (2006). Taking the Indian Cure: Thoreau, Indian Medicine, and the Performance of American Culture. *The New England Quarterly*, 79(1), 3–36. <http://www.jstor.org/stable/20474410>
- Bellin, J. D. (2012). Native American Rights In S. Harbert Petruionis, L. Dassow Walls & J. Myerson (Eds), *The Oxford Handbook of Transcendentalism, Oxford Handbooks* (2010; online edn, *Oxford Academic*, 18 Sept. 2012), <https://doi.org/10.1093/oxfordhdb/9780195331035.013.0014>
- Davis, D. B. (1979). *Antebellum American Culture: An Interpretive Anthology*. Penn State University Press.
- Ellis, C. (2018). Thoreau's Seeds: Evolution and the Problem of Human Agency. In *Antebellum Posthuman: Race and Materiality in the Mid-Nineteenth Century* (pp. 61–95). Fordham University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1xzh0z9.5>

Emerson, R. W. (1995). Letter to Martin Van Buren. In L. Gougeon and J. Myerson (Eds). *Emerson's AntiSlavery Writing*. Yale University Press.

Finley, J. S. (2013). Justice in the Land: Ecological Protest in Henry David Thoreau's Antislavery Essays. *The Concord Saunterer*, 21, 1–35. <http://www.jstor.org/stable/24643589>

Finley, J. S. (2017). *Thoreau in the context*. Cambridge University Press.

Gayet, C. (1981). *The Intellectual Development of Henry David Thoreau*. Acta Univ. Ups.

Gougeon, L. (1982). Emerson and Abolition: The Silent Years, 1837–1844. *American Literature*, 54(4), 560–575. <https://doi.org/10.2307/2926006>

Gougeon, L. (2012). Politics and Economics. In S. Harbert Petruionis, L. Dassow Walls & J. Myerson (Eds), *The Oxford Handbook of Transcendentalism*, Oxford Handbooks (2010; online edn, Oxford Academic, 18 Sept. 2012), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195331035.013.0010>

Herr, W. A. (1975). Thoreau on violence. *The Thoreau Society Bulletin*, 131, 2–4. <http://www.jstor.org/stable/23399955>

Remini, R. V. (2008). *A short history of the United States*. Harper Collins Publishers.

Rosenblum, N. L. (Ed.). (1996). *Thoreau: political writings*. Cambridge University Press.

Solnit, R. (2008). The Thoreau Problem, in *American Earth: Environmental Writing since Thoreau* (pp. 971–974). Library of America.

Thoreau, H. D. (1863). *Excursions*. Ticknor and Fields.

Thoreau, H. D. (1906). *The writings of Henry David Thoreau in twenty volumes*. Houghton Mifflin Co.

Wirzbicki, P. (2021). A War of Ideas. In *Fighting for the Higher Law: Black and White Transcendentalists Against Slavery* (pp. 219–257). University of Pennsylvania Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv18dvv6z.9>

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

Hanna LIEBIEDEVA, PhD Student
ORCID ID: 0000-0003-2664-1132
e-mail: liebiedevahanna@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE SOCIO-POLITICAL CONTEXT OF THE CONCEPT OF NATURE BY H. D. THOREAU AND R. W. EMERSON

Background. The article reveals the connection between the concept of nature of the transcendentalists R.W. Emerson and H.D. Thoreau and the Socio-Political Discourse of the 19th century United States of America. Specific socio-political aspects that formed the basis for the formation of manifestations about nature in the United States in the 19th century were: growing industrialization, the anti-slavery movement, and policies regarding the indigenous population. The article will note the impact of these factors on the formation of the concept of nature.

Methods. The method of historical reconstruction was used to reveal the socio-political context of the philosophy of nature of American transcendentalism. The hermeneutic method was used to interpret the philosophy of nature of R. V. Emerson and G. D. Thoreau, taking into account the socio-political context. A comparative method was used to find common and distinctive features in the philosophical views of American thinkers. The problem-based method made it possible to focus attention precisely on the problems in philosophical views and on the ways of their solution. And the contextual method, the purpose of which is to clarify the context of the appearance and development of a particular idea, this article focuses on the concept of "nature".

Results. As a result of the study, affinities between the theorization of abolitionism, reflection on industrialization, debate on the indigenous population and the philosophy of nature of American transcendentalism were revealed.

Conclusions. The philosophy of the nature of American transcendentalism of R. W. Emerson and H. D. Thoreau is deeply rooted in the socio-political context of the United States of America before the Civil War and became the theoretical foundation of the abolitionist movement. The concept of nature in the philosophy of American transcendentalism is closely related to the socio-political discourse of the United States of America in the 19th century. Radical changes in society before the civil war stimulated the development of both social philosophy and the philosophy of nature.

Keywords: transcendentalism, concept of nature, abolitionism, industrialization, philosophy of the 19th century.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 001.2:316.7:94(4):94(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10-5/11>

Анатолій ПАВКО, д-р іст. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0003-1686-5730
e-mail: pavko.anatoliy@gmail.com
Національна академія управління, Київ, Україна

УКРАЇНЬСЬКА ФУНДАМЕНТАЛЬНА НАУКА – ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ЧИННИК У ФОРМУВАННІ ТРАДИЦІЙ І ЦІННОСТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Вступ. Здійснено конструктивно-критичний, комплексний, системний аналіз стану, парадигм і тенденцій розвитку української та європейської фундаментальної науки. На синтетичному рівні висвітлено гносеологічні та суспільні функції, історичну місію та візію вітчизняної науки у формуванні традицій і цінностей європейської культури.

Привернуто увагу до вагомого внеску вітчизняних учених до досліджень теоретико-методологічних, гносеологічних, світоглядних засад української фундаментальної науки як інтелектуального феномену. Цій проблематиці присвячені ґрунтовні монографічні праці, статті, дискурси, наукові розвідки таких учених, як Б. Патон, А. Загородній, А. Наумовець, Д. Зербіно, О. Габович, В. Кузнєцов, Л. Курило, Н. Семенова, С. Гончаренко, А. Павко, З. Партико, А. Філіпенко та ін. Вартісні, малодосліджені, дискусійні аспекти зазначеної проблеми знайшли також висвітлення на сторінках наукових праць закордонних учених. До них можна зарахувати, зокрема, міждисциплінарні публікації Ж. Баррозу, Дж. Горгона, В. Гумбольдта, К. Поппера та інших західних мислителів і дослідників. Водночас у вітчизняній соціогуманітарній думці практично відсутні фахові узагальнювальні праці, у яких українську фундаментальну науку розглядали би з комплексних, синтетичних позицій як потужний інтелектуальний чинник у формуванні традицій і цінностей європейської культури.

Методи. Під час дослідження соціогуманітарної проблеми використано комплекс методів (аналіз, синтез, індуктивний і дедуктивний методи), а також такі загальнонаукові підходи, як діалектичний, системний, міждисциплінарний, що й спонукало до розкриття внутрішнього суперечливого характеру тенденцій розвитку фундаментальної науки, оцінення української науки в системі європейських цінностей і культури. Водночас діалектичний метод є теоретико-методологічним підґрунтям для глибокого, сутнісного розуміння інтелектуального потенціалу фундаментальних досліджень. Натомість системний підхід, який використано у статті, екстраполюється на здійснення коректного, усебічного аналізу невід'ємних складників, які визначають закономірності та особливості розвитку вітчизняної науки в сучасних умовах. Міждисциплінарний підхід, який знайшов творче застосування у статті, дав можливість поєднати здобутки в царині соціогуманітаристики, які значною мірою зумовлюють детермінанти методологічної культури наукового аналізу, критичного мислення у процесі продукування та засвоєння наукових знань.

Результати. Виокремлено такі тенденції розвитку української фундаментальної науки як інституційного чинника формування традицій і цінностей європейської культури:

1. Потужний, системний розвиток фундаментальної науки є необхідною умовою для вдосконалення механізмів поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні.

2. Сучасна фундаментальна наука є одним зі складників суспільно-культурного поступу людства й визначає такі важливі її характеристики, як диференціація та інтеграція, комп'ютеризація та гуманізація кожної з них.

3. Історичний досвід розвитку європейської цивілізації засвідчує, що саме наука, як у минулому, так і в умовах сьогодення була та залишається важливим інтелектуальним чинником, надійним раціональним підмурком сильних держав і націй.

Висновки. Установлено, що науковий потенціал держави є невід'ємним складником європейської культури, інтелекту сучасної української нації. Важливо зважати на те, що європейські цінності повинні мати для вітчизняної науки не тимчасовий, а ґлибинний і незворотний характер. Адже збереження та модернізація національного інтелекту, інтелектуального капіталу є неодмінною умовою виходу його в освітньо-науковий і культурний простір Європи, збереження та розвитку її як сучасної, могутньої у науковому сенсі демократичної держави з усталеними цивілізаційними традиціями. Особливий акцент зроблено на тому, що постійне прагнення до інтелектуальної та політичної свободи, патріотизм, невтомна працелюбність, розум, освіченість, креативність, інтелект, здоровий прагматизм, наполегливість, сміливість, кмітливість, почуття гумору – це саме ті універсальні, виразно окреслені, прикметні риси наших співвітчизників, які роблять їх незламними та відкривають перед ними унікальний інтелектуальний простір Європи, дивовижний європейський світ екзистенції.

Ключові слова: академічна наука, епістемологія, європейська культура, європейські цінності, інноваційні структури, наука, науковий потенціал, наукова система, національний інтелект, університет, фундаментальна наука, псевдонаука.

Вступ

Необхідною імперативною умовою для динамічного, цілеспрямованого руху нашої країни в напрямку продуктивного вироблення, практичного втілення основоположних традицій і цінностей європейської культури, поглиблення євроінтеграційних процесів є потужний, належним чином упорядкований, системний розвиток фундаментальної науки. Сучасна філософія науки розглядає науку як один зі складників суспільно-культурного поступу людства й визначає такі важливі її характеристики, як диференціація та інтеграція науки, комп'ютеризація та гуманізація кожної з них.

Історичний досвід розвитку світової цивілізації, європейської спільноти переконаливо засвідчує, що саме наука, як у минулому, так і в умовах сьогодення була і залишається важливим інтелектуальним чинником, надійним, раціональним підмурком сильних держав і націй.

Варто в цьому зв'язку дослухатися до глибоких, мудрих слів голови Єврокомісії Жозе Баррозу, які він виголосив 23 червня 2014 року на відкритті Фестивалю науки у Копенгагені: "Майбутнє Європи – це наука" (Габович,

Кузнєцов та ін., 2016, с. 208]. Зважаючи на те, що освітньо-науковий потенціал країни є складовою частиною цивілізації, культури, сукупного інтелекту сучасної нації, у нас є всі підстави стверджувати, що наука є майбутнім і для України. Важливо при цьому пам'ятати, що наука інтернаціональна як за своєю гносеологічною природою, так і за інтелектуальним потенціалом. Проте кожен авторитетний науковець має свою батьківщину. Зауважимо також, що суспільний статус академічної науки в європейських країнах є досить високим. Наприклад, Британська королівська академія щорічно надає уряду експертну доповідь, яка містить ґрунтовний аналіз проблем і перспективних тенденцій

© Павко Анатолій, 2024

розвитку країни. На жаль, до науково-експертних висновків Національної академії наук України, авторитетних університетських вчених не дуже прислухаються представники урядових кіл, а, відповідно, і не ефективно використовують у своїй практичній діяльності. Слід підкреслити, що в сучасних умовах, особливо під час широкомасштабної російсько-української війни, значно актуалізуються дослідження, творче осмислення питань, що пов'язані зі з'ясуванням місця та ролі сучасної вітчизняної фундаментальної науки як універсального інтелектуального феномену, потужного чинника євроінтеграційних процесів у гуманітарній політиці держави.

Мета статті – використовуючи творчі здобутки вітчизняних і закордонних дослідників різних історичних епох

і періодів, виокремити основні складники та особливості української та європейської фундаментальної науки як унікальних феноменів сучасного цивілізованого світу, домінуючих чинників творення європейського культурного простору, забезпечення суспільного прогресу нашої країни.

Методи

Під час дослідження соціогуманітарної проблеми використано комплекс методів (аналіз, синтез, індуктивний і дедуктивний методи), а також такі загальнонаукові підходи, як діалектичний, системний, міждисциплінарний, що й спонукало до розкриття внутрішньо суперечливого характеру тенденцій розвитку фундаментальної науки, оцінювання української науки в системі європейських цінностей і культури. Водночас діалектичний метод є теоретико-методологічним підґрунтям для глибокого, сутнісного розуміння інтелектуального потенціалу фундаментальних досліджень. Натомість системний підхід, який використано у статті, екстраполюється на здійснення коректного, усебічного аналізу невід'ємних складників, які визначають закономірності та особливості розвитку вітчизняної науки в сучасних умовах. Міждисциплінарний підхід, який знайшов творче застосування у статті, дав можливість поєднати здобутки в царині соціогуманітаристики, які значною мірою зумовлюють детермінанти методологічної культури наукового аналізу, критичного мислення у процесі продукування та засвоєння наукових знань.

Результати

Гносеологічні та суспільні функції сучасної фундаментальної науки. Зазначимо, що традиційно вчені поділяють науку на фундаментальну та прикладну. Якщо фундаментальна наука є ефективним механізмом продукування нового знання, то пріоритетом прикладної науки є створення високопродуктивних технологій та інтелектуальної продукції. Важливим є також усвідомлення того, що фундаментальна наука є складником майбутнього нації.

Слід підкреслити, що наука як різновид творчої діяльності займається виробленням і систематизацією нових об'єктивних знань про дійсність. Саме розвиток науки значною мірою сприяє більшій урівноваженості, збалансованості, сталості світу як у сприйнятті та мисленні людини, так і в його реальній екзистенції (Філіпенко, 2018, с. 3). Водночас сучасна наука перебуває у глибокій кризі.

Важко не погодитися з поглядом американського дослідника Дж. Горгона, автора книги "Кінець науки" у тому, що ніколи в історії світової цивілізації не була

такою значною відстань між ідеалами науки та її реальним станом.

На думку авторитетних учених, громадських діячів проблемою науки є не лише фінансовий дефіцит, а й нестача наукових ідей, що гальмує розвиток наукової сфери. Важливим є усвідомлення того, що розвиток людського капіталу в державі нерозривно пов'язаний із розвитком науки. Жодна країна у світі не може бути високорозвиненою, не маючи для цього потужної наукової системи. Зауважимо, що науку нерідко порівнюють з невідомою територією, на якій дослідники зробили перші, можливо, не зовсім впевнені, але все-таки кроки (Загадки науки, 2017, с. 5). Проте, як стверджують досвідчені експерти, наука не лише продукує нове знання, але й шукає шляхи його практичного застосування у межах чинних соціальних, культурних, політичних, ціннісних умов і традицій (Габович, Кузнецов та ін., с. 8). На думку фахівців з питань філософії науки, крім власне "креативної" функції, тобто створення нових знань, наука має також й інші важливі функції – "престижно-амбіційну", "експертну" та "освітню" (Габович, Кузнецов та ін., 2016, с. 190–191). Далеко не тривіальні думки стосовно науки та вчених висловлені в останньому прижиттєвому інтерв'ю незмінного протягом 58 років президента Національної академії наук України Б. Патона, яке він дав "Урядовому кур'єру"

7 липня 2020 р. Розкриваючи сутнісні засади науки, її гносеологічну функцію, легендарний учений зробив, зокрема, акцент на тому, що "наука – це єдино адекватний інструмент пізнання навколишнього світу та створення його достовірної картини" (Мазуренко, 2020, с. 2).

На думку Б. Патона, "наука – це завжди відрив від якоїсь приземленої повсякденності, побутовості; це розсування горизонтів увсебіч" (Мазуренко, 2020, с. 3). Б. Патон нагадав у цьому зв'язку, що в одній із праць французького астронома К. Фламмаріона вперше з'явилася знаменита нині гравюра невідомого автора, яка, на думку вченого, геніально передає сутність науки: на ній зображено людину, яка зазирає за межі небесної сфери – у відкритий космос. Вона не отримує від цього миттєвої практичної користі, хіба що суто професійне задоволення, але не може інакше (Мазуренко, 2020, с. 3). Досить актуальним у науково-пізнавальному сенсі є також інтерв'ю президента Національної академії наук України академіка Бориса Патона газеті "Світ" у грудні 2018 р. Висловлюючи стурбованість відсутністю розуміння в країні важливості науки, її інтелектуального потенціалу, він наголосив на тому, що наука є справді мозком спільноти, дороговказом для неї: "Саме на її обґрунтованих висновках і порадах мають базуватися економічні та соціальні перетворення" (Наші вчені..., 2018, с. 3).

Незважаючи на всі суспільні негаразди в сучасній Україні, різноманітні прикладні проблеми держави значною мірою пов'язані з масштабною російсько-українською війною, камертон вітчизняної науки все-таки налаштований на перспективу. У рефлексивній свідомості українських дослідників мають бути назавжди закарбовані слова Б. Патона, з якими він звернувся до співробітників Національної академії наук України на сторінках газети "Світ": "Ми неодмінно мусимо вистояти, бо наука – той національний скарб, який ми повинні передати своїм нащадкам. Це те, що ніколи не знеціниться та завжди у цілому світі буде затребуване" (Наші вчені, 2018, с. 3). На нашу думку, саме цей

інтелектуальний акорд, переконливо та влучно окреслений Б. Патеном, є квінтесенцією духовного заповіту відомого вченого для всіх науковців України, які пов'язують своє майбутнє із розвитком фундаментальної та прикладної науки, її інтеграцією до дослідницького простору Європи.

Варто підкреслити, що наука як пошук і встановлення істинного знання є не тільки унікальним теоретико-пізнавальним способом освоєння світу, а й визначальним чинником творення європейської цивілізації. Важливо у цьому сенсі пам'ятати, що, за словами відомого австрійського вченого Карла Поппера, за всіх інших рівних умов наука квітне тільки у вільних суспільствах, в яких діє принцип верховенства права, свобода думки та свобода слова. Проте європейська історія знає й винятки. Зокрема, в СРСР, який закордонні дослідники зараховують до тоталітарних суспільств, фундаментальна наука завжди перебувала на досить високому рівні розвитку.

Слід наголосити на тому, що у світових стандартах 2008 р. зафіксовано, що витрати на дослідження не належать до категорії видатків держави. Вони визнані інвестиціями до людського капіталу, національного інтелекту. Таким чином, фінансування науки – це не лише грошові витрати, а насамперед інвестування в економіку та майбутнє країни.

У сучасних умовах наука є однією з найбільш конкурентних сфер діяльності та вагомим економічним чинником, який визначає рівень інноваційного розвитку держави. Показником інноваційного розвитку у світі традиційно вважають наукоємність валового внутрішнього продукту та кількість дослідників на 1 млн населення. За офіційними даними Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, в Європейському Союзі середні витрати на науку становлять близько 2 % ВВП, зокрема, у Франції – 2,23 %, Угорщині – 1,38 % ВВП. Натомість в Україні цей показник становить лише 0,49 % ВВП. При цьому витрати в розрахунку на одного дослідника в Україні становлять 8,8 тис. дол. США, що у 19 разів менше, ніж у Франції (172,3 тис. дол. та у сім разів менше, ніж в Угорщині (62,5 тис. дол.). Слід зазначити, що в Україні загальна кількість дослідників за роки незалежності зменшилася майже у п'ять разів. Сьогодні вона становить 1254 особи на 1 млн населення, що у 2,6 рази менше, ніж у ЄС.

Вітчизняна наука у вимірах європейських цінностей: стан, проблеми, тенденції розвитку. Прикметною ознакою наукової системи України на сучасному етапі є співіснування двох її, відносно самостійних, моделей: академічної та університетської науки. Скажімо, прибічники традиційних цінностей академічної науки дотримуються погляду відомого німецького дослідника В. Гумбольдта, який її сутність визначав через поєднання трьох взаємопов'язаних складників: власне академії наук або інституту членів академії наук, університетів і спеціалізованих науково-дослідних лабораторій або інститутів, що не пов'язані з навчанням студентів (Грачев, & Хоревін, 2011, с. 11). Натомість значна частина експертів з наукових питань надає перевагу західній моделі наукового розвитку України, відповідно до якої наука в інтелектуальному та організаційно-інституційному аспекті має бути зосереджена саме в класичних і галузевих університетах. Прибічники традиційної, "академічної" моделі розвитку наукового потенціалу держави

наводять чисельні та водночас успішні приклади функціонування таких інноваційних структур, як, зокрема, дослідницькі лабораторії у Франції та наукові товариства Макса Планка в Німеччині тощо. Зазначимо, що організаційно-правові умови існування й розвитку західної науки, які засновані на європейських цінностях, є цілком очевидними. Проте сучасним правовим і, на жаль, здебільшого декларативним втіленням цих цінностей є практично лише Конституція України.

Проте Україна обрала компромісну модель науки, згідно з якою при збереженні системи національних академій університети, відповідно до вітчизняного законодавства, залишаються досить важливими колективними гравцями на науковому полі. До того ж Законом України "Про вищу освіту" (2014) розвиток фундаментальних і прикладних досліджень зараховано до пріоритетних напрямів розвитку університетів. При цьому наука в багатьох класичних і галузевих університетах стає навчальним предметом. Однією із найважливіших структурних ланок у реформуванні наукової сфери України має бути ефективна інтеграція університетської та академічної науки. З метою поглиблення співпраці між академічним і вишівським секторами науки важливим є сприяння організації та функціонуванню спільних науково-навчальних об'єднань, кафедр і філій кафедр у наукових установах, створення науково-дослідних центрів на базі провідних наукових установ за участі закладів університетської освіти.

Проблеми подальшої інтеграції академічної та університетської науки знайшли чільне місце у схваленій у 2021 р.

Загальними зборами НАН України Концепції розвитку Національної академії наук України на 2021–2025 рр.

Варто зазначити, що особливості європейської культури та науки знаходять втілення насамперед у системі цінностей, які створені європейськими державами та домінують сьогодні в європейському полікультурному та загалом у цивілізованому світі. Слід також указати на те, що саме в Європі вперше створено феномен теоретичної та емпіричної науки, тобто систему критеріїв, за якими певні припущення спільнота сприймає як істинні або ж відкидає як хибні (Габович, Кузнецов та ін., 2016, с. 15). Важливою складовою частиною наукової діяльності є фундаментальна наука. Президент Європейської дослідницької ради професорка Марія Лептін, наприклад, переконана в тому, що "фундаментальні дослідження, які розширюють межі наших знань, допоможуть розв'язати проблеми нашого часу". Це галузь високопрофесійної інтелектуальної праці, результатом якої є отримання нових достовірних знань про будь-яку природні або штучні реалії, серед яких людство існує та з яким воно взаємодіє (Габович, Кузнецов та ін., 2016, с. 11–12). На слушну думку Президента НАН України, академіка Анатолія Загороднього, фундаментальне дослідження – це активність, яка спрямована на з'ясування природи речей. Слід також підкреслити, що принципово важливою методологічною основою фундаментальних досліджень є їх міждисциплінарність. Авторитетні дослідники цілком слушно вважають, що наука є найвищим щаблем розумового розвитку людини, вершинним і найбільш специфічним досягненням людської культури (Філіпенко, 2018, с. 3).

Універсальні епістемологічні та етичні цінності наукового знання. На нашу думку, українська наука як інтелектуальний феномен посідає чільне місце

у системі європейських цінностей і культури. Проте дослідники у ставленні до цього питання нерідко дотримуються протилежних або ж суперечливих позицій. Якщо одні з них метафорично сприймають науку в образі Прометея, який несе людям "світло розуму", то інші, навпаки, асоціативно проводять аналогію із страшним монстром, що наближає загальний апокаліпсис. Проте оптимістичним лейтмотивом новітніх праць відомих вітчизняних і закордонних учених є рефлексивне розуміння ними того, що саме дух культури став одним із найважливіших соціокультурних передумов народження науки нового часу, яка, зазнавши історичних трансформацій у сучасному глобалізованому світі, суттєво змінює обличчя його культури, визначає стратегічні орієнтири та пріоритети розвитку людської цивілізації (Павко, 2012, с. 6). Захист науки, її методологічних і світоглядних підвалин є одним з пріоритетних завдань для дослідників як в Україні, так і в цілому у світі. Потрібно вказати й на те, що багатотисячні маніфестації на захист науки останнім часом відбулись у Великій Британії, Новій Зеландії, Австралії.

Варто зробити певне застереження: активним, відвертим і вкрай небезпечним опонентом європейської науки, загалом та української, зокрема, виступає псевдонаука або ж такі її модифікаційні гібриди, як лженаука, квазінаука, фальшива наука. Вона має глибоке історичне та гносеологічне коріння. Доречно нагадати, що термін "псевдонаука" вперше у царині наукової думки було вжито візантійською принцесою А. Комніною ще наприкінці XI ст. Із того часу квазінаука настільки зміцнила свої позиції у гносеологічному та організаційно-структурному плані, що перетворилась на впливову ірраціонально-деконструктивну силу і в сучасних умовах є реальною загрозою для розвитку науки та суспільства. Зростання псевдонаукового знання являє собою контрмодернізаційний процес, що зумовлений низкою об'єктивних чинників та є одним із тривожних симптомів архаїзації суспільства. Спираючись на творчі здобутки вітчизняних дослідників, зазначимо, що псевдонаука (лженаука, квазінаука) – це вчення, що описує реальний світ, але при цьому припускається певних помилок. Псевдонаука імітує науку, але за сутністю не є реальною наукою (Габович та ін., 2016, с. 31). До характерних рис псевдонаукового знання слід зарахувати, наприклад, такі риси:

- 1) ігнорування чи спотворення фактів під час дослідження;
- 2) відсутність переконливої фактичної і логічної аргументації щодо отриманих результатів наукового пошуку;
- 3) відсутність конструктивно-критичного ставлення у науковій діяльності до політичних, релігійних доктрин і догм.

Для успішної протидії лженауці важливим, на нашу думку, є орієнтація сучасних дослідників на універсальні епістемологічні цінності наукового знання які, без сумніву, мають чітко окреслений європейський вимір. Це, зокрема, об'єктивність, інтерсуб'єктивність, істинність, несуперечливість, відтворюваність, можливість верифікації, обґрунтованість, точність, узгодженість, системність, евристичність, естетична краса, потенційна та реальна практична корисність, перманентний розвиток тощо (Габович, Кузнецов та ін., 2016, с. 13). До цінностей власне пізнавальної діяльності, які мають сповідувати та неухильно

дотримуватися дослідники у боротьбі з квазінаукою, слід зарахувати: конструктивно-критичне ставлення до наявного наукового знання; постійне вдосконалення методологічного інструментарію, методичних та інноваційних засобів його здобуття; інтелектуальну чесність науковця; прозорість і відкритість викладення отриманих знань на сторінках фахових та інших друкованих видань; оприлюднення в системі наукової інформації лише достовірних і перевірених знань; належне та водночас коректне цитування використаних джерел і публікацій; категоричну заборону плагіату та боротьбу із лженаукою та академічною недоброчесністю.

Важливо зробити акцент на тому, що заняття реальною, плідною науковою діяльністю сприяє формуванню раціонального, продуктивного типу мислення. Натомість, імітація наукових досліджень обумовлює формування ірраціонального, контрпродуктивного типу мислення, для якого характерні розпливчатість меж пізнання, утрата зв'язку з реальним світом, вироблення трансцендентних, контрпродуктивних ідей, не завжди зрозумілих і вмотивованих. Учені мають активно протидіяти псевдонауці, виступати проти поширення сумнівних у суспільстві псевдонаукових поглядів, експертних порад і рекомендацій, не чинити дій, що можуть завдати шкоди професійній репутації іншого вченого.

Слід зазначити, що наука тісно пов'язана з морально-етичними цінностями та імперативами різних історичних епох. У свою чергу, мораль значною мірою визначається наукою. Адже наука виробляє не тільки знання, а й певні етичні норми. На жаль, останнім часом у нашій країні відбулась девальвація етичних норм і цінностей, які суперечать принципам й домінантам європейської культури. "У науковій сфері України, – зазначав свого часу академік Національної академії педагогічних наук України Семен Гончаренко, – буйно "цвіте" корупція. За гроші за просто можна купити кандидатську та навіть докторську дисертацію на будь-яку тему. Свої послуги в написанні дисертацій відкрито пропонують у розвішаних містах оголошеннях спеціальні артілі. За чималі гроші можна придбати звання професора, член-кореспондента чи навіть академіка будь-якої з українських чи навіть міжнародних академій" (Галата, & Остролюцька, 2021, с. 2).

Для запобігання такому негативному розвитку подій у царині науки науковці мають дотримуватись етичних норм та імперативів. Першою серед них є безкорисливий пошук і відстоювання істини. Саме система моральних норм служить для утвердження й захисту своєрідних, притаманних саме науці цінностей європейського ґатунку. До "морального" мінімуму таких цінностей потрібно зарахувати передусім обов'язковість посилань на авторські ідеї за коректного цитування джерел, недопустимість плагіату. Для досліджень, що претендують на науковий статус, обов'язковим є інститут посилань, завдяки якому фіксується авторство тих чи інших ідей. Інститут посилань – це "академічний складник науки". Крім того, цей інститут забезпечує селекцію того нового, що свідчить про зростання наукового знання (Гончаренко, 2011, с. 3). Для запобігання плагіату та псевдонауці важливою є боротьба з академічною недоброчесністю, оздоровлення моральної атмосфери в науковій спільноті. "Сам факт наявності плагіату є свідченням хвороби суспільної моралі, – зазначає президент НАН України Анатолій Загородній. – Здорове суспільство

виштовхує пройдисвітів – і вони стають маргінальними". На його думку, хворе суспільство є живильним середовищем для плагіату та розповсюдженням псевдонаукових ідей (Остролюцька, 2021, с. 2). Слід зазначити, що в НАН України на початку 2021 р. створено Комісію із захисту науки, протидії псевдонауці та фальсифікації наукових досліджень. Її очолив відомий учений, академік НАН України, лауреат Золотої медалі імені В. І. Вернадського Антон Наумовець. Етичні норми та стандарти науки мають охоплювати найрізноманітніші напрями діяльності вчених, зокрема, підготовку та розвиток наукової молоді – інтелігентів, чесних і самовідданих патріотів. Для наукової праці вчений має добирати співробітників тільки на основі неупередженого оцінювання їхніх інтелектуальних, етичних і персональних рис.

Взаємини зі співробітниками авторитетний учений має будувати на принципах справедливості, доброзичливості, виявляти підтримку своїм учням та оцінювати кожного з них об'єктивно. Як керівник наукової школи, він має сприяти професійному зростанню підпорядкованих йому співробітників відповідно до їхньої кваліфікації і ставлення до праці. Для плідної дослідницької роботи важливим є глибоке самоусвідомлення, рефлексивне розуміння джерел наукової творчості, її спонукальних та аксіологічних мотивів. Варто пам'ятати, що наука належить до найцікавіших, найпривабливіших форм інтелектуальної праці. А тому без глибокого зацікавлення науковим пошуком продукування яскравих, вартисних у епістемологічному сенсі ідей практично неможливо. Талант, натхнення, спостережливість, інтуїція, осяяння є творчими складниками інтенсивної та плідної дослідницької наукової роботи. Аби впевнено йти стежкою наукової думки, не збитися на манівці, а при цьому інтуїтивно відчувати успіх, дослідник має займатися наукою послідовно, настирливо, системно та головне – щоденно. Член-кореспондент НАН України Дмитро Зербіно дає у цьому сенсі метафорично обрмлену, проте цілком практичну пораду. "Якщо кинути науку на один день, – зазначає він, – то вона тебе кине на два, якщо ти її залишиш на два дні, то вона може тебе кинути назавжди" (Зербіно, 2007, с. 30).

Дискусія і висновки

До узагальнювальних, есенціальних підсумків дослідження слід, на нашу думку, зарахувати такі:

1. Належним чином системно організоване забезпечення функціонування фундаментальної науки в державі є необхідною умовою для динамічного руху України в напрямку творчого осмислення та практичного втілення європейських традицій і цінностей у царині освіти, науки, культури.

2. В умовах повномасштабної російсько-української війни роль і значення науки не зменшується. Поки одні науковці захищають Україну зі зброєю в руках, їхні колеги забезпечують стійкість інтелектуального, інформаційного фронту боротьби з агресором. Тому саме від науки, зокрема, її гуманітарного складника залежить європейський прогрес і майбутнє нашої країни як на полі бою, так і під час її оновлення та відбудови.

3. Зважаючи на те, що науковий потенціал держави є невід'ємною складовою частиною європейської культури, інтелекту сучасної нації, наука має стати методологічним і світоглядним дороговказом у майбутнє

як Європи, так і України. Адже українська наука як інтелектуальний феномен посідає чільне місце в системі європейських цінностей і культури.

4. Пріоритетним завданням для вітчизняних дослідників є захист теоретико-методологічних, епістемологічних морально-етичних підвалин науки, активна, послідовна, системна протидія таким край небезпечним опонентам української, як, загалом, і європейської науки, як псевдонаука, квазінаука, фальшива наука.

5. Для успішної протидії квазінауці, псевдонауковому знанню важливим є орієнтація сучасних дослідників на універсальні епістемологічні цінності наукового знання, морально-етичні детермінанти, які мають чітко окреслений європейський вимір.

Список використаних джерел

- Габович, О., Кузнецов, В., & Семенова, Н. (2016). *Українська фундаментальна наука і європейські цінності*. (2-ге вид., доп.). Вид-во "Києво-Могилянська академія".
- Галата, С., & Остролюцька, Л. (2021, травень). Фундаментальна наука і прикладні проблеми. *Світ*, 19/20, 2–3.
- Гончаренко, С. У. (2011). Етика науки та етичний кодекс ученого. *Шлях освіти*, 2, 2–8.
- Грачев, О. О., & Хоревін, В. І. (2020). Академічна наука країн світу. *Державна установа "Інститут досліджень науково-технічного потенціалу і історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України"*. Фенікс.
- Пєрнат'єв, Ю. (2017). *Загадки науки. Пространство, время, жизнь*. Клуб семейного досуга.
- Зербіно, Д. (2007). Мотивація у науковій творчості. *Світогляд*, 3, 56–61.
- Мазуренко, С. (2020). Президент Національної академії наук академік Борис Патон: "Пандемія COVID-19 показала, як неприпустимо багато ресурсів ми марнували на другорядні потреби і не звертаємо уваги на головне – глобальні проблеми". *Урядовий кур'єр*, 127, 2–3.
- Наші вчені, як атланти, "держать небо на плечах". *Інтере'ю президента академії Бориса Патона газети "Світ"*. (2018, 28 грудня). Національна академія наук України.
- Остролюцька, Л. (2021). Понад сто років – і сто днів: добротна основа, амбітні цілі. *Світ*, 3/4, 2.
- Павко, А. (2012, 30 травня). Наука як інтелектуальний феномен. *Освіта*, 25, 6.
- Філіпенко, А. С. (2018). *Основи філософії та методології економічної теорії*. ВПЦ "Київський університет".

References

- Habovych, O., Kuznetsov, V., & Semenova, N. (2016). *Ukrainian Fundamental Science and European Values*. (2nd ed., suppl.). Publ. "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].
- Halata, S., & Ostrolutska, L. (2021, May). Fundamental Science and Applied Problems. *Svit*, 19/20, 2–3 [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. U. (2011). Ethics of Science and the Ethical Code of the Scientist. *Shlyakh Osvity*, 2, 2–8 [in Ukrainian].
- Hrachev, O. O., & Khorevin, V. I. (2020). *Academic Science of the Countries of the World. State Institution "H. M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine"*. Feniks [in Ukrainian].
- Pernatiev, Yu. (2017). *Riddles of science. Space, time, life*. (2017). Klub Semeinogo Dosuga. [in Ukrainian].
- Zerbino, D. (2007). Motivation in Scientific Creativity. *Svitohlyad*, 3, 56–61 [in Ukrainian].
- Mazurenko, S. (2020). President of the National Academy of Sciences Academician Borys Paton: "The COVID-19 Pandemic Showed How Unacceptably Many Resources We Wasted on Secondary Needs and Did Not Pay Attention to the Main Thing – Global Problems". *Uriadovyi Kurier*, 127, 2–3 [in Ukrainian].
- Our scientists, like Atlanteans, "hold the sky on their shoulders". Interview of the President of the Academy, Boris Paton, to the newspaper "Svit". (2018, December 28). National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Ostrolutska, L. (2021, January). Over a Hundred Years and a Hundred Days: Solid Foundation, Ambitious Goals. *Svit*, 3/4, 2 [in Ukrainian].
- Pavko, A. (2012, May 30). Science as an Intellectual Phenomenon. *Osvita*, 25, 6.
- Filipenko, A. S. (2018). *Basics of Philosophy and Methodology of Economic Theory*. Publishing and printing center "Kyiv University" [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

e-mail: pavko.anatoliy@gmail.com
National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

UKRAINIAN FUNDAMENTAL SCIENCE – AN INTELLECTUAL FACTOR IN SHAPING THE TRADITIONS AND VALUES OF EUROPEAN CIVILIZATION

Background. *This scientific investigation conducts a constructive-critical, comprehensive, and systematic analysis of the state, paradigms, and trends in the development of Ukrainian and European fundamental science. It highlights, at a synthetic level, the epistemological and social functions, historical mission, and vision of domestic science in shaping the traditions and values of European culture.*

The article draws attention to the significant contributions made by domestic scientists to the research of theoretical-methodological, epistemological, and worldview foundations of Ukrainian fundamental science as an intellectual phenomenon. This topic is covered in extensive monographic works, articles, discourses, and scientific investigations by such scientists as B. Paton, A. Zahorodnii, A. Naumovets, D. Zerbino, O. Habovych, V. Kuznietsov, L. Kurylo, N. Semenova, S. Honcharenko, A. Pavko, Z. Partiko, A. Filipenko, and others. Valuable, little-studied, and debatable aspects of this issue have also been highlighted in the works of foreign scientists. Among them, the author of the article includes interdisciplinary publications by J. Barroso, J. Gorgon, V. Humboldt, K. Popper, and other Western thinkers and researchers. At the same time, there are practically no professional generalizing works in domestic socio-humanitarian thought that consider Ukrainian fundamental science from a comprehensive, synthetic perspective as a powerful intellectual factor in shaping the traditions and values of European culture.

Methods. *The article uses a set of methods (analysis, synthesis, inductive and deductive methods) as well as general scientific approaches such as dialectical, systematic, and interdisciplinary methods to study this socio-humanitarian problem. This has led to the revelation of the internal contradictory nature of trends in the development of fundamental science, the evaluation of Ukrainian science in the system of European values and culture. Meanwhile, the dialectical method provides the theoretical and methodological foundation for a deep, essential understanding of the intellectual potential of fundamental research. In contrast, the systematic approach used in the article is extrapolated to conduct a correct, comprehensive analysis of the integral components that determine the regularities and features of the development of domestic science in modern conditions. The interdisciplinary approach, creatively applied in the article, made it possible to combine achievements in the field of social humanities, which significantly determine the determinants of the methodological culture of scientific analysis, critical thinking in the process of producing and assimilating scientific knowledge.*

Results. *The article identifies the following trends in the development of Ukrainian fundamental science as an institutional factor in shaping the traditions and values of European culture:*

Powerful, systematic development of fundamental science is a necessary condition for improving the mechanisms of deepening European integration processes in Ukraine.

Modern fundamental science is one of the components of the socio-cultural progress of humanity and defines such important characteristics as the differentiation and integration of science, computerization, and humanization of each of them.

The historical experience of the development of European civilization shows that science, both in the past and in the present, has been and remains an important intellectual factor, a reliable rational foundation of strong states and nations.

Conclusions. *The conclusion establishes that the scientific potential of the state is an integral component of European culture and the intellect of the modern Ukrainian nation. It is important to consider that European values should have a profound and irreversible nature for domestic science rather than a temporary one. The preservation and modernization of national intellect, intellectual capital are essential conditions for its integration into the educational, scientific, and cultural space of Europe, and for the preservation and development of Ukraine as a modern, scientifically powerful democratic state with established civilizational traditions. The article emphasizes that the constant pursuit of intellectual and political freedom, patriotism, tireless industriousness, intelligence, education, creativity, intellect, healthy pragmatism, persistence, courage, ingenuity, and a sense of humor are precisely the universal, distinctly defined, characteristic traits of our compatriots that make them resilient and open up a unique intellectual space in Europe, a wonderful European world of existence.*

Keywords: *academic science, epistemology, European culture, European values, innovative structures, science, scientific potential, scientific system, national intellect, university, fundamental science, pseudoscience.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 316.7:327(510:477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10-6/11>

Сергій РУДЕНКО¹, д-р філос. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0001-9069-0989
e-mail: rudenosrg@gmail.com

Віталій ТУРЕНКО¹, д-р філос. наук, ст. наук. співроб.
ORCID ID: 0000-0003-0572-9119
e-mail: vitali_turenko@knu.ua

Андрій КРАВЧУК¹, канд. філос. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-6154-2183
e-mail: aak53@ukr.net

Людмила ЄВДОКИМОВА¹, асп., мол. наук. співроб.
ORCID ID: 0000-0002-3214-037X
e-mail: levdokimova81@gmail.com

¹Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СПЕЦИФІКА КУЛЬТУРНИХ СТРАТЕГІЙ У МЕЖАХ BRI: ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вступ. Досліджено філософсько-світоглядні основи та специфіку функціонування культурних стратегій у межах Ініціативи "Один пояс, один шлях" (BRI), а також їхній потенціал і ризики для України в контексті можливих імплементацій. Виявлено, що теоретичною основою формування культурної стратегії BRI є ідея нової демократії, яка передбачає створення та розвиток "нової культури". Ця ідея включає збереження традиційних пріоритетів китайської цивілізації та впровадження нових аспектів, які враховують як марксистські міркування керівників Комуністичної партії Китаю, так і сучасні глобальні тенденції.

Методи. У методологію дослідження включено контент-аналіз офіційних документів і стратегій, критичний дискурс-аналіз наукових статей і досліджень, а також порівняльний аналіз культурних стратегій у різних регіонах. Ці методи дозволяють глибоко вивчити та оцінити специфіку та ефективність культурних ініціатив у контексті BRI.

Результати. Показано, що сучасні дослідники в Китаї акцентують увагу на низці стратегій для культурного розвитку в межах BRI, включаючи підвищення рівня формування духовної культури, забезпечення тривалого розвитку та спадкування культурних цінностей, підвищення загального рівня державної моці через культурні просування, формування держави із "сильною" культурою, передавання культурних цінностей із покоління у покоління, сприяння побудові гармонійного суспільства через культурні ініціативи, використання закордонного досвіду на користь Китаю, розширення впливу за межами країни через культурні ініціативи, розвиток "культурних" товарних брендів і використання історичної спадщини для розвитку сучасності.

Обґрунтовано, що для ефективної та повноцінної реалізації цих культурних стратегій у межах BRI китайська влада сформулювала потужну державну політику з підготування кадрів у сфері культури, розробила та визначила ключові виклики та завдання їх здійснення. Особливу увагу приділено особливостям втілення культурних стратегій Китаю як у країнах, культурно близьких до Китаю (регіони Південно-Східної Азії та Тихого Океану), так і в державах, які значно відрізняються від традицій і звичаїв Китаю, що є засновником Ініціативи BRI (країни Європи, Латинської Америки та Перської затоки).

Висновки. Доведено, що для можливої імплементації культурних стратегій BRI в українських реаліях необхідно розуміти як ризики, так і переваги. Якщо серед ключових переваг можна виокремити поширення мережі Інститутів українознавства (на кшталт Інститутів Конфуція), що сприятимуть поширенню справжньої інформації про українську культуру, традицію і мову, то серед ризиків – недостатня увага до культурних відмінностей, що може спричинити непорозуміння між партнерами з різних країн, призвести до порушень контрактів або невиконання умов угод. Це може вплинути на довіру між сторонами та виникнення конфліктів.

Ключові слова: "Один пояс, один шлях", китаєзований марксизм, українсько-китайські відносини, культурні стратегії, культурні інституції, креативні індустрії, Інститут Конфуція.

Вступ

Актуальність дослідження культурних стратегій глобальної китайської ініціативи "Одного поясу, одного шляху" (*Belt and Road Initiative; далі – BRI*) має значення для України як в глобальному, так і локальному контекстах. Якщо говорити про перший, то Україна перебуває на перетині важливих геополітичних шляхів, які пов'язують Китай з Європою. Розуміння культурних аспектів і впливу ініціативи BRI на українське суспільство та культуру є важливим для оцінювання можливостей і загроз для країни. Відповідно, реалізація ініціативи BRI може мати значний вплив на економіку України через розвиток торгівлі, інфраструктури та інвестиційних проєктів. Дослідження культурних аспектів цього процесу допоможе зрозуміти, які можливості та виклики стоять перед українським суспільством. Водночас слід зауважити, що обмін культурними цінностями та ідеями між Китаєм та Україною може як збагатити обидві країни, так і викликати конфлікти або нерозуміння. Дослідження

цього обміну допоможе виявити можливості для співпраці та розвитку культурних зв'язків.

Отже, вивчення культурних стратегій "одного поясу, одного шляху" є важливим для України з погляду її економічного, політичного та культурного розвитку, а також з метою збереження національної ідентичності та міжкультурного взаєморозуміння.

Методи

Методологія дослідження включає контент-аналіз офіційних документів та стратегій, критичний дискурс-аналіз наукових статей і досліджень, а також порівняльний аналіз культурних стратегій у різних регіонах. Ці методи дозволяють глибоко вивчити та оцінити специфіку і ефективність культурних ініціатив у контексті BRI.

Джерельною базою дослідження слугували

наукові студії як західних (Adao et al., 2017; Linders et al., 2005; Lien et al., 2012; Akhtaruzzaman et al., 2017), так і китайських (Cho, & Jong, 2008; Fan et al., 2016; Li, 2020; Sheng et al., 2023) дослідників, які розглядали ті чи інші

аспекти культурних стратегій загалом, так і міждержавних, міжнародних, зокрема й у межах BRI.

Метою нашої статті є розкрити значення культурної політики для Китаю та відповідних її стратегій у контексті функціонування BRI та проаналізувати переваги та ризики її можливої імплементації у вітчизняних реаліях.

Результати

Філософсько-світоглядні основи культурних стратегій BRI. Ідеологічно та культурно Китай не заперечує марксизм і не ставиться до нього догматично. Натомість політика цієї держави зосереджена не тільки на тому, що просуває традиції, але й виступає за різноманітність. Крім того, Китай також вдається до постійного просування марксистських теоретичних інновацій, відповідно до реальності сучасної країни та основних рис нашого часу дотримується поєднання культурних заходів з економічними та соціальними благами та ставить соціальні блага на перше місце (Li, 2020, p. 1230). Щодо ставлення китайців до західної культури очільник КНР Мао Цзедун одного разу сказав: "Усі предмети, які корисні для нас сьогодні, мають бути поглинені. Однак будь-який сторонній предмет, так само як і наше ставлення до їжі, має прийняти "переживання", яке принесе користь здоров'ю. Однак не можна сліпо й прямо вбирати без жодного відбору" (Мао, 1991, р. 705). Як кажуть, "китайському навчанню варто слідувати як суті, а західному навчанню варто слідувати як практичному застосуванню" (Мао, 1991, р. 707).

Можемо стверджувати, що для Мао нова політика Китаю є політикою нової демократії, що нова економіка Китаю є економікою нової демократії і що нова культура Китаю є культурою нової демократії. Тому у фундаментальній праці "Про нову демократію" Мао розрізняє три елементи суспільства: 1) економіка; 2) політика; 3) культура.

Тристоронній поділ соціуму чітко виявляється в такому уривку: "Будь-яка дана культура (як ідеологічна форма) є відображенням політики та економіки даного суспільства, і перша, у свою чергу, має величезний вплив на останню; і політика є концентрованим вираженням економіки. Це наш фундаментальний погляд на відношення культури до політики та відношення політики до економіки" (Мао, 1965b, p. 340).

Як вважає Н. Найт, цей уривок має велике значення для розуміння позиції Мао з такої причини: виходячи з уникнення у цьому уривку дихотомії базису та надбудови, Мао сприймав концептуальний поділ суспільства лише на два окремі елементи як недостатній для точного розуміння послідовності історичних причинно-наслідкових зв'язків, і зокрема, ролі політики в соціальних змінах. Очевидно, що Мао усвідомлював необхідність концептуального розрізнення між політикою та культурою, яким, якщо сприймати їх як частини єдиної соціальної категорії, приписували однакове причинне значення. "Ця еквівалентність між політикою та культурою з погляду причинно-наслідкової ефективності зникає з трисконним формулюванням у роботі «Про нову демократію»" (Knight, 1990, p. 22–23). Тому взаємозв'язок культури як сукупності ідей, традицій, моделей поведінки, що транслюються з покоління в покоління, і стратегії як деякого алгоритму або загального плану дій, що розробляється для досягнення певних цілей, знаходить узагальнене вираження у стратегічній культурі, яка виявляється у чітко змодельованих стилях стратегічної поведінки – культурних стратегіях. Сучасні китайські дослідники звертають особливу увагу на такі стратегії культурного розвитку:

1. Культурна стратегія підвищення рівня формування духовної культури.

2. Стратегія забезпечення тривалого розвитку та спадкування культури.

3. Культурна стратегія підвищення сукупної державної моці;

4. Стратегія зі створення держави "сильної" культури.

5. Культурна стратегія "передавання з покоління в покоління".

6. Культурна стратегія, що сприяє побудові гармонійного суспільства;

7. Стратегія, відповідно до якої необхідно "ставити закордонне на службу Китаю".

8. Культурна стратегія "виходу за межі".

9. Стратегія "культурних" товарних марок;

10. Стратегія "ставити давнє на службу сучасності".

Специфіка функціонування культурних стратегій Китаю в межах BRI. Для повноцінної та ефективної реалізації зазначених стратегій культурного розвитку звичайно необхідна побудова потужної державної політики Китаю у підготовці кадрів для цієї сфери. Зокрема, центральна влада країни сформувала такі її принципи:

1) здійснення наукового планування підготовки талантів у китайській культурній індустрії. Потреба побудови розумної структури, що матиме політичну цілісність та інновації, масштабний персонал культурної індустрії, вміння також до талантів культурної індустрії та ринкового попиту, відігравати керівну роль у контексті наукового планування підготовки кадрів культурної індустрії в Китаї. Взяти керування урядом і ринком комбінацію навчання "промисловість, університет, дослідження та виробництво", посилити підготовку інноваційних команд високого рівня професійного та технічного персоналу.

2) створення урядом потенціалу для команди з метою надання політичної підтримки, фінансових дотацій і податкових пільг, побудови платформи бізнес-послуг, зміцнення бізнес-інкубаторів, стимулювання творчості культурних і мистецьких колективів; активно організовувати міжнародні та професійні конкурси культурного та творчого дизайну, проводити інноваційні виставки та торгівлю досягненнями, а також сприяти доброзичливому циклу та стійкому розвитку культурної творчої команди.

3) усебічний розвиток культурних і творчих талантів, посилення підготовки та підтримки ключових галузей та установ, висококваліфікованих кадрів та інтернаціоналізованих талантів, а також виховати групу провідних кадрів. Мають бути сформовані досконалі державні стимули, винагороди роботодавців і соціальні винагороди, що доповнюють багаторівневу систему заохочення культурних і творчих дизайнерських талантів, для всіх видів творчої діяльності, навчання та міжнародного обміну стимулами та фінансуванням. Необхідність посилення у суспільстві популяризації великого значення правильного розуміння культурної творчості з погляду цінності, створити сприятливі для культивування творчих талантів високого класу в соціальному та культурному середовищі;

4) надання підприємствам, університетам і науково-дослідним установам головної ролі у підготовці культурних і творчих талантів, підтримка та заохочення баз підготовки талантів для створення суміжних галузей та індустріальних парків, провідних підприємств, університетів і науково-дослідних установ. Культурні та креативні індустрії мають стати мультидисциплінарними та перехресними. Вони мають поєднувати культуру,

мистецтво, економіку, менеджмент, науку та технології тощо та стати комплексними та професійними.

5) об'єднання ринкового попиту для прискорення оптимізації професійних умов, оновлення концепції інноваційної освіти, розширення міждисциплінарних знань і здатності інтегрувати ресурси; на основі зміцнення практики зосередження на підвищенні здатності творчої культури, науково-технічних інновацій і маркетингу шляхом їх інтеграції, аби ринок не відчував браку розуміння культури, кваліфікованих кадрів і нестачу планування, функціонування та управління талантами;

6) поглиблення реформи, подолання системних заборон і бар'єрів ідентичності та створення сприятливого середовища для інноваційних талантів для їхнього повноцінного розвитку та виявлення своїх умінь (Yingli, 2017, p. 218).

У підсумку можна побачити, що, на думку державної влади Китаю, постає необхідність удосконалення системи оцінювання та заохочення, відповідно до особливостей культурних і творчих талантів, запровадження управління стимулами, що передбачає гнучкий розгляд і довготермінове оцінювання мистецьких талантів. Адже таланти культурних і креативних індустрій мають такі характеристики: уява та креативність, сприйнятливості до творчої роботи, прагнення до розкритості, вільної та чесною конкуренції в робочому середовищі, мобільність. Тому судити про стиль роботи, цінність і внесок культурних і творчих талантів за загальними правилами не має потреби, але необхідно зважати на специфіку кожного з них, переслідуючи довготривалу стратегічну цінність та економічні вигоди.

Водночас слід зауважити, що саме така потужна культурна політика не обмежується лише внутрішніми кордонами, але й має міждержавний, міжнародний потенціал. Адже ефективна комунікація має важливе значення для побудови довіри та взаєморозуміння між країнами – учасницями BRI і подолання потенційних культурних бар'єрів. Без належної міжкультурної комунікації в межах BRI непорозуміння та нерозуміння можуть призвести до затримок або навіть провалу проєктів. Навички міжкультурної комунікації допомагають створити спільне розуміння цілей та очікувань, що веде до більш ефективної та результативної співпраці. Крім того, міжкультурна комунікація сприяє культурному обміну та взаєморозумінню, що може сприяти зміцненню позитивних відносин між країнами-учасницями. Це може посилити співпрацю та взаємодію в інших сферах, що виходять за межі BRI, таких як торгівля та інвестиції.

Загалом міжкультурна комунікація відіграє життєво важливу роль у забезпеченні успіху BRI, сприяючи ефективній співпраці та взаєморозумінню між країнами-учасницями. Міжкультурна комунікація є критично важливим аспектом BRI та має вирішальне значення для забезпечення успішної співпраці та взаємодії між країнами-учасницями. Забезпечуючи мовну підготовку, тренінги з культурної чутливості, розбудовуючи довіру та створюючи платформи міжкультурної комунікації, можна покращити міжкультурну комунікацію в межах BRI та сприяти успіху цієї важливої міжнародної ініціативи з розвитку. Ініціативи Китаю з просування міжкультурної комунікації дають позитивні результати. Вони відіграли вирішальну роль у зміцненні взаєморозуміння між Китаєм та країнами – членами BRI, а також у посиленні співпраці між Китаєм та іншими державами, що привело до ефективності та кінцевого успіху проєкту BRI (Sheng et al., 2023, p. 624).

Відповідно, культура загалом та культурні стратегії зокрема, є аспектами китайської м'якої сили, яка

виявляється у практиках переконання, залучення, наслідування та кооптації. Д. Най стверджує, що м'яка сила походить з трьох джерел:

- зовнішня політика, що є ще одним джерелом м'якої сили. Привабливість як джерела м'якої сили залежить від цінностей, що виражені у змісті та стилі зовнішньої політики. Для того, щоб зробити політику привабливою, держава має враховувати пріоритет інтересів іншої держави. Дії країни мають сприйматися як добробут для інших народів або як сигнал легітимності. Іноземна фінансова допомога може бути однією з важливих, добре продуманих політик, які підтримують певний рівень міжнародного розвитку. Фінансова допомога для проєктів розвитку може бути як переконанням у формуванні порядку денного, так і кооптацією, що є виявом м'якої сили (Rahman, 2019, p. 305);

- м'яка сила, що спирається на внутрішні політичні цінності та ідеї. Внутрішні цінності визначають внутрішню практику та політику, які впливають на способи ведення відносин з іншими. Вони відображають те, що держава робить, а також її ідеологію. Вираження цінностей може сприяти зміцненню іміджу та легітимності держави всередині країни, а також просуванню її зовнішньополітичних цілей. Наприклад, "шлях мирного розвитку"/"гармонійний світ" або "модель розвитку" несуть бачення та цінності Китаю, які підтримують на місцях і посилюють орієнтацію від внутрішньої до зовнішньої орієнтації (Cho and Jeong, 2008, p. 460).

Культура, що є джерелом м'якої сили. Культура може передаватися за допомогою комерції. Поїздки туристів і бізнесменів є важливими каналами, а програми обміну є важливим аспектом культурного обміну. Торгівля може приваблювати відвідувачів, інвесторів, здобувачів роботи, а також людей, які хочуть отримати знання. Культура поширюється шляхом створення унікальної ідентичності для залучення цільових груп, а також попиту на культурні продукти, бізнес-процеси, інноваційні комунікаційні технології, управлінські та робочі стилі (Rae, 2005, p. 190).

Відповідно, Китай, як і інші країни – учасниці BRI, убагає формування та поширення культурних інституцій за кордоном як інструмент для впровадження культурної дипломатії та реалізації зовнішньополітичних інтересів. Згідно з дослідженнями (Lien et al., 2012; Lange et al., 2016), країни з більш схожими культурами краще здатні укласти взаємовигідні торговельні угоди, і що більшою є схожість, то більшим є обсяг торгівлі.

Іншими словами, цілі BRI щодо культурних аспектів уже працюють у більшості випадків між Індією та Китаєм на двосторонньому рівні. Один із проєктів Міністерства Культури "Mausam" намагається сприяти ширшому розумінню концепції спільної спадщини та множинної ідентичності. Його цілями в межах BRI є:

- прагнення відродити втрачені зв'язки з країнами узбережжя Індійського океану з метою зміцнення двосторонньої співпраці та партнерства;

- створення зв'язків з наявними об'єктами Всесвітньої спадщини у всьому "світі" Індійського океану шляхом надання крос-культурного, транснаціонального наративу;

- допомога у переосмисленні поняття "культурні ландшафти", виявляючи прогалини в переліку об'єктів і заповнюючи їх, надаючи цілісну, багаторівневу перспективу та встановлюючи взаємозв'язки між існуючими категоріями "природної" і "культурної" спадщини;

- прагнення отримання транснаціонального значення "морськими шляхами Індійського океану" для Світової спадщини, що збільшить можливості для

наочності, досліджень, сталого туризму, розвитку спадщини та просування інших культурних конвенцій у регіоні Індійського океану (Ranjan, 2017, p. 158).

Таким чином, якщо ми порівнюємо цілі та завдання BRI і Mausam, то побачимо, що обидві є двома сторонами однієї медалі, що сприяють культурним контактам уздовж їхніх маршрутів. Деякі науковці припускають, що схожі культурні цінності та риси сприяють торгівлі, і країни надають перевагу розміщенню виробництва в країнах зі схожими культурними цінностями (Linders et al., 2005). Інші вчені наголошують на тому, що країни зі схожими культурними цінностями більш охоче беруть участь у взаємовигідній торгівлі та підкреслюють ідею про культурну близькість, яка створює схожі смаки та вподобання, що приводить до збільшення обсягів торгівлі (Fan et al., 2016), інші дослідники вважають, що культурні відмінності можуть зменшувати обсяги торгівлі, коли досягнуто певного порогу, але до цього часу більший обсяг торгівлі фактично фіксований за більших культурних відмінностей (Lankhuizen et al., 2011).

Своєю чергою західні науковці виявили, що започатковані Китайським урядом інститути Конфуція, розташовані в інших країнах, мають сприятливий і корисний вплив на двосторонні торговельні відносини та міжнародні інвестиції. Інститути Конфуція за допомогою культурних заходів навіть відіграють певну роль у підвищенні обізнаності народів таких доволі далеких культурно від Китаю держав, як країни Перської затоки. Наприклад, у 2016 р. Інститут Конфуція у Бахреїні організував Тиждень китайської культури. Захід мав на меті популяризацію китайської культури серед народів Перської затоки. Під час заходу відбулася виставка китайських картин, бойових мистецтв і страв, а також конференція, присвячена китайській культурі та медицині. Подібні заходи також були організовані в інших частинах Перської затоки, зокрема в Саудівській Аравії, де раніше подібну діяльність розглядали як таку, що суперечить релігійним і культурним цінностям. Такі культурні заходи не лише сприяють підвищенню обізнаності про Китай у Перській Затоці, але й підкреслюють той факт, що люди в регіоні дедалі частіше беруть участь у цих культурних зусиллях (Akhtaruzzaman et al., 2017, p. 247).

У сучасному світі, де посилюється культурна присутність країн у міжнародному просторі та активізується культурна дипломатія, Китай також звертається до цих інструментів, щоб налагодити діалог і встановити нові зв'язки. Культурна дипломатія, або так звана "м'яка сила" зовнішньої політики виконує низку функцій, серед яких особливо важливі:

- 1) поширення інформації про країну через проведення культурних і мистецьких заходів, роботу культурних інституцій і популяризацію мови, мистецтва, культурної спадщини та національної кухні;
- 2) формування позитивного іміджу країни – культурна дипломатія сприяє покращенню сприйняття країни у світі та створює позитивний імідж на міжнародній арені;
- 3) налагодження двосторонніх зв'язків – культурна дипломатія сприяє розвитку взаємовідносин з іншими країнами та налагодженню культурного обміну;
- 4) поширення політичного впливу, що досягається через створення позитивного іміджу країни та підтримку спільних культурних проєктів;
- 5) сприяння економічному розвитку – культурна дипломатія може сприяти розвитку торгівлі, інвестицій і

туризму шляхом привертання уваги до культурної та історичної спадщини країни.

Тут буде слушним згадати про таких європейських економічних партнерів Китаю – учасниць Азійського банку інфраструктурних інвестицій, АБІІ (*Asian Infrastructure Investment Bank, AIIB*) – Німеччини та Франції. Зокрема, навіть якщо деякі культурні інституції є неурядовими організаціями (зокрема, Гете-Інститут, що фінансується федеральним урядом Німеччини), вони все одно отримують підтримку від держави.

Культурні центри можуть мати власний бюджет, проте основне фінансування надходить від держави. Наприклад, Французький центр отримує фінансування з державного бюджету на утримання штату працівників, приміщення та окремі програми, такі як викуп авторського права та виставкова діяльність. До деяких програм також може бути залучено партнерів для фінансування, зокрема, на видання книг. У країнах, таких як Франція, промоцією культури переважно опікується держава, і культура менше поширюється через приватні інституції або митців. Деякі європейські держави підтримують об'єднання вже існуючих культурних організацій за кордоном для забезпечення більшої ефективності. Наприклад, Франція об'єднала свої культурні організації за кордоном для забезпечення більшої координації та ефективності діяльності.

Багато культурних установ як азійських, так європейських країн підпорядковані міністерствам закордонних справ і виконують завдання відділу з питань культури та науки дипломатичних установ. Вони представляють інтереси держави-репрезентанта та підтримують як культурні, так й економічні інтереси за кордоном.

Ризики і переваги культурних стратегій BRI для України. Україна може використовувати досвід функціонування культурних інституцій за кордоном низки європейських країн, зокрема щодо моделей фінансування, підпорядкування, основних видів діяльності та співпраці з іншими установами. Присутність таких інститутів у Києві, як Інститут Конфуція, Британська Рада, Французький Інститут, Чеський центр, Польський Інститут, Інститут Сервантеса та Гете-Інститут, створює можливість для розвитку культурного обміну та співпраці між Україною, азійськими та європейськими країнами.

Широкий спектр культурної діяльності, який описано вище, відображає різноманітні аспекти та підходи, які використовують культурні інституції для сприяння міжнародному культурному обміну та розвитку. Деякі з цих ключових аспектів можуть бути особливо важливими для України в контексті її культурної дипломатії:

I. Широкий спектр діяльності – Україна може використовувати різноманітні культурні напрями, включаючи кінематограф, театр, візуальне мистецтво, музику, архітектуру та урбанізм, музейну справу тощо для представлення своєї культури та сприяння культурному обміну з іншими країнами.

II. Демократичні принципи діяльності – підтримка демократичних цінностей, які включають рівність, відкритість і розмаїття, може стати основним пріоритетом у культурній дипломатії України, підсилюючи позитивне сприйняття країни за кордоном.

III. Залучення партнерів – Україна може активно співпрацювати з партнерами, включаючи культурні установи, спонсорів, ЗМІ тощо, для спільного розвитку та реалізації культурних проєктів.

IV. Професійна зацікавленість сучасною культурою – акцент на сучасній культурі може допомогти Україні привернути увагу до своїх культурних інновацій і

творчого потенціалу, забезпечуючи активну участь у міжнародних культурних обмінах.

V. Багаторівневість і мережевість – Україна може розвивати мережу культурних інститутів за кордоном для координації діяльності та забезпечення ефективної взаємодії з партнерами у різних країнах.

VI. Оснащення інформаційними ресурсами – наявність бібліотек і медіатеки може допомогти Україні забезпечити доступ до інформації про свою культуру та історію для іноземних громадян і фахівців.

VII. Промоція книжок та літературні проекти – розвиток літературних проектів і сприяння книжковому видавництву може допомогти Україні привернути увагу до своєї літературної спадщини, сучасних літературних творів.

Ці аспекти можуть допомогти Україні зміцнити свою культурну присутність у світі та сприяти позитивному сприйняттю країни за кордоном через культурний обмін та співпрацю з іншими країнами.

Утім, зважаючи на сучасні вітчизняні реалії, спричинені війною Росії проти України, особливо важливим при імplementації культурних стратегій BRI є необхідність враховувати такі експлікації культури:

- як лабораторія для розроблення та перевірки різних сценаріїв розвитку суспільства. Деякі експерти розглядають її як сферу для прототипування нових підходів у інших сферах життя, оскільки культура має високий рівень прийняття ризику;

- простір для тих, чий голоси зазвичай не почувають у суспільному діалозі, таких як переселенці, невдоволені загальноприйнятими практиками та уявленнями, або гендерні групи.

- майданчик комунікації, де навчаються уміння розмовляти й слухати, сприяючи розвитку діалогу та відмові від монологічності.

- платформа для формування громадянських компетенцій, таких як критичне мислення, емпатія та творче розв'язання проблем.

- як сфера освіти, включаючи самоосвіту та неформальну освіту (Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, 2015, с. 3–4)

Тому в контексті можливої імplementації тих чи інших аспектів культурних стратегій BRI в Україні слід також не забувати, що у різних країнах існують різні культури, і ці відмінності можуть призвести до виникнення культурних торговельних бар'єрів. Різні культури та стилі спілкування можуть спричинити непорозуміння та конфлікти, підриваючи домовленості та успіх торговельного партнерства. Кілька досліджень виявили: що більші культурні відмінності існують між країнами, то більший негативний вплив вони мають на експортні ринки (Hofstede et al., 2008; Cyrus, 2015; Adao, Costinot, and Donaldson, 2017). Торговельні витрати пов'язані з відстанню, асиметричною та неповною інформацією про культурні відмінності, інституційні та політичні відмінності – все це може мати несприятливий вплив на торгівлю між країнами, збільшувати торговельні витрати, погіршувати виконання контрактів і, відповідно, зменшувати обсяги торгівлі та співпраці між ними.

Дискусія і висновки

Отже, проаналізувавши філософсько-світоглядні основи та специфіку функціонування культурних стратегій у межах BRI, а також потенціал і ризики для України в контексті їх можливих імplementацій, можемо зробити такі висновки:

1. Теоретичною основою формування культурної стратегії BRI є те, що в межах ідеї нової демократії вбачається формування та подальший розвиток нової культури, яка означає збереження традиційних

пріоритетів китайської цивілізації та впровадження нових аспектів, які стосуються як марксистських міркувань керівників КПК, так і сучасних глобальних тенденцій.

2. Сучасні дослідники в Китаї акцентують увагу на низці стратегій для культурного розвитку в межах BRI: підвищення рівня формування духовної культури, забезпечення тривалого розвитку та спадкування культурних цінностей, підвищення загального рівня державної моці через культурні просування, формування держави з "сильною" культурою, передавання культурних цінностей з покоління в покоління, сприяння побудові гармонійного суспільства через культурні ініціативи, використання закордонного досвіду на користь Китаю, розширення впливу за межами країни через культурні ініціативи, розвиток "культурних" товарних брендів і використання історичної спадщини для розвитку сучасності.

3. Для ефективної та повноцінної реалізації цих культурних стратегій у межах BRI китайська влада сформувала потужну державну політику у підготовці кадрів у сфері культури, розробила та виявила ключові виклики та завдання їх здійснення. Особливий акцент було зроблено на особливостях втілення культурних стратегій Китаю як в країнах, які культурно є близькими для Китаю (регіони Південно-Східної Азії та Тихого Океану), так і на державах, які дуже віддалені від традицій і звичаїв засновника BRI (країни Європи, Латинської Америки та Перської затоки).

Для можливої імplementації культурних стратегій BRI в українських реаліях важливо розуміти як переваги, так і ризики. Серед ключових переваг можна виділити поширення мережі Інститутів українознавства, аналогічних Інститутам Конфуція, які допомагатимуть поширенню справжньої інформації про українську культуру, традиції та мову. Це сприятиме зближенню країн, розвитку культурного та освітнього обміну, а також підвищенню взаєморозуміння між народами. Проте серед ризиків варто назвати недостатню увагу до культурних відмінностей, що може призвести до непорозуміння між партнерами з різних країн. Це може спричинити порушення контрактів або невиконання умов угоди, що загрожуватиме довірі між сторонами та може призвести до виникнення конфліктів. Тому важливо зважати на культурні особливості та здійснювати необхідні підготовки та адаптації для успішної реалізації культурних стратегій BRI в українських умовах.

Внесок авторів: Сергій Руденко – наукове керівництво дослідженням; Віталій Туренко – проведення дослідження, збирання, опрацювання й узагальнення даних, Андрій Кравчук – наукове редагування тексту рукопису; Людмила Євдокимова – опрацювання джерел, методологія, формулювання висновків.

Список використаних джерел

- Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. (2015, 15 липня). *Комітетські слухання на тему: "Національна культурна стратегія 2015-2025: вектори розвитку"*. Верховна Рада України. <https://kompkd.rada.gov.ua/documents/sluhanja/73577.html>
- Adao, R., Costinot, A., & Donaldson, D. (2017). Nonparametric counterfactual predictions in neoclassical models of international trade. *American Economic Review*, 107(3), 633–689.
- Akhtaruzzaman, M., Berg, N., & Lien, D. (2017). Confucius Institutes and FDI flows from China to Africa. *China Economic Review*, 44(7), 241–252.
- Cho, Y. N., & Jong, H. J. (2008). China's soft power: Discussions, resources, and prospects. *Asian Survey*, 48(3), 453–472.
- Cyrus, T. L. (2015). Culture and trade in the European Union. *Journal of Economic Integration*, 30(2), 206–239.
- Fan, Z. B., Zhang, R. H., & Liu, X. T. (2016). China's outward FDI efficiency along the Belt and Road: An application of stochastic frontier gravity model. *China Agriculture Economic Review*, 8(3), 455–479.

- Hofstede, G. J., Jonker, C. M., & Verwaart, T. (2008). Modeling culture in trade: Uncertainty avoidance. *Bibliometrics*, 57(4), 143–150.
- Knight, N. (1990). On contradiction and on new democracy: Contrasting perspectives on causation and social change in the thought of Mao Zedong. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 22(2), 18–34. <https://doi.org/10.1080/14672715.1990.10413119>
- Lange, A. C., Lenglet, M., & Seyfert, R. (2016). Cultures of high-frequency trading: Mapping the landscape of algorithmic developments in contemporary financial markets. *Economy and Society*, 45(2), 149–165.
- Lankhuizen, M., de Groot, H. L., & Linders, G. J. M. (2011). The Trade-Off between Foreign Direct Investments and Exports: The Role of Multiple Dimensions of Distance. *The world economy*, 34(8), 1395–1416.
- Li, X. (2020). The Chinese Model and Chinese Wisdom of Modernization. *Educação E Filosofia*, 33(69), 1223–1253.
- Lien, D., Oh, C. H., & Selmier, W. T. (2012). Confucius institute effects on China's trade and FDI: Isn't it delightful when folks afar study Hanyu? *International Review of Economics & Finance*, 21(1), 147–155.
- Linders, G.-J. M., Slangen, A., de Groot, H. L.F., & Beugelsdijk, S. (2005). Cultural and Institutional Determinants of Bilateral Trade Flows. *Tinbergen Institute Discussion Paper*, 05-074/3. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/86640/1/05-074.pdf>
- Mao Zedong (1965). On Contradiction. *Selected Works of MaoTse-tung*, 1, 310–347.
- Mao Zedong. (1991). *Selected Works of Mao Zedong* (Vol. 2), People's Publishing House.
- Rae, D. (2005). Cultural diffusion: A formative process in creative entrepreneurship? *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 6(3), 185–192.
- Rahman, S. (2019). Does the "Belt & Road Initiative" Possess Soft Power? *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal*, 5(1), 301–331.
- Ranjan, R. (2017). Cultural Aspect of Belt and Road Initiative and Project Mausam: Strategy for Engagement. *CIR*, 27(6), 151–165.
- Sheng, J., Jun, H., & Kakar, A. (2023). The Role of Intercultural Communication in the Success of BRI, *Journal of Xi'an Shiyu University, Natural Science Edition*, 19, 612–628.
- Yingli, P. (2017). The belt and road initiative: Research on creative mode of talent training in cultural industry. In *Advances in social science, education and humanities research (ASSEHR)* (pp. 216–219).

References

- Adao, R., Costinot, A., & Donaldson, D. (2017). Nonparametric counterfactual predictions in neoclassical models of international trade. *American Economic Review*, 107(3), 633–689.
- Akhtaruzzaman, M., N. Berg, & D. Lien. (2017). Confucius Institutes and FDI flows from China to Africa. *China Economic Review*, 44(7), 241–252.
- Cho, Y. N., & Jong H. J. (2008). China's soft power: Discussions, resources, and prospects. *Asian Survey*, 48, (3), 453–472.
- Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Humanitarian and Information Policy. (2015, July 15). *Committee hearings on the topic: "National cultural strategy*

- 2015-2025: vectors of development". Verkhovna Rada of Ukraine. <https://kompkd.rada.gov.ua/documents/sluhanja/73577.html>
- Cyrus, T. L. (2015). Culture and trade in the European Union, *Journal of Economic Integration*, 30, (2), 206–239.
- Fan, Z. B., R. H. Zhang, & X. T. Liu. (2016). China's outward FDI efficiency along the Belt and Road: An application of stochastic frontier gravity model, *China. Agriculture Economic Review*, V8(3), 455–479.
- Hofstede, G. J., Jonker, C. M. & Verwaart T. (2008). Modeling culture in trade: Uncertainty avoidance, *Bibliometrics*, 57(4), 143–150.
- Knight, N. (1990). On contradiction and on new democracy: Contrasting perspectives on causation and social change in the thought of Mao Zedong. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 22(2), 18–34. <https://doi.org/10.1080/14672715.1990.10413119>
- Lange, A. C., Lenglet, M., & Seyfert, R. (2016). Cultures of high-frequency trading: Mapping the landscape of algorithmic developments in contemporary financial markets. *Economy and Society*, 45(2), 149–165.
- Lankhuizen, M., de Groot, H. L., & Linders, G. J. M. (2011). The Trade-Off between Foreign Direct Investments and Exports: The Role of Multiple Dimensions of Distance. *The world economy*, 34(8), 1395–1416.
- Li, X. (2020). The Chinese Model and Chinese Wisdom of Modernization. *Educação E Filosofia*, 33(69), 1223–1253.
- Lien, D., Oh, C. H., & Selmier, W. T. (2012). Confucius institute effects on China's trade and FDI: Isn't it delightful when folks afar study Hanyu? *International Review of Economics & Finance*, 21(1), 147–155.
- Linders, G.-J. M., Slangen, A., de Groot, H. L.F., & Beugelsdijk, S. (2005). Cultural and Institutional Determinants of Bilateral Trade Flows. *Tinbergen Institute Discussion Paper*, 05-074/3. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/86640/1/05-074.pdf>
- Mao Zedong (1965). On Contradiction. *Selected Works of MaoTse-tung*, 1, 310–347.
- Mao Zedong. (1991). *Selected Works of Mao Zedong* (Vol. 2), People's Publishing House.
- Rae, D. (2005). Cultural diffusion: A formative process in creative entrepreneurship? *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 6(3), 185–192.
- Rahman, S. (2019). Does the "Belt & Road Initiative" Possess Soft Power? *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal*, 5(1), 301–331.
- Ranjan, R. (2017). Cultural Aspect of Belt and Road Initiative and Project Mausam: Strategy for Engagement. *CIR*, 27(6), 151–165.
- Sheng, J., Jun, H., & Kakar, A. (2023). The Role of Intercultural Communication in the Success of BRI, *Journal of Xi'an Shiyu University, Natural Science Edition*, 19, 612–628.
- Yingli, P. (2017). The belt and road initiative: Research on creative mode of talent training in cultural industry. In *Advances in social science, education and humanities research (ASSEHR)* (pp. 216–219).

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24
Прорецензовано / Revised: 24.05.24
Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

Sergii RUDENKO¹, DSc (Philos.), Prof.
ORCID ID: 0000-0001-9069-0989
e-mail: sergii.rudenko@knu.ua

Vitalii TURENKO¹, DSc (Philos.), Senior Researcher
ORCID ID: 0000-0003-0572-9119
e-mail: vitali_turenko@knu.ua

Andrii KRAVCHUK¹, PhD (Philos.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-6154-2183
e-mail: aak53@ukr.net

Liudmyla YEVDOKIMOVA¹, PhD Student
ORCID ID: 0000-0002-3214-037X
e-mail: levdokimova81@gmail.com

¹Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SPECIFICITY OF CULTURAL STRATEGIES WITHIN BRI: CHALLENGES AND TASKS FOR UKRAINE

Background. The article examines the philosophical and worldview foundations and specifics of the functioning of cultural strategies within the framework of the "One Belt, One Road" (BRI) Initiative, as well as their potential and risks for Ukraine in the context of possible implementations. It was revealed that the theoretical basis of the formation of the cultural strategy of the BRI is the idea of a new democracy, which provides for the creation and development of a "new culture". This idea includes preserving the traditional priorities of Chinese civilization and introducing new aspects that take into account both the Marxist considerations of the leaders of the Chinese Communist Party and contemporary global trends.

Methods. The research methodology includes content analysis of official documents and strategies, critical discourse analysis of scientific articles and studies, as well as comparative analysis of cultural strategies in different regions. These methods make it possible to deeply study and evaluate the specificity and effectiveness of cultural initiatives in the context of the BRI.

Results. It is revealed that modern researchers in China focus on a number of strategies for cultural development within the framework of the BRI, including increasing the level of spiritual culture formation, ensuring the long-term development and inheritance of cultural values, increasing the overall level of state power through cultural promotion, forming a state with "strong" culture, the transmission of cultural values from generation to generation, the promotion of the building of a harmonious society through cultural initiatives, the use of foreign experience for the benefit of China, the expansion of influence outside the country through cultural initiatives, the development of "cultural" product brands, and the use of historical heritage for development of modernity.

It is substantiated that for the effective and full implementation of these cultural strategies within the framework of the BRI, the Chinese authorities have formulated a powerful state policy for the training of personnel in the field of culture, developed and identified key challenges and tasks for their implementation. Particular attention is paid to the peculiarities of the implementation of China's cultural strategies both in countries culturally close

to China (regions of Southeast Asia and the Pacific Ocean), and in countries that are significantly different from the traditions and customs of China, which is the founder of the BRI Initiative (countries of Europe, Latin America and the Persian Gulf).

Conclusions. It is proven that for the possible implementation of the BRI cultural strategies in Ukrainian realities, it is necessary to understand both risks and advantages. If among the key advantages it is possible to single out the spread of the network of Institutes of Ukrainian Studies (such as the Confucius Institutes), which will contribute to the dissemination of authentic information about Ukrainian culture, tradition and language, then among the risks insufficient attention to cultural differences may cause misunderstandings between partners from different countries, which may lead to breaches of contracts or non-fulfillment of the terms of the agreement. This can affect the trust between the parties and cause conflicts.

Keywords: Belt and Road Initiative, Chinese Marxism; Ukrainian-Chinese relations, cultural strategies, cultural institutions, creative industries, Confucius Institute.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

UDC 248.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10-7/11>

Inna SAVYNSKA, PhD (Philos.)

ORCID ID: 0000-0002-3929-6801

e-mail: inna.savynska@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

GENEALOGY OF HADEWIJCH'S CONCEPT OF MINNE: SECULAR AND RELIGIOUS ASPECTS

Background. The article is devoted to the Minnemystik of Hadewijch of Brabant in the XIII century. It deals with the genesis of Hadewijch's concept of Minne in its relation to the monastic Cistercian mysticism of Bernard of Clairvaux, William of Saint-Thierry in the XII century and Beatrice of Nazareth in the XIII century. It also considers the conception of theologian and philosopher Richard of Saint-Victor in the XII century. Considering the existing advances of researchers on Hadewijch's Minnemystik, since the XX century, this investigation especially focuses on the primary role of the secular tradition of minnesingers and trobairitz of the mid-XIII century in her texts.

Methods. The main method of the article is a comparative analysis. It is used to find the common meaning of Minne in two traditions: secular and religious minnesingers. The historical-philosophical approach allows us to demonstrate the conceptual link between monastic theology in the XII–XIII centuries and Hadewijch's beguinal Minnemystik.

Results. The article sheds light on Hadewijch's concept of the Minne and stresses the primary role of the secular and religious conceptions of predecessors and contemporaries in Hadewijch's Minnemystik.

Conclusions. The author underlines that Hadewijch's concept of Minne comes from the secular tradition of minnesingers and, especially, trobairitz. It also derives from the XII-century male and female mystic theology, which follows Augustine. Thus, the concept of the Minne is deeply connected with the notion of Amor and the tradition of "courtly love", and with Caritas and the tradition of "pure love".

Keywords: Hadewijch's concept of the Minne, Caritas, trobairitz, minnesingers, troubadours, Minnemystik, Unio Mystica, William of Saint-Thierry, Beatrice of Nazareth, Richard of Saint-Victor, Bernard of Clairvaux.

Background

Despite the increased search interest in Hadewijch's texts since the XX century, her figure is completely unknown today, as pointed out by Rob Faesen (Faesen, 2023, p. 66). She was the "first mystical author in the Dutch language area – who wrote an extensive oeuvre consisting of visions, forty-five poems [...] and forty-seven letters [...]" (Faesen, 2023, p. 66). Most researchers accept the hypothesis that Hadewijch was a beguine from Brabant in the XIII century. According to her didactic letter, she was a leader of one of the beguinal groups and had a personal mystical experience of Divine presence.

Hadewijch's *Minnemystik* is a part of the great tradition of the *Unio Mystica* in the XIII century. It appeared under the influence of different cultural phenomena. This article aims to articulate the main of them, which indirectly formed the polysemantic meaning of Hadewijch's concept of *Minne*.

The main objective of this research is to consider the Cistercian's tradition of Bridal mysticism, and secular and religious traditions of minnesingers in the XII–XIII centuries which were the main sources of Hadewijch's conception of the *Minnemystik*.

This investigation uses the English translation of Hadewijch's and Beatrice's of Nazareth texts. It is also based on the works of Paul Mommaers, Bernard McGinn, Rob Faesen, Winfried Corduan and Anita Mir about Hadewijch's *Minnemystik* and minnesingers' tradition of *Minne*.

Methods

The research belongs to the area of history of Medieval mysticism in the XIII century. This article uses a method of analysis and comparative method to explicate the conceptual connection between secular and religious traditions of minnesingers. It also applies a hermeneutic approach to make clear all meanings of the *Minne* of Hadewijch's texts.

Results

From the secular to the religious image of Minne:

1. The literary tradition of minnesingers (from German "*Minnesänger*") or Middle Dutch minstrels was popular in the XII–XIII centuries in Germany and on the territory of the Low Countries. Thus, minnesingers founded brotherhoods in Hennegau, Liege, and Antwerp. The phenomenon of minnesingers dates back to the Provençal troubadours, who wrote mainly lyric vernacular texts (southern France), and trouvères (northern part of France), which were characterised by an epic genre. One of the popular subjects for both of them was *Amor/fin'amor* – sensual and emotional love to the *domina*, *domna* or *feignaire*. Troubadours and trouvères wrote texts (love poetry or "*gai saber*"), that were performed by jugglers – vagrant musicians. Troubadours could also perform their songs, which they dedicated to the noble ladies, travelling from court to court. Another name of this cultural tradition of the feudal society is "courtly love" – the name came from the name of the place *corteis* or royal

courts, where it was developed. The mediaeval literary world of the XII-XIII centuries has been represented not only by troubadours but also by *trobairitz* – female troubadours (e.g., Comtessa de Dia, Eleanor of Aquitaine, Ermengarde of Narbonne). Besides *trobairitz* who were noble women, there also existed *jouglaires* – female jugglers from the lower class of society who led a vagabond way of life, writing and performing poetry. *Trobairitz* performed their songs, using mediaeval musical instruments such as harp or *vielle*. Their realistic folk songs about self-determination and experience of love were more popular than fictional troubadours' songs of courtly love and, probably, became one of the sources of inspiration for lyric texts of female *minnemystik*.

Minnesingers in their turn incorporated lyric and epic genres of courtly love. At the same time, they transformed troubadours' art of love poetry into idealistic and metaphysical songs about pure *Minne* with the shade of religiosity. Thus, poetry about the divine power of *Frau Minne* or *Liebesgöttin* drunk ideas from the religious cult of the Virgin Mary (e.g., Ulrich von Liechtenstein "*Frauendienst*" (Service of the Lady)).

According to Paul Mommaers *Minne* is the Middle Dutch (from the old Dutch – "*Mina*") and the Middle High German notion. The etymology of *Minne* refers to the Latin word *memini* (to remember). This word means: "[...] that another person, notably the *be-min-de* (beloved), is present in one's consciousness. This psychological phenomenon – being internally occupied with, or being won over by a loved one – was a fundamental discovery of courtly love (*fin'amors*), which found its first literary expression in the songs of the French troubadours and trouvères" (Mommaers, 2004, p. 4).

The Latin word "*memini*" is connected with the Latin words "*mens*" and English "*mind*". Thus, "*Minne – memini – mens – mind*" is the strong etymological chain (Mommaers, 2004, p. 4). Consequently, as conceals Clara Auvray-Assayas: "In short, *Minne* is love insofar as it occupies the lover's mind and leads him to resort to poetry, for instance, to testify to his psychic experience" (Auvray-Assayas, & Cassin, 2014, p. 599). This sense of *Minne* is very close to the ancient Greek *αἰνῆ*, in the sense of the apostles Paul and John – "essence, that in me remaining, dwelling".

Thereby, minnesingers' poetry about the psychological and idealistic phenomenon of *Minne* became one more inspiration for the mystical texts of female religious minnesingers.

The tradition of the religious minnesingers in the XIII century began with a well-educated Cistercian nun Beatrice of Nazareth from Lier (Brabant) and her contemporary – beguine Hadewijch of Brabant. Ida from Nivelles, a spiritual daughter of Beatrice, and Ida from Leuven are the Cistercian nuns who are also worth mentioning. The spiritual, and mystical experiences (visions) of both nuns were described by their biographers and received development in further mystical texts.

Beatrice and Hadewijch talentedly assimilated the values of the secular phenomenon of *Minne* by *trobairitz* and minnesingers to characterise the mystical experience of God. But unlike secular minnesingers' tradition, religious *Minne* is not an idealistic abstraction, or, just a psychological phenomenon, its fundamental reality of Divine Love: "God is not just an object of thought or of faith; he is a reality that makes itself felt, an object of contact and impact – this truth Hadewijch illuminates by calling him by a new name, a name that sounds alive: *minne* (Love)" (Mommaers, 2004, p. 5).

Tracing back the preceding monastic theology, especially Cistercian's, they portrayed the love to God as pure, simple, mutual and violent, influenced by the "feeling mysticism of the heart" of Bernard of Clairvaux and by the

concept of "*violenta caritas*" of Richard of Saint-Victor. They also emphasised that Reason and Love – both lead to God and stressed the importance of love over knowledge (according to William of Saint-Thierry). At the same time, religious female minnesingers added a new existential and individual meaning to the image of Divine Love – *Minne*, which is also strikingly different from the scholastic understanding of God as pure *Esse*: "'Holy love' is a what happens between an individual human being and the Divine. This love is unique, as well as the shared process towards its sublime manifestation" (Beatrice of Nazareth, 2016, p. 7). Thus, Beatrice was one of the pioneers, who worked out the "language of *Minne*". In the work "On Seven Ways of Holy Love", she defined *Minne* (Holy love) as disinterested divine "active power" (*begete*) or "desire" that renews the soul. The "aim" of this divine power becomes one spirit (fruition) with the Groom (God). Beatrice used the style of the Bridal language which she, one of the first in the female Christian mystical tradition, supplemented with language of Dionysius's "abyss" and "madness of love" to describe the personal unity with God/Godhead/high Trinity. She described unity with God as a rest in the sweet embrace of love (highest bliss, which includes "great pleasure" and "great sorrow") or immersion of the soul: "[...] into the eternity of love, into the incomprehensible wisdom and the silent highness, into the deep abyss of the Deity, who is everything in all what exists, elusive, elevated above all things, imperishable, almighty, all-encompassing, and who powerfully execute everything" (Beatrice of Nazareth, 2016, p. 25).

Also, unlike the tradition of monastic Cistercians, female religious minnesingers emphasised the importance of the female voice in the mystery of love between God and the human soul. They described feelings of love from afar (*amour de lonh*), where the central experience is "longing" for a Beloved instead of a monastic "possession" or experience of Beloved/Divine presence: "[...] the fruition of love comes to reside in the paradoxical nonfruition of continual yearning for the Beloved" (McGinn, 1998, p. 169). But one of the striking differences is that the human soul becomes equal to Infinite Love in the union as opposed to Cistercians, who wrote about unity between Infinite and finite love (McGinn, 1998, p. 170).

Consequently, the tradition of *Minnemystik* incorporated both – secular and religious genesis of the concept of *Minne*. On one hand, secular tradition demonstrated the evolution of *Minne* from an individual experience of a real love by the *trobairitz* to the female minnesingers' idealistic and metaphysical concept of a holy *Minne*: "Hadewijch took the term 'minne' (beloved) from the minnesingers. In their work, 'minne' simply replaces the 'Dame Amour' of courtly love lyrics. There are similarities between the Dame Amour/minne of courtly love lyrics and minne as Hadewijch uses it, the chief of which are that both are the object of love, both depict figures that are capricious in their loving, and both describe female figures – minne being a female gendered noun in both the German and Dutch of that period" (Mir, 2018, p. 184).

On the other hand, the religious meaning of *Minne* had evolved inside Cistercian monastic theology from the concept of pure love to the concept of mystical feelings and flourished inside the female Cistercian and beguinal movement in the conception of an individual experience of Divine unity.

Hadewijch's concept of Minne. Hadewijch's *Minnemystik* absorbed the Cistercian tradition of the Bridal mysticism, that replaced hierarchical language (Father-Son-human soul) with the language of Holy *Caritas*, and clothed it into literary forms of "mystical visions", "didactic letters" and poetry in the tradition of religious minnesingers. Winfried Corduan

underlines: "Hadewijch is credited with inventing a new literary form, namely transforming mediaeval poetry of courtly love into Christian mystical poetry" (Corduan, 2001, p. 201).

Hadewijch described the process of unity with God through the *Minne* as a renewal of lasting eternal equal unity. In addition, Hadewijch combined Neoplatonism, according to which all forms have their pre-existence in Divine Great Reason, with Augustine's conception of original sin, as a consequence of which we lost our initial unity with God. This type of unity still keeps two separate subjects but narrows the gap between the human Will and God's Spirit/Will. It also may be described as the expiration of one into another or being engulfed by God. Hadewijch, following the tradition of predecessors, also described God as the abyss and depth: "Where the abyss of his wisdom is, he will teach you what he is, and with what wondrous sweetness the one and the Beloved dwell one in the other, and how they penetrate each other in such a way that neither of the two distinguishes himself from the other. But they abide in one another in fruition [*ghebruken*], mouth in mouth, heart in heart, body in body, and soul in soul, while one sweet divine Nature [*ene soete godlike nature*] flows [*doer*] through them both (2 Pet. 1:4), and they are both one thing through each other, but at the same time remain two different selves – yes, and remain so forever" (Hadewijch, 1980, p. 66; Hadewijch, 1952, pp. 79–80).

Such unity is a kind of *theosis*, in which the human soul restores lost perfection – pure free Will (liberty) and achieves deification: "But when by fruition man is united to Love, he becomes God, mighty and just" (Hadewijch, 1980, 84). Hadewijch added, that "[...] God is a way for the passage of the soul into its liberty, that is, into his inmost depths, which cannot be touched except by the soul's abyss" (Hadewijch, 1980, p. 86).

Although Hadewijch's vernacular theology relates to the affective mystical tradition. "*Ghebruken*" or fruition is an enjoyment of a union with God, but the purpose of a union is to see God's face (e.g., "*an eternal fruition*" in Vision 8:30, "*the Six-Winged countenance*" in Vision 13:24), not sweet feelings. Hadewijch in equal measure described "*ghebruken*" (to have a fruition) and "*ghebreken*" (not to have a fruition). Thus, she wrote about the experience of "*weelde*" (sufficiency) and "*wee*" (grief of unsatisfied desire). Both results do not depend on the person. When a person prepares his soul through virtues, he realises his limitations and understands that *unio* depends on God and it is His gesture [*gracien*] (Mommaers, 2004, p. IX).

Minne in Hadewijch's texts is the characteristic on one hand, of the human soul, on the other hand of God's Being. Through *Minne*, a human person knows himself and knows God as a great Love.

Minne regarding God is:

- the ontological principle or essence that manifests all created beings (following Beatrice of Nazareth);
- Godhead (*Goetheit*), beside the persons of the Trinity (Corduan, 2001, p. 201);
- Christ (*Beminde*, *Lief*) – real live *Minne* and way to God. To achieve perfection is not possible without the desire of living God: "Now you have tasted me and received me outwardly and inwardly; and you have understood that the ways of union wholly begin in me" (Hadewijch, 1980, p. 284). As well as, in the vernacular theology of that day imagination plays a key role in knowing Christ. Keeping the image of Christ (*Minne*) in mind was a very popular practice which contributed to a personification of *Minne* itself as an individual, separated entity;

- the Divine Love (*Caritate/Karitate*) towards us that manifests itself in the mission of our life and is the principle of unity in the Trinity – a model of "active love". Hadewijch writes: "You must also live in joyful hope and strong confidence that God will allow you to love him with that great love wherewith he loves himself, Three and One [...]" (Hadewijch, 1980, p. 80).

Minne concerning the human experience of "*Unio Mystica*" is:

- the binding force (*amor ligans*, according to Richard of St. Victor) (McGinn, 1998, p. 203) that acts in the human soul as the bond (*bant*) or glue (*lijm*). Hadewijch writes: "Love is truly a chain because she binds and grasps everything in her power" (Hadewijch, 1980, p. 352);
- the transformative power that prepares the soul for the union through three stages: a light (*licht*) – "In this light we can learn How we shall love the God-man" (Hadewijch, 1980, p. 354; Hadewijch, 1952, p. 78), this light enlightens the human Reason – "enlightened reason"; a live coal (*cole*) – "sets afire and extinguishes by the madness of Love" (Hadewijch, 1980, p. 354; Hadewijch, 1952, p. 80); a fire (*vier*) – burns out all the differences of the soul; then a gentle dew (*dau*) descends on this scorched desert and brings union with God (Hadewijch, 1980, p. 354; Hadewijch, 1952, p. 81). "Between God and the blissful soul that has become God with God, there reigns a spiritual charity. So, whenever God reveals this spiritual charity to the soul, there rises within it a tender friendship (cf. Rom. 8:28)" (Hadewijch, 1980, p. 111). The next stage is a living spring (*leuende borne*) (Hadewijch, 1952, p. 82) or a new life in the transformed calm soul. Hadewijch describes: "If two things are to become one, nothing may be between them except the glue wherewith they are united together. That bond of glue is Love, whereby God and the blessed soul are united in oneness" (Hadewijch, 1980, p. 80). The last stage is a hell (*helle*) – chains of love hold the human soul firmly in the waiting for the next union with God (Hadewijch, 1952, p. 83).

Therefore, Hadewijch's concept of *Minne* refers to the two dimensions of reality: divine and human. It also combines psychological and metaphysical aspects and belongs to the great tradition of Christian mysticism in the XIII century.

Discussion and conclusions

We resume on the one hand that Hadewijch's concept of the *Minne* has been influenced by the secular psychological meaning of *Amor* by troubadours and metaphysical holy Love by minnesingers. It was also formed due to the key role of the idealistic and individual meaning of Love by *trobairitz*. These female troubadours were popular on the territory of the Low Countries, especially contemporary France, Germany and Belgium during the XIII century. Their realistic image of Love, in turn, influenced the existential meaning of the *Minne* of Cistercian's nuns. Thus, the works of Beatrice of Nazareth were the source of inspiration for Hadewijch's religious concept of *Minne*.

On the other hand, Hadewijch's concept of the *Minne* comprised the meaning of "rational *Caritas*" from texts by Cistercian monastic theologian William of Saint-Thierry and the meaning of "violence *Caritas*" from texts by Richard of Saint-Victor School. However, it was formed with the conception of affective mysticism by the Bridal mystic Bernard of Clairvaux. Thus, the monastic concept of the *Caritas* in the XII-XIII centuries, which refers to the early Augustine's tradition, is one of the aspects which formed Hadewijch's concept of the *Minne*.

We can sum up that Hadewijch used the notion of *Minne-Karitate* to describe God itself and God's Love. It also used the notion of *Minne* as a divine transformative power in the human soul, which leads to union with God.

References

- Auvray-Assayas, C., & Cassin, B. (2014). Love/Like: 4. The German Minne. In B. Cassin, E. Apter, J. Lezra, & M. Wood (Eds.), *Dictionary of untranslatables: A philosophical lexicon* (pp. 595–605). Princeton University Press.
- Beatrice of Nazareth. (2016). *On Seven Ways of Holy Love*. (W. van den Dungen, Trans). Taurus Press.
- Corduan, W. (2001). Reason in Mysticism: Three Beguines, Three Views. *Philosophia Christi Series*, 3(1), 199–215.

Faesen, R. (2023). Teaching and Traditio in the Work of Hadewijch and John of Ruusbroec. In J. Moons, R. A. te Velde, & A. L. H. M. van Wieringen (Eds.), *Teaching and Tradition: On Their Dynamic Interaction* (Vol. 12, pp. 60–79). Brill's Series in Catholic Theology.

Hadewijch, & Hart, C. (1980). *Hadewijch, the complete works*. Paulist Press.

Hadewijch. (1952). *Mengeldichten*. (J. van Mierlo, Ed.) Standaard.

McGinn, B. (1998). *The flowering of mysticism : men and women in the new mysticism (1200–1350)*. Crossroad.

Mir, A. (2018). Fluidity in stillness: a reading of Hadewijch's strofische gedichten/poems in stanzas. *Traditio*, 73, 179–211.

Mommaers, P., Dutton, E., & Fraeters, V. (2004). *Hadewijch. Writer – Beguine – Love Mystic*. Peeters.

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

Інна САВИНСЬКА, канд. філос. наук.
ORCID ID: 0000-0002-3929-6801
e-mail: inna.savynska@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ГЕНЕЗА КОНЦЕПТУ *MINNE* ХАДЕВЕЙХ: СЕКУЛЯРНИЙ І РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТИ

Вступ. Присвячено мінемістиці Хадевейх із Брабанта, бенгінки XIII ст., тексти якої стали предметом наукового дослідження лише в XX ст. Основну увагу зосереджено на релігійному та світському аспектах концепту *minne* в текстах Хадевейх. Генеза цього концепту відсилає до містичної теології цистерціанців XII ст. – Бернарда Клервоського та Гійома зі Сен-Тьєрі. Також на формування поняття *minne* у текстах Хадевейх вплинула її сучасниця – цистерціанка Беатріс Назаретська, погляди відомого теолога та філософа XII ст. Рішара Сен-Вікторського. Крім монастирської теології, вивчення генези поняття *minne* вказує на світську куртуазну культуру трубадурів і мінезингерів у Нижніх країнах середини XII – початку XIII ст. Чільне місце в цій поетичній і пісенній культурі посідає феномен трубадурок, що разом із мінезингерами сформували психологічний образ поняття *minne* або любові, який своєю чергою вплинув на релігійний мінезанг бегінок і цистерціанок XIII ст., зокрема на тексти Беатріс Назаретської. Бегінки завдяки своїй містичній теології (*Unio mystica*) трансформували світське поняття *minne* в релігійний концепт, додавши до ідеалізму, що вже існував, метафізичний вимір реальної Божественної любові. Дидактичні релігійні тексти Хадевейх є ученням про цю містичну любов.

Методи. Як основний метод історико-філософського дослідження використано компаративний аналіз світської традиції мінезингерів і монастирської теології цистерціанців з метою виявити спільні значення поняття *minne*, які вплинули на формування мінемістики Хадевейх.

Результати. Установлено, що поняття "*minne*" Хадевейх походить із двох джерел: світської традиції мінезингерів, де вживають поняття *minne* та *amor*, і містичної теології, здебільшого цистерціанців, основні релігійні практики яких сформувались під впливом текстів Августина Аврелія. Любов в їхніх роботах здебільшого позначена поняттями *caritas* та *amor*. Концепт *minne* Хадевейх об'єднує ці два полюси любові.

Висновки. Підкреслено, що особливу роль у генезі поняття *minne* в текстах Хадевейх відіграв культурний феномен трубадурок, що були поетесами та виконавицями пісень, зокрема про ідеальне кохання. Відповідно, концепт *minne* в релігійно-дидактичних текстах Хадевейх стосується як людського буття, так і Божественного та може бути зведений до значення Божественної сили в душі людини, що веде до єднання з Богом (Любов'ю).

Ключові слова: Хадевейх, мінемістика, містична теологія, *Unio mystica*, міне, *minne*, трубадурки, мінезингери, цистерціанці? Вільгельм із Сен-Тьєрі, Бернард Клервоський, Рішар Сен-Вікторський, Беатріс Назаретська.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОКСФОРДСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПОВСЯКДЕННОЇ МОВИ

Вступ. Акцентовано, що згідно з поширеною упередженою думкою, особливо серед філософів континентальної традиції, філософія повсякденної мови (інколи Оксфордська філософія) з її акцентом на тому, що ми зазвичай говоримо та маємо на увазі, по суті виражає позитивістське ставлення. Герберт Маркузе (1898–1979), який відіграв важливу роль у поширенні цього погляду, інтерпретує звернення до буденності в працях цих філософів як суто ідеологічне: воно не усвідомлює сконструйованого характеру соціального світу та розглядає соціальне як сферу грубих фактів, де критичне мислення має зупинитися. Саме тому для розуміння сутності філософії повсякденної мови важливо визначення передумов виникнення цього стилю філософування та занурення до історичного контексту.

Методи. Застосовано метод історико-філософської реконструкції для уточнення умов формування та генези оксфордської філософії, загальнонаукові методи пізнання: аналіз, синтез, узагальнення для уточнення ключових ідей і концепцій, що мали вплив на формування методу оксфордської філософії, а також методи систематизації і порівняння.

Результати. Визначено історичні передумови формування оксфордської філософії, уточнено ключові ідеї і концепції, що мали вплив на формування методу філософії повсякденної мови, уточнено поняття філософії повсякденної мови та оксфордської філософії.

Висновки. Протягом десяти років після закінчення Другої світової війни Оксфордський університет став осередком надзвичайно плідної філософської діяльності. Це стало основою для виникнення нового та самобутнього філософського руху, відомого, як "філософія повсякденної мови" або "Оксфордська філософія". Однак говорити про абсолютну тотожність філософії повсякденної мови та оксфордської філософії не є абсолютно правильним, адже перша назва має стосунок до методології аналізу виразів природної мови у період після Другої світової війни. Оксфордська філософія має більш широкий історичний контекст та охоплює довоєнний період філософської активності в Оксфордському університеті. Оксфордську філософію пропонується розуміти радше як історико-філософський етап, результатом якого було формування філософії повсякденної мови.

Ключові слова: філософія повсякденної мови, оксфордська філософія, англо-американська філософія XX ст., аналітична філософія, природна мова.

Вступ

У 1936–1937 рр. в Оксфордському університеті було сформовано напрям філософування, який в подальшому дістав назву оксфордської філософії. Напрямок філософування було започатковано в дискусіях молодих учених, найстаршому з яких на той момент виповнилося 27 років. Цим філософом був Дж. Л. Остін, який протягом тривалого часу, аж до початку Другої світової війни, тримав лідерство у зустрічах і роботі цієї групи.

Вагомим і цінним матеріалом для аналізу витоків "оксфордської філософії" є робота "Особисті враження" (1981) британського соціального та політичного філософа литовського походження І. Берліна (Isaiah Berlin, 1909–1997). Оновлене видання цієї роботи вийшло друком у видавництві Пристанського університету (Princeton University Press) у 2014 р. До видання увійшли ранні есе І. Берліна, в яких він надав історичний портрет широкого кола видатних мислителів, політиків і письменників XX ст. Серед них Вінстон Черчилль, Франклін Д. Рузвельт, А. Ейнштейн, Дж. Л. Остін та Е. Вілсон. До оновленого видання також увійшли автобіографічні роздуми І. Берліна про єврейський Оксфорд та роки його навчання в цьому університеті.

Метою статті є дослідження історичних умов і теоретичного підґрунтя оксфордської філософії з метою визначення впливу, який цей напрям філософування мав на започаткування та розвиток філософії повсякденної мови.

Методи

Автором застосовано метод історико-філософської реконструкції для уточнення умов формування та генези оксфордської філософії, загальнонаукові методи пізнання: аналіз, синтез, узагальнення для уточнення

ключових ідей і концепцій, що мали вплив на формування методу оксфордської філософії, а також методи систематизації й порівняння.

Результати

Восени 1933 року Дж. Л. Остін отримав запрошення долучитися до роботи в Коледжі всіх душ (*All Souls College*) Оксфордського університету. Відповідно до спогадів І. Берліна, Дж. Л. Остін ніколи не розглядав саме філософування як пріоритетний напрям розвитку своєї кар'єри. Однак зауважував, що філософія, у тому вигляді, в якому її викладали в університеті Оксфорду, пропонувала відміну систему підготовки для юнаків, розвиваючи в них хист до раціональності – на той час найвища ступінь схвальної оцінки для Дж. Л. Остіна.

За переконанням Дж. Л. Остіна, саме філософія породжує в людині критичне, а інколи – скептичне ставлення до дійсності, що є протиотрутою до того, що він називав "бути недалекою людиною" (*being chuckle-headed*). Однак згодом він змінив своє ставлення. І. Берлін у спогадах зауважує: "Навіть філософія, як він її викладав, виявилася, на його думку, безпорадною проти традиційного благочестя та наївних вірувань деяких з його найобдарованіших учнів. Він скаржився, що, не підриваючи їхні загальноприйняті поглядів, усі його зусилля залишили більшість із них невиліковно поважними та нудно доброчесними" (Berlin, 2014, p. 157).

І. Берлін пригадує Дж. Л. Остіна як науковця, що мав пристрасть до точної інформації та фактів, які піддавав ретельному аналізу. Філософ не терпів неточності, неясності та абстрактності. Для нього важливо було отримувати практичний результат своєї роботи. Саме тому в приватних розмовах він виказував бажання займатися інженерною справою чи архітектурною

майстерністю, хоча більшість часу приділяв саме філософуванню.

Вагомий вплив на формування Дж. Л. Остіна як філософа мали Б. Рассел (1872–1970), Дж. Мур (1873–1958) та Г. Причард (1871–1947). І. Берлін зауважує: "Двома філософами, якими він найбільше захоплювався, були Рассел і Причард. Перший – за його оригінальний геній, незалежність розуму та силу викладу. Другий – тому що він здавався [Остіну] найбільш суворим і найбільш дрібним мислителем того часу в Оксфорді". М. Густафсон та Р. Сорлі в роботі "Філософія Дж. Л. Остіна", яка вийшла друком у видавництві Оксфордського університету (2012), виказують схожу думку: "Імовірно, двома тодішніми мислителями, які мали найсильніший вплив на філософський розвиток Дж. Остіна, були Джордж Едвард Мур і Гарольд Артур Причард. Разом із Расселом Мур був провідною фігурою в Кембриджському повстанні проти ідеалістичної школи Томаса Гілла Гріна – школи, яку її опоненти часто називали "гегелівським" рухом, навіть якщо її члени відкидали це клеймо" (Gustafson, 2011, р. 8) Г. Причард продовжував боротьбу проти школи Т. Гріна, яку очолював його вчитель, лідер оксфордського "реалізму" Дж. К. Вілсон. Однак спільна боротьба оксфордських і кембриджських мислителів не була монолітною. Дж. К. Вілсон надзвичайно зневажливо ставився до роботи *Principia Mathematica* (Математичні принципи або Математичні основи), і вважав, що навіть послідовники Т. Гріна глибше розуміють логіко-філософські проблеми, ніж Б. Рассел. Тим не менш ставлення до Причарда серед колег із Кембриджу було позитивним.

Чарлі Данбар Брод (1887–1971) – британський філософ, що протягом більшої частини свого життя працював у Триніті-коледжі у Кембриджі, вважав Г. Причарда людиною величезних здібностей, яку він завжди розглядав як "оксфордського Дж. Мура", про що згадував у передмові збірки "Критичні есе з моральної філософії", що вийшла друком за редакцією Д. Чині (Chenev, 1971, р. 14). Подібність, яку К. Д. Брод бачив між Дж. Муром і Г. Причардом полягала в їхньому філософському підході та методах, а не в спільних доктринах. У відповідь на критику їх робіт як спекулятивних, що звучала від Т. Гріна, філософи мали за мету розділити складні питання на окремі, чітко визначені, які можна було розглядати окремо, користуючись ясним, логічним стилем.

М. Густафсон і Р. Сорлі зауважували: "Дж. Мур і Г. Причард обидва мали на меті розбити громіздкі питання на чітко розмежовані питання, придатні для часткового розгляду, використовуючи чіткий стиль, який мав залишити філософію «на землі»" (Gustafson, 2011, р. 9).

Австралійський філософ Дж. Пассмор (1914–2004), який багато років працював професором філософії в Австралійському національному університеті в Канберрі, у 1957 р. опублікував працю під назвою "Сто років філософії". У розділі, який присвячено аналізу філософських поглядів Дж. Мура та Б. Рассела, Дж. Пассмор описував підхід до методології Дж. Мура як "ретельний філософський процес". Автор, зокрема, називав цей підхід "дрібним філософським процесом з його ретельним розрізненням питань" (Passmore, 1957 р. 210).

Дж. МакАдам в передмові до видання "Моральні статті (Британські моральні філософи)", що вийшла друком у видавництві Оксфордського університету

(2002), зазначає: "Його [Г. Причарда] методи виділення невеликих, зрозумілих філософських проблем як точних питань і наполягання на розв'язках зрозумілою повсякденною англійською мовою вплинули на його оксфордських студентів" (MacAdam, 2002, р. 7). Цей опис є актуальним для філософських ідей Дж. Остіна.

Звичайно, існувала низка більш конкретних моментів, в яких Дж. Мур і Г. Причард також вплинули на нього. Здається, наприклад, що Дж. Остін почав розвивати свою концепцію перформативів у зв'язку з листуванням з Г. Причардом у 30-х роках (Warnock, 1989, р. 105).

Англійський філософ Дж. Ворнок (1923–1995) у збірці статей "Дж. Остін. Аргументи філософів", що вийшла у світ у видавництві Роутледж (1989), зазначив: "Сам Остін сказав, що погляди, викладені в лекціях, "сформувалися в 1939 році". Звичайно, він, мабуть, мав на увазі "почав формуватися", оскільки, очевидно, було б неправильно припустити, що його думки щодо цих тем були абсолютно статичними та незмінними протягом наступних двадцяти років. До 1939 р. він листувався з Х.А. Причардом про перспективи, і є всі підстави припускати, що його інтерес, так би мовити, виник з цього" (Warnock, 1989, 80).

Проте здається справедливим сказати, що найбільший вплив Дж. Мура та Г. Причарда на Дж. Остіна був пов'язаний з їхнім опором надмірному спрощенню та повному апіоризму. Надаючи перевагу повільним, фрагментарним дослідженням, а не нетерплячим узагальненням і розмірковуванням, їхні дослідження послужили для Дж. Остіна зразком того, чого можуть досягати ясність і раціональність у філософії (Warnock, 1969, р. 7).

У роботі "Дж. Л. Остін. Бібліографічний скетч", яку можна знайти у збірці "Симпозіум щодо Дж. Остіна", Дж. Ворнок продовжує: "Він вірив (як і Мур), що для досягнення прогресу потрібно поставити багато запитань, дослідити багато фактів, крок за кроком розгорнути багато аргументів і піддати їх вузькій критиці: питання слід розрізняти й розглядати строго одне за одним, і, не шкодуючи

зусиль, щоб було цілком зрозуміло, яке запитання було поставлено та яку саме відповідь на нього було запропоновано" (Warnock, 1969, р. 52).

Коли Дж. Остін приїхав до Оксфорда як студент у 1929 р., старий конфлікт між послідовниками Т. Гріна та К. Вілсона все ще зберігав певну ворожнечу. Однак було цілком зрозуміло, що ті послідовники Т. Гріна, які ще викладали там, серед яких Х. Йоахім був найвидатнішим, протягом тривалого часу не могли залучити найбільш здібні молоді уми. Не те, щоб ті молодші люди також хотіли битися в реалістському окопі. Вони розглядали стару суперечку як безглузду війну, що тривала надто довго. Те, що їх об'єднувало, швидше за все, було загальним відчуттям бажання зробити щось корисне та кероване у філософії без передчасного прийняття будь-якого окремого "ізму". Це включало відчуття спорідненості з філософським темпераментом реалізму старої школи. І. Берлін, описуючи наступників К. Вілсона, зазначає, що перед будівництвом великої будівлі вони прагнули перевірити кожну цеглину, що також було характерно для молодших філософів. У цій атмосфері слова не формували строгої системи, але ставали чіткими, виразними, чесними й емпіричними. Це ставлення не стільки було методологією філософування, скільки спонтанною реакцією. Таке спільне ставлення викликало відчуття спільної мети серед учасників

дискусій, які зібралися навколо Дж. Остіна у 1936–1937 рр. для щотижневих зустрічей.

Дискусії були плідними з кількох причин: обмежена кількість людей; учасники добре знали один одного; учасники розмовляли дуже вільно; виступи були абсолютно спонтанні – філософи знали: якщо вони підуть фальшивою стежкою, яка приведе до помилки, це не буде мати значення, оскільки вони можуть повернутися будь-коли протягом наступних тижнів.

Пізніше І. Берлін згадував: "Крім того, інтелектуальна свіжість і сила як Дж. Остіна, так і А. Аєра, були такими, що хоча вони перебували в стані майже безперервного зіткнення – А. Аєр як непереборна ракета, Остін як непорушна перешкода – у результаті виник не глухий кут, а найцікавіші, вільні та жваві дискусії про філософію, які я будь-коли знав" (Berlin, 2014, p. 175).

На відміну від Дж. Остіна, А. Аєра вже мав визначений погляд на філософію. Однак загалом молоді дослідники не мали чіткої програми чи методу. Проте вони почувалися інтелектуально живими й прогресивними, ламаючи старі категорії й виходячи за межі конвенцій.

"Одним із недоліків цих зустрічей є те, що, як мені здається, стосується оксфордської філософії загалом, принаймні в ті часи. Ми були надмірно егоцентричні. Єдиними людьми, яких ми хотіли переконати, були наші шановані колеги", – зауважив І. Берлін (Berlin, 2014, p. 175).

Лише після війни, коли послідовники Гріна та Кука Вільсона втратили актуальність, Дж. Остін знайшов власний голос у філософії. У 1946 р. він опублікував "Інші свідомості" (Other Minds, 1946), що можна вважати початком розвитку його персонального підходу до філософії, який став зрілим протягом наступних п'ятнадцяти років життя й отримав найбільш парадигмальне вираження у пізніших статтях, таких як "Якщо і можливо" (Ifs and Cans, 1956) та "Прохання про виправдання" (A Plea for Excuses, 1956), обидві опубліковані в 1956 р.

М. Густафсон і Р. Сорлі зазначали, що у дискусійній групі, що відбувалася під керівництвом Остіна, його перехід до філософської зрілості мав помітні наслідки. До війни, як згадує Стюарт Гемпшир, їхня увага була спрямована на слова з певною точністю, якої Причард і Мур дотримувались, проте після війни спостерігався зсув до нового, більш високого (чи, можливо, нижчого й повільнішого?) стандарту у погоні за лінгвістичною ясністю (Gustafson, 2011, p. 11).

І. Берлін так описує атмосферу зібрання: "Рух набирав обертів. Він вторгся на сторінки Mind і мав власний домашній щоденник в Analysis. Це було джерелом глибокого горя та справді відчаю для найвпливовіших серед старших оксфордських філософів – Причарда, Джозефа, Йоахіма. Реагували дуже по-різному. Йоахім, який був одним із останніх і найбільш скрупульозних і цивілізованих представників поміркованого континентального ідеалізму і жив у світі, населеному Арістотелем, Спінозою, Кантом, Гегелем і Бредлі, проігнорував цю хвилю як відхилення, тимчасовий спад до грубого варварства".

Отже, відносини між зрілим Дж. Остіном з одного боку, та Дж. Муром та Г. Причардом – з іншого, були досить складними. Для тих, хто не звик до механізмів інтелектуального впливу, може здатися парадоксом те, що на старшого за віком філософа сильно вплинули "старший нелінгвістичний філософ старого стилю". Проте слід пам'ятати, що Дж. Остін вважав Г. Причарда

взірцем за його здатність розкривати недоліки, але він не погоджувався з його передумовами чи висновками.

Особливо важливо пам'ятати, що Дж. Остін захоплювався у роботах цих двох філософів не просто відмовою від систем Т. Гріна, Ф. Бредлі чи Дж. МакТаггарта, але бажанням не дозволяти будь-якій спрощеній або передчасно запропонованій схемі чи системі визначати наперед, як все має бути, чи які можливі погляди існують на певну тему. Однак Дж. Остін вважав, що їхні спроби були невдалими, проте виявилися корисними для розвитку його власного підходу. У підсумку він навчився від Дж. Мура та Причарда мистецтву філософської критики, розвинувши його до такого рівня, коли його можна було застосовувати проти власних учителів.

На цьому етапі важко уникнути постановки складного, але значущого питання: як методологія Дж. Остіна пов'язана не лише з певними вчителями, вплив яких можна достатньо точно прослідкувати, але й із західною філософією загалом.

Він вважав, що більшість філософів просто робили помилки та марнували час студентів. Інші, як Е. Флю, стверджують, що філософія Остіна "не була такою" (Flew, 1986), або як сказав Дж. О. Урмсон (Urmson, 1969), його центральне завдання – дослідження форм і понять звичайної мови, було характерним для багатьох філософів від Сократа до Г. Е. Мура. Проте важливо зауважити, що Дж. Остін, на відміну від своїх попередників, використовував ці ідеї з новим підходом, більш строгим і систематичним.

Річ у тому, що робота Дж. Остіна схильна до різних інтерпретацій. Здається, існує правильність у погляді Е. Флю та Дж. Урмсона на те, що Дж. Остін дійсно продовжував традицію попередніх філософів, але також і в погляді Флойда, що він робив щось значно відмінне. Хоча обидва підходи здаються несумісними, може існувати шлях, який об'єднує їх.

Якщо розглянути це з певного ракурсу, ситуація стає менш очевидною. Відчуття несумісності, схоже, базується на спрощеній уяві про те, як може функціонувати філософський вплив і критика. Через серйозне ставлення до традиційних філософських цінностей ясності та раціональності Дж. Остін зміг розвинути свої підходи, взявши за основу ці ідеали, але використовуючи їх для розв'язання проблем зсередини, приймаючи їх як вихідні точки.

Дж. Остін розглядав західну філософію у всій її різноманітності, від ідеалізму до логічного позитивізму, як спотворену догматичною та часто навіть непоміченою прихильністю до різних спрощених схем мислення. Згідно з С. Глендіннінгом, Дж. Остін вважав, що такі схеми не мали на меті змусити всіх приймати одну певну позицію, але створити рамки для визначення широкого спектра можливих позицій. Ці рамки могли здатися єдиними, але вони створювали простір для серйозної дискусії.

Однак Дж. Остін зауважував, що ці схеми могли бути штучними, а їхня переконливість – обмеженою. Філософи, захоплені цими схемами, будуть спроможні надавати перевагу формальним аргументам, які виходять із таких систем, навіть якщо вони не мають справжньої суттєвості. Дж. Остін турбує саме цей штучний характер, який перешкоджає їм бачити шляхи реального прогресу. Він намагається відокремити ідеали ясності та раціональності, які є центральними для

західної філософії, від тенденції до передчасної схематизації.

Отже, Дж. Остіна можна розглядати як захисника ідеалів ясності та раціональності, викриваючи те, як ці ідеали можуть бути спотворені штучною схематизацією. Він намагається показати, що справжній прогрес можливий лише тоді, коли ми вільні від обмежень передчасної схематизації та готові досліджувати нові шляхи мислення.

На цьому етапі ми починаємо розуміти обґрунтування погляду Дж. Остіна на те, що філософія має виходити зі звичайної мови. Здається, він розумів, що переконливість, яку може надати рефлексія над звичайною мовою, не є штучною у сенсі, що зазначений вище. За Дж. Остіном, усталені лінгвістичні практики не просто створюють порожню гру філософської аргументації та контраргументації. Натомість, те, як звичайна мова вплетена в наші реальні життєві обставини та потреби – як вона еволюціонувала з цих обставин і формувалася ними – гарантує, що тут є щось суттєве, що ми можемо "справді розуміти та оперувати з цим" (Gustafson, 2011 р. 14). Він вважав, що протиставляючи такі органічно вироблені практики рамкам, на які посилюються філософи, можна виявити штучність і довільність останніх.

Дискусія і висновки

Ключові ідеї, які стали підґрунтям філософії повсякденної мови, почали формувати з 1936–1937 рр. у межах Оксфордського університету. Цей набір ідей і методологічних розробок дістав назви оксфордської філософії і пов'язаний із діяльністю дискусійного гуртка молодих учених, лідером якого був Дж. Остін. Головною проблемою дослідження оксфордської філософії є обмеженість першоджерел, що зумовлено тим, що ключові учасники дискусійного гуртка майже не залишили після себе матеріали зібрань, в яких було зафіксовано ключові ідеї. Таким чином важливим історико-філософським матеріалом стають спогади та есе безпосередніх учасників цих зібрань.

Започаткований під впливом Б. Рассела, Дж. Мура та Г. Причарда методологічний підхід Дж. Остіна, який передбачав першочергове звернення безпосередньо до природної мови для аналізу класичних філософських проблем, був підхоплений і розвинений П. Грайсом і

Дж. Серлем. Лекційний курс П. Грайса "Логіка та спілкування" (1967) та "Мовленнєві акти" Дж. Серла (1969) значною мірою визначили подальший розвиток теорії мовленнєвих актів і прагматики в лінгвістиці та філософії мови, разом узявши більшу частину порядку денного, що був запропонований Дж. Остіном. Із надбанням Дж. Остіна також пов'язують започаткування та розвиток філософії повсякденної мови або концептуального аналізу.

Ураховуючи розбіжність історичних меж Оксфордської філософії та філософії повсякденної мови, адже до першої можна зарахувати період до Другої світової війни, під час якого молоді вчені здійснювали активні пошуки нового стилю філософування, пропонується розрізняти ці два, дуже близькі за значенням, поняття.

Список використаних джерел

- Berlin, I. (2014). *Personal impressions: Updated Edition*. (H. Hardy, Ed.) Princeton University Press.
- Cheney, D. (Ed.) (1971) *Broad's Critical Essays in Moral Philosophy*. George Allen and Unwin.
- Flew, A. (1986). *Apologia pro Philosophia Mea*. In S. G. Shanker (Ed.), *Philosophy in Britain Today* (pp. 72–97). Croom Helm.
- Gustafsson, M., & Sørli, R. (2011). *The Philosophy of J. L. Austin*. Oxford University Press.
- MacAdam, J. (2002). Editor's Introduction. In H. A. Prichard, *Moral Writings*. Oxford University Press.
- Passmore, J. (1957). *A Hundred Years of Philosophy*. Duckworth.
- Urmson, J. O. (1969). Austin's Philosophy. In K. T. Fann (Ed.), *Symposium on J. L. Austin*. Humanities Press.
- Warnock, G. J. (1969). John Langshaw Austin, a Biographical Sketch'. In K. T. Fann (Ed.), *Symposium on J. L. Austin*. Humanities Press.
- Warnock, G. J. (1989). *J. L. Austin*. Routledge.

References

- Berlin, I. (2014). *Personal impressions: Updated Edition*. (H. Hardy, Ed.) Princeton University Press.
- Cheney, D. (Ed.) (1971) *Broad's Critical Essays in Moral Philosophy*. George Allen and Unwin.
- Flew, A. (1986). *Apologia pro Philosophia Mea*. In S. G. Shanker (Ed.), *Philosophy in Britain Today* (pp. 72–97). Croom Helm.
- Gustafsson, M., & Sørli, R. (2011). *The Philosophy of J. L. Austin*. Oxford University Press.
- MacAdam, J. (2002). Editor's Introduction. In H. A. Prichard, *Moral Writings*. Oxford University Press.
- Passmore, J. (1957). *A Hundred Years of Philosophy*. Duckworth.
- Urmson, J. O. (1969). Austin's Philosophy. In K. T. Fann (Ed.), *Symposium on J. L. Austin*. Humanities Press.
- Warnock, G. J. (1969). John Langshaw Austin, a Biographical Sketch'. In K. T. Fann (Ed.), *Symposium on J. L. Austin*. Humanities Press.
- Warnock, G. J. (1989). *J. L. Austin*. Routledge.

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

Pavlo SOBOLEVSKYI, PhD, Doctoral Student

ORCID ID: 0009-0002-6894-7244

e-mail: pavlo.sobolevsky@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF OXFORD PHILOSOPHY AS A PREREQUISITE FOR THE FORMATION OF THE ORDINARY LANGUAGE PHILOSOPHY

Background. According to a common prejudice, especially prevalent among philosophers in the continental tradition, the philosophy of everyday language (sometimes referred to as Oxford philosophy), with its focus on what we usually say and mean, fundamentally expresses a positivist attitude. Herbert Marcuse (1898–1979), who significantly contributed to the spread of this view, interprets the appeal to the concept analysis in these philosophers' writings as purely ideological: it fails to recognize the constructed nature of the social and views the social as a domain of brute facts where critical thinking should cease. Therefore, to grasp the essence of the ordinary language philosophy, it is crucial to identify the prerequisites for the emergence of this philosophical style and delve into its historical context.

Methods. In this article, the author employs the method of historical-philosophical reconstruction to clarify the conditions of the formation and genesis of Oxford philosophy. General scientific methods of cognition – such as analysis, synthesis, and generalization – are used to elucidate key ideas and concepts that influenced the development of Oxford philosophy's method. Additionally, methods of systematization and comparison are applied.

Results. The article identifies the historical prerequisites for the formation of Oxford philosophy, specifying the key ideas and concepts that impacted the development of the ordinary language philosophy. It clarifies the distinctions and interconnections between the concepts of the philosophy of everyday language and Oxford philosophy.

Conclusions. For ten years following the end of the Second World War, the University of Oxford became a hub of exceptionally productive philosophical activity. This period laid the groundwork for the emergence of a new and original philosophical movement known as the "Ordinary language philosophy" or "Oxford philosophy". However, equating the ordinary language philosophy entirely with Oxford philosophy is not accurate. The former term pertains specifically to the methodology of analyzing natural language expressions in the post-World War II era. In contrast, Oxford philosophy encompasses a broader historical context, including the pre-war period of philosophical activity at the University of Oxford. Thus, Oxford philosophy should be understood as a historical-philosophical stage that ultimately led to the formation of the philosophy of everyday language.

Key words: *Ordinary language philosophy, Oxford philosophy, Anglo-American philosophy of the 20th century, analytical philosophy, natural language*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

UDC 378.4:355.4(477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10-9/11>

Tetiana TRUSH, PhD (Philos.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-7382-0876

e-mail: tv73trush@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Vadym TYTARENKO, PhD (Philos.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-9251-8859

e-mail: tytarenko.vadym@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MAIN TASKS OF THE UNIVERSITY DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Background. This article explores the tasks and goal of university education in Ukraine during the war. The role of the University in the field of education and public life during the Russian-Ukrainian war is outlined. The educational sector is going through significant challenges along with Ukraine in the context of the military operations. Therefore, the university community is actively involved in the struggle and not only on the educational front. The article is particularly addressing the following questions: what are the challenges that universities face in times of war?; how can university education continue under the circumstances of war?; what are the main tasks of university education for this period?; what are the new tasks that the University is facing today compared to the original tasks at the moment of the emergence of universities?; The article also demonstrates the transformation of university education from the time of the coronavirus pandemic to the moment of Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022.

Methods. The research methodology includes general scientific methods of analysis and synthesis. Method of situational analysis is also adopted within the methodology. The article uses an analytical approach based on the study of historical and philosophical sources.

Results. It is evident that Ukrainian universities despite the circumstances of war still operate as centers of education, train highly qualified professionals, develop science, and raise a new generation of scholars. University as an institution keeps cultivating an average person into a cultured one. We mean that the University preserves and transmits to young generations the culture of the Ukrainian national spirit in times of war.

Conclusions. The article proves that the University, in such a difficult time of war, is forming the contemporary culture of Ukraine. This contemporary culture is created by the inseparable unity of two guilds: those who teach and those who study. So we are witnessing the realization of a new, glorious history of Ukraine, and the University is actively contributing to it. After all, Ukrainians are united by belonging to a great culture, and nowadays this culture manifests itself in the greatness of the national spirit that the Ukrainian people demonstrate.

Keywords: University, culture, Russian-Ukrainian war, education, consciousness, philosophy, independence.

Background

Russia's brutal war of aggression against Ukraine has been going on for almost two years now. Russian aggressors are not only trying to seize Ukrainian territories, they are destroying Ukrainian culture as much as possible: they are ruining schools and museums, cultural monuments, incinerating Ukrainian literature, and trying to impose their own "culture." Russians are especially brutal in their efforts to destroy higher education institutions in Ukraine. Why? Because the University is part of the cultural frontier of Ukraine, it is its pillar. Ukrainian defenders are holding the military front lines in Ukraine, they are liberating the occupied territories, and their heroic struggle is the key to our living every moment. And a price for this is incredibly high. The field of education in Ukraine is one of the battlefields. Therefore, as never before, all cultural institutions in Ukraine are united by one goal: the desire to defeat Russian aggressors and liberate Ukrainian territories. Everyone is working to achieve this goal: cultural luminaries, scientists, volunteers, educators, and, of course, the university community. So, let's talk about university education and its social role during the full-scale invasion of Ukraine by Russian aggressors.

Since 2019, education in Ukraine has been going through certain challenges, and these challenges are similar to the levels of a bad computer game: the further you go, the more difficult these levels become. At first, it was a COVID period, it spread all over the world, and now it is the genocide of the Ukrainian people in the Russian-Ukrainian war, which began in 2014. On February 24, 2022, Russia invaded Ukraine on a full-scale basis, with bombs, tanks, and atrocities that a normal person cannot imagine. Mother Ukraine is fighting courageously now. Ukraine has become a symbol of

courage, a model of endurance, and dedication. The Ukrainian people have shown the whole world how much they value their independence and how they need to fight for it. And education in Ukraine is once again facing a very difficult challenge.

The purpose of the article is an attempt to identify the main tasks of university education during the Russian-Ukrainian war. To determine the role of the University in preserving the existing cultural space of Ukraine and forming a new one.

The research aims to answer the following questions: how is university education possible during the war? What transformations is it going through? Which forms of education should be prioritized? What tasks have been added to universities and how have the old ones been transformed? What is the main goal of the University in Ukraine during the Russian-Ukrainian war?

Methods

The work is based on an analytical approach based on the study of historical and philosophical sources. It involves the systematic consideration and dissection of complex phenomena or problems into their constituent parts in order to understand them better. These parts are then analyzed separately. This allowed us to identify the main characteristics of each part and the relationships between them. The findings were used in the conclusions. The analytical approach is the basis for critical thinking and informed decision-making.

The study is also based on general scientific methods of analysis and synthesis.

In writing this article, the method of situational analysis was used. This approach was used to study a specific situation: education in Ukraine during the war. This method allowed us to examine in detail the context in which the event is taking place. It is thanks to this method that all factors were taken into account: description of the situation, data collection,

© Trush Tetiana, Tytarenko Vadym, 2024

identification of key factors, analysis of interrelationships. This method helped to Predict conclusions.

Results

The article analyzes the transformation of university education in two periods: from the pandemic to Russia's invasion of Ukraine in 2022. It is found that during the Russian-Ukrainian war, the Ukrainian university remains an important center of education. It continues to educate highly qualified professionals, develop science, and train a new generation of scientists. It is established that the University plays a key role in the formation of a cultural personality, transmitting the cultural values of the Ukrainian people to young people even during the war. The article proves that in this difficult time of war, the University actively contributes to the formation of the modern culture of Ukraine. This new culture is created through the inseparable unity of teachers and students. It is proved that Ukrainians are witnessing the creation of a new, glorious history of Ukraine.

Discussion and conclusions

This intricate and unpredictable world requires a person to move to a new level of perception of reality, to find a foundation that would allow them to cope with the flow of information, emotions, and concerns that the Ukrainian people are facing. Such a foundation, in our opinion, is the University. So, let's examine the definition of the university itself, the idea of its creation, the main processes of its development, and the tasks that were set at the outset of universities. Arthur O. Norton in his work "Readings in the History of Education: Mediaeval Universities" gives the following definition of a university: The term "University" has always been difficult to define. In the Middle Ages its meaning varied in different places, and changed somewhat in the centuries between 1200 and 1500 A.D. In these pages it signifies in general an institution for higher education; and "institution" means, not a group of buildings, but a society of teachers or students organized, and ultimately incorporated, for mutual aid and protection, and for the purpose of imparting or securing higher education. Originally, universities were merely guilds of Masters or Scholars; as such they were imitations of the numerous guilds of artisans and tradesmen... of these guilds grew the elaborate organization... of universities" (Norton, 2005).

Today, the Law of Ukraine "On Higher Education" states that a university, as a higher education institution, is a distinct type of institution that constitutes a legal entity of private or public law, operates under a license to conduct educational activities at certain levels of higher education, conducts scientific, technical, innovative and/or methodological activities, ensures the organization of the educational process and the obtaining of higher education and postgraduate education by persons, taking into account their vocations, interests and abilities. The university has its autonomy – self-reliance, independence, and responsibility of the higher education institution in making decisions on the development of academic liberties, organization of the educational process, scientific research, internal management, economic and other activities, independent selection and placement of personnel within the framework established by this Law. Participants in the educational process must adhere to academic integrity (On higher education..., 2014).

That is, the University has always been and remains today an association of those who teach and those who study. In fact, the university is a specific association, a unity, where both study continuously, throughout their lives. The

university became a place where restless students who were eager for science turned into its committed students. Therefore, the main goal of the University since its foundation has been **to teach and be educated**. To date, nothing has changed in this regard. Universities constitute a kind of union of people whose main goal is to acquire new knowledge and use it in various ways. No wonder the University is called "*alma mater*" because its essence is the generation of new knowledge.

The university in Ukraine is constantly experiencing certain upheavals related to historical events within the country and global events. Let's recall COVID-19. This has been a challenging period for both the global university community and Ukraine. Since 2019, universities have been trying to generate new ways of transferring knowledge, or to make the most of the existing ones, adapting them to the current situation, as the rapid spread of the disease has made it impossible to teach in the usual, established classroom. During the pandemic, educators were in a terribly unique position. Teachers and students were deprived of the opportunity to conduct the educational process the way they were used to: direct communication in classrooms. A new reality has emerged for educators, and we can say that educators have found themselves in a certain experiment. The pandemic period led to a situation when the educational community had to master new tools and means to make teaching the subjects possible. In fact, each teacher has made a certain breakthrough in mastering new technologies to convey material to students. And remote learning has indeed made it possible to continue the educational process. During the pandemic period, higher education was functioning as a distinct open university where education was provided without visiting the campus. The university used the Internet at 100 %. We can ask the question: Is there anything new to be incorporated into distance learning that is different from what we already have? We think that it is. Human thought is unpredictable! New applications and web tools will definitely be developed, and computer technology will improve – that is our near future. This raises another question: could remote education completely replace in-class education? No web tools, artificial intelligence, presentations, or zooms will be able to replace in-person teaching, lectures, and seminars. Practice shows that people are eager for live communication, including in-class education. The question may be asked: will remote education disappear in the future? Not likely. It has now entered our lives in a very profound and lasting way. But this is not bad, there is an alternative, and there is an opportunity to continue education even during the war. The educational process is becoming more flexible, it will be a combination of different forms of education, both for now and after Ukraine's victory in the Russian-Ukrainian war. The most noticeable advantage is the flexibility of the schedule. This is perfect for those who have difficulty attending in-person classes on campus. Programs for purely remote study have already been developed. Universities use mixed studying (distance and in-class), and of course, one hundred percent classroom-based classical education remains in place. Thus, Ukrainian universities have begun to gain new experience in the educational process, again together, both teachers and students. And it was this new experience that helped a lot when Russian invaders with hypersonic missiles and tanks invaded the territory of our sovereign independent country. It turned out that the pandemic period has prepared Ukraine's educators, meaning that they have gained experience in how to continue education during military operations.

So how did the war change the educational process, how did it affect university education, and what challenges did Ukrainian education face? After surviving the first shock of

February 24, 2022, it became clear to educators, like to every citizen of the country, that they have to fight and continue to work in the field of education. Thanks to remote technologies, this could and should have been done. *Educators were supposed to become armed forces of education similar to the Armed Forces of Ukraine.* And educators began to build their own line of defense. After all, education is something on which the development of the society of the whole country depends, so during the war, university education should not only hold the front line of the educational struggle but also try to build a new line based on the realities in which we find ourselves. Therefore, at this stage, the university community is in dynamic synergy with the military situation. Moreover, each of us can and does influence these circumstances. These circumstances encourage us to work creatively. The most important role is performed by the philosophical comprehension of the situation, which constantly responds to new realities and helps to create something new even in such a difficult time. Therefore, the university community in Ukraine (faculty and students) has long realized that active civic engagement builds moral fortitude; shapes the integrity of human exploration of the world through the unity of mind, feelings, faith, and intuition; develops creative ways to address problems; and creates a set of personal values based on the principles of freedom and independence.

That is why this article will also focus on how the Ukrainian University develops its own authenticity and defends its independence during the war. And in this regard, one cannot but agree with the thoughts of the great philosopher José Ortega y Gasset: "...no matter how perfect English secondary education and the German University are, it would be useless to borrow their models, because they are only a part of themselves. Their collective reality is the whole country that created and supports them" (Ortega y Gasset, 2002). That is to say, at this very moment, a certain number of generations (those who teach and those who study) are creating a new format for the Ukrainian university, putting their spirit, their values, and their ideas into it. This new image of the University is being created based on the already-established idea of a medieval university with all its transformations. The new image of the University does not reject it, but rather expands and complements it. We are currently witnessing the formation of the contemporary Ukrainian University, which is being created before our eyes during the war. This is reflected in Ukrainian society.

If we look at the history of universities, we will see that the first universities were in a certain sense a social and intellectual innovation of the late twelfth century (Ortega y Gasset, 2002). At that time, "universitas" referred to the student and faculty guilds. The official name of the university was "studium generale". And only in the 15th century "studium generale" was replaced by "universitas". The first universities had one thing in common—they were located in cities, as rural monastery schools were unable to fulfill the educational needs of the time. Only cities were able to provide accommodation for the growing number of students. In fact, this remains the case today. These centers quickly achieved international status and had a high international prestige. They welcomed students from all over Europe who were educated as doctors, lawyers, and theologians. In a certain sense, the success of universities was linked to the social benefits that their graduates enjoyed. For instance, the *creation* of the "studium generale" with a legal specialization addressed public demand, as there was

a huge shortage of qualified lawyers, doctors, and theologians at the time (Wulf, 2008, p. 17).

In other words, in the Middle Ages, the purpose of university education was already formalized: to train certain professions and prepare future researchers who would nurture science. Since early universities already had researchers who were engaged in "sciences" without the obligation to teach, they were called "magistri non regens." And this is despite the fact that such academic subjects as mathematics, geometry, and astronomy occupied an insignificant place in the thirteenth-century curriculum. An example of those who were engaged in science was Robert Grosseteste in Paris and Roger Bacon in Oxford, who achieved great success in the development of optics. That is why, today, the purpose of university education, from one perspective, remains the original one: it supplies a society with high-quality professionals (doctors, engineers, teachers...). Obviously, universities must establish scientific laboratories, institutes, and various research centers surrounding them in order to advance the sciences. On the other hand, this goal can be specified in certain tasks that are dictated by certain historical events.

One of the most important tasks of university education in Ukraine nowadays is to form and preserve the culture of the Ukrainian people and preserve its spirit. This idea is supported by Ortega y Gasset. "Gideon would say regarding this very profound question that a person is always born in a certain epoch. That is, they are called to live out their lives at a certain height in the evolution of human destinies. By birth, a person belongs to a certain generation, and each generation is not located anywhere, but rather slightly above the previous one. This means that they inevitably live at the peak of their time, or rather, at the peak of their ideas and perceptions" (Ortega y Gasset, 2002). In other words, the University of Ukraine becomes a center in which the *cultural identity of the Ukrainian people* is formed and preserved. And it is this cultural identity that will be the basis for the political unity of the Ukrainian people. In turn, cultural identity will represent a "deep and solidary brotherhood" (Anderson, 2001, p. 22), which will become the basis for the creation of *Ukraine's new political culture*. The Ukrainian University becomes a center in which "a homogeneous moral community worthy of its heroic ancestors and renewed through a politicized oral folk culture" (Smith, 2006, p. 102) is concentrated, which requires the eradication of all that is alien.

When forming the contemporary *political culture*, the political community of Ukraine safeguards the common political institutions, rights, and responsibilities of all members of the community in times of war, including the territory that ethnically belongs to it and where the people enjoy their independence. The notion of "*cultural identity*" is closely linked to the notion of "*national identity*" of a certain community of people. E. Smith in his work "National Identity" lists the traits of "*national identity*": its own historical territory, common myths and historical memory, common mass and public culture, common economy, and common legal rights and responsibilities for all members (Smith, 1994, p. 20). After all, "modern nations are formed mainly on the basis of pre-existing ethnic bonds and feelings" (Smith, 2009, p. 12).

Thus, it is during the war that Ukrainian universities are developing a certain system of ideas, and contemporary *Ukrainian culture is emerging*. First and foremost, it is a culture of reconsideration of the place and purpose of man in the world. It forms the attitude to war, it shows the value and cost of human freedom. It reveals the potential of the spirit of the Ukrainian people in the struggle for their freedom and independence. It reveals the significance of critical thinking. After all, this culture exposes the savagery of the Russian

people to the whole world and demonstrates what kind of disaster can befall a people who live by the propaganda of a few and do not think critically. And most importantly: *this culture develops mechanisms of counteraction and rapid response and resistance to the mass anti-intellectual primitive consciousness of the russian people.*

It is this contemporary *culture of Ukraine* that now forms a special class of Ukrainian students. They can be called a *wandering class* of students. This is reminiscent of the wandering students of the Vanguards in the Middle Ages (since there was a certain specialization in universities at that time, this led to the fact that many students had to continue their education at other universities). The current situation in Ukraine is as follows: due to the spread of remote education, students can study at several universities at the same time, not only in Ukraine but also in other countries.

On the other hand, the guild of Ukrainian students has abruptly become significantly older. From the first days of the war, students joined the total resistance against the russian invasion. Some went to war, and unfortunately, many have already lost their lives. The Faculty of Philosophy of the Taras Shevchenko National University of Kyiv alone lost 6 students defending Ukraine so far: Oleksandr Davydov, Yaroslav Otrok, Dmytro Hubarev, Kyrylo Krotov, Astamur Humba, and Yevhen Khmelovskiy. Eternal Glory and Everlasting Memory to the Heroes of Ukraine!

University students create volunteer organizations, such as the "Free" founded by Vasyliya Lebedynska, a fourth-year philosophy student at Taras Shevchenko National University of Kyiv. Volunteers are doing a tremendous job, helping Ukraine's defenders to the limit of their human strength. Regular fundraisers to help the Armed Forces are announced by both universities and faculties. At the very beginning of the war, first-year students of the Faculty of Philosophy, Department of Political Science, founded a volunteer group at the Kyiv Humanitarian Headquarters' Department for Volunteers, which delivered food and medicine to disabled and elderly people in different parts of Kyiv. These are Polina Goncharova, Anastasia Khmelik, Andriy Dotsenko, Kostyantyn Sevostyanov, Evita Voroh, Damir Rakhmatullin, Vladyslav Surkov, and Oleksandr Loboda. Students and alumni of TSNUK organize various activities, events, and fundraisers for the needs of the Armed Forces of Ukraine. For instance, Anton Tymoshenko, a philosophy alumnus and political scientist, raised UAH 5478799 during the Eurotour and donated it to the Armed Forces of Ukraine. University alumni have launched several media projects. Media "Rubrika", for example, is the first in Ukraine to use the format of decision journalism. The founder of this media is Anastasia Rudenko, originally from Sloviansk.

If we look at the history of university education, we will see that students have always been its driving force. As universities quickly won an important position in the urban environment, a large group of students became a source of public concern until the University, thanks to a Pope's bull of 1231, was granted the right to have its charter and rights. In fact, this made it possible to harmonize the student spirit, focus it on studying, and give students certain responsibilities and rights. And these rights were quite broad. Medieval universities, despite their weaknesses, had democratic rights. For example, in Bologna, student guilds could elect and dismiss rectors and professors. Students could also penalize the lecturer if he started the lecture too late did not follow the syllabus they announced or did not clarify difficult parts of the text being taught. To this day, the students remain a guild of

free-thinking, quick to respond to the challenges of the times, a guild of the brave and determined. This confirms the idea of a unique philosopher: "...University should be first and foremost a student. It is absurd that it is still believed that a university building is the home of a teacher who welcomes students when it should be the other way around: the first owners of this house are students, who are complemented in the institutional body by the teaching staff. ... It is the students, once united, who must maintain order within the university, protect the integrity of rules and behavior, impose discipline, and feel responsible for it" (Ortega y Gasset, 2002). So, the student guild is the driving force of the University, and this is proven today. Teachers are also inspired by the inspiration and determination of students. Now, as the war in Ukraine continues, teachers are also devotedly fighting some are fighting for our freedom in the trenches, while others are volunteering and helping our defenders at home. Not only educators, but also cultural activists of Ukraine and the world cultural community, friends of Ukraine, and foreign partners who impose sanctions against the aggressor country and its cultural activists join the fight for Ukraine's freedom.

The war makes the sense of duty and responsibility even more pronounced, both to teachers and students. It takes a lot of fortitude. The responsibility for the teacher multiplies, because the teacher must be a special energy that ignites the souls of students to discover new knowledge, even in this extremely difficult time for all of us. At the same time, that sense of responsibility is becoming common to both those who teach and those who study. In other words, an extremely strong and powerful union of those who teach and those who study has been formed in universities. This union not only produces new knowledge but also forms a *new cultural space*, a new cultural spirit of university education during the war. That is, life and circumstances themselves indicate the formation of a *new cultural university space*. It is inspiring. The events that are currently taking place in the university space are a confirmation of Ortega y Gasset's words. He writes about the historical mission of the University, according to which a university should educate a person "in the whole culture of their time, to open for them with clarity and precision the vast contemporary world in which their life must be incorporated in order to become authentic" (Ortega y Gasset, 2002).

In her article "Oakeshott's Countercultural Education," Elizabeth Corey recalls Oakeshott's words from his work "*The voice of liberal learning*" about "the almost sacred quality that a university may embody" (Corey, 2021). The university is a place that offers a "young person an interval" that Oakeshott calls a "middle moment". This is a certain break that precedes a student's career. In this break, students can gain more universal knowledge with the guidance of teachers. "Each of us is born in a corner of the earth and at a particular moment in historic time, lapped round with locality", writes Oakeshott (Oakeshott, 1989). But "school and university are places apart where a declared learner is emancipated from the limitations of his local circumstances and the wants..." In places like this, "the din of local partialities is no more than a distant rumble" (Oakeshott, 1989), and the learner may be initiated into a great tradition of culture, which before may have been entirely obscure (Corey, 2021).

We would like to draw attention to another important component of university education. It is well known that the University teaches how to apply doctrines, expands knowledge, and trains professionals. In addition, the University **produces and teaches how to produce liberties**. Universities exist not only to train future professionals in various fields but also to **promote freedom of thought** on various topics, from religious to sociological and political. *This is a space of freedom* for

everyone. It is a space where a person can find themselves, recognize their **potential, and realize their** level of courage in certain challenges that come their way. This space of freedom in Ukraine is created not only by Ukrainians, it is multicultural: "Ukraine's battle for its land, identity, and freedom has always been multicultural and multinational. Today, representatives of various Ukrainian national communities are fighting, volunteering, and working in various fields side by side, united against the common enemy. Russia has once again used the narrative of 'liberation of fraternal peoples from 'fascism' and 'neo-Nazism' to start a great war in Ukraine" (National Communities..., 2023). But this war has turned into a war of the whole world, committed to preserving human values and freedoms, who has seen the ugliness of the Russian people. This struggle against the "Russian world" is ongoing and unfolding. For example, the Ukrainian Institute and Ukrainer launched a joint communication campaign. A series of videos in ten languages – short monologues by foreigners and representatives of various national communities in Ukraine who share their experience of helping during the war and call on the world to support Ukraine. They are shared on social media in France, Germany, Turkey, Hungary, Greece, Austria, South Africa, the UAE, Qatar, Israel, Spain, Italy, and Great Britain.

University education has another major task: *to teach a person to think freely and preserve the freedom of their own thought* (Trush, 2020). And given the fact that human opinion can be easily manipulated, this becomes one of the main tasks of the university. An example of total manipulation is the Russian people itself, which has long existed in the state of a "vegetable." This is an illustration of how any society, even a democratic one, can be easily transformed into a totalitarian through information technology. And this is becoming not just a threat to an individual or an entire nation. This is becoming a threat to the whole world. This is exactly what we are witnessing now. Totalitarian rule strives for unlimited control over its subordinates. Total control in all spheres of human existence. Such totalitarian rule implies complete submission to political goals from above. It prohibits and destroys free thought.

This means that the task of education (school, gymnasium, university) is to teach people to *think critically*. At the same time, of course, one should not neglect self-education. Every person should broaden their horizon of knowledge in different directions. Such knowledge will enable you to have your own perspective on various matters. It would be difficult to manipulate such a person. It is this kind of person who will be focused on self-development. Individuals like this will try to be independent of the model of others' opinions. Friedrich Schiller once wrote that it is reason, freedom, and morality that make an individual independent of the opinions of others. For, according to the philosopher, a sensible person liberates themselves from any dependence in order to be able to act morally. Indeed, man was born to be free and to think freely. This means that a person can make themselves free and strong. Naturally, personal freedom, and freedom of thought, can be gained through comprehensive education: philosophy, culture, art, and morality. It is one of the University's other tasks.

The example of Russia shows that it does not have a free informational space. It uses the technology of "post-truth", global or "cloud" fakes that are spreading rapidly. Numerous manipulations occur on this basis. Today, Russia is avoiding the truth, and telling lies is becoming its

normal social behavior. Such state behavior plays on emotions (the theory of geopolitics of emotions). Unfortunately, this allows political actors to manipulate the consciousness of citizens in the desired way for quite a long time. The question is: why is this happening? Because the level of education of Russian citizens is very low. When there is no culture of education, rationality is replaced by emotion. Emotions such as fear, envy, resentment, dissatisfaction with life, and the desire to get something for nothing take over critical thinking. Such emotions act as a tool that controls the thinking of a large number of people. The University itself teaches you to control your emotions in order to preserve your own freedom. Because the University is the reason of the people. That is, now and in the future, after Ukraine's victory in the Russian-Ukrainian war, this is and will be one of the most important tasks of university education. And this task necessarily includes the cultivation of moral virtues in an individual. University education is therefore a path to independence and freedom.

At this stage, Ukraine is under martial law. The war continues. Educators must remain strong and united. Since Ukrainians have ancient and glorious origins, they must gather their spirits, and make every effort to win. The Armed Forces of Ukraine is an example for all Ukrainians, and educators should become the armed forces of education, combining intellectual abilities, fortitude, and cutting-edge technology. The university must preserve everything it has, multiply it, and develop new things.

These are the main tasks of university education during the Russian-Ukrainian war. Naturally, the university remains responsible for the provision of higher education.

The University makes a professional out of a student; it stimulates scientific research and nurtures new scientists.

The University cultivates a society of free and responsible people who consciously choose to defend Ukraine or volunteer.

At the time of the war, the university became a center of "liberal education" (Corey, 2021). It forms a personality that will continuously strive for self-realization. Because it is "liberal education requires that each person develop something like a philosophy of life, in which we understand ourselves both as inheritors and artists" (Corey, 2021).

The university forms a culturally competent person out of an average one. Because "Culture is the ultimate need of all life, a core dimension of human existence, just as hands are an indispensable attribute of man" (Ortega y Gasset, 2002).

The university remains a center that preserves and *transmits the culture of the spirit of the Ukrainian people during the war on the basis of universal human culture*.

The University shapes *the contemporary culture of Ukraine in wartime*. During the war, the university is the guardian of the Ukrainian language and history. Moreover, the contemporary, glorious history of Ukraine is being created in Ukraine and Ukrainian universities. *This culture develops countermeasures and rapid response mechanisms to counter the mass anti-intellectual primitive consciousness of the Russian people*.

The University stands as the guardian of education in Ukraine. But it should not only preserve education but also make it better and of higher quality. And this task applies not only to educators but also to students.

In this war against Russian aggression, the University is entrusted with the mission of uniting the university community. University is a place that unites, consolidates, and encourages you to keep going. He serves as an example of unity for the entire Ukrainian people, who remain steadfast in their desire to be free and independent, and in their desire to live in a democratic world. Therefore, the University is one of the main centers that supports the Armed Forces of Ukraine.

Consequently, the University is a place where the contemporary *political culture of Ukraine* is formed.

The University of Ukraine and its community form an active civic position, moral stability, uniting mind, feelings, faith, and intuition. University teaches creative ways to solve problems. It is the University that cultivates human values based on the principles of freedom and independence.

Authors' contributions. Tetiana Trush – conceptualized the study, designed the research questions, and outlined the scope of the investigation; wrote the initial drafts of the manuscript, including the introduction, methodology, results, and conclusions sections; Vadym Tytarenko – developed the methodology, employing general scientific methods of analysis, synthesis, and situational analysis; reviewed and revised the manuscript for important intellectual content. Both authors contributed to refining the argumentation, ensuring accuracy, and enhancing the clarity of the article.

References

- Anderson, B. (2001). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Krytyka [in Ukrainian]. [Андерсон, Б. (2001). *Уявлені спільноти*. Критика]
- Corey, E. (2021). *Oakeshott's Countercultural Education*. Law & Liberty. <https://lawliberty.org/classic/the-adventure-of-learning/>

Тетяна ТРУШ, канд. філос. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-7382-0876

e-mail: tv73trush@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Вадим ТИТАРЕНКО, канд. філос. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-9251-8859

e-mail: tytarenko.vadym@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

National communities of Ukraine in the war against Russia (2023). Ukrainian Institute. <https://ui.org.ua/sectors/projects/national-communities-of-ukraine-in-the-war-against-russia/>

Norton, A. (2005). *Readings in the history of education: Mediaeval universities* (D. Stanner & G. Alley, Produced). Harvard University. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/15005/pg15005.txt>

Oakeshott, M. (1989). *The voice of liberal learning*. Yale University Press.

On higher education, Law of Ukraine No. 1556-VII (2014, July 1) (Ukraine).

Information of the Verkhovna Rada (VVR), 37–38 [in Ukrainian]. [Про вищу освіту, Закон України № 1556-VII (2014, 1 липня) (Україна). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 37–38]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Ortega y Gasset, J. (2002). *The mission of the University*. Project Vision. <https://www.management.com.ua/vision/vis009.html?print>

Smith, A. (1994). *National identity*. Osnovy [in Ukrainian]. [Сміт, Е. Д. (1994). *Національна ідентичність*. Основи]

Smith, A. (2006). *Nations and Nationalism in a Global Era*. Nika-Center [in Ukrainian]. [Сміт, Е. Д. (2006). *Нації та націоналізм у глобальну епоху*. Ніка-Центр]

Smith, A. (2009). *The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant, and Republic*. Tempora [in Ukrainian]. [Сміт, Е. Д. (2009). *Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка*. Темпора]

Trush, T. (2020) Is the human mind able to maintain its independence in the contemporary world? *Future Human Image*, 14, 81–89. <https://doi.org/10.29202/fhi/14/10>

Wulf, M. (2008). *Philosophy and Civilization in the Middle Ages*. Wipf & Stock.

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ УНІВЕРСИТЕТУ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В с т у п . Досліджено завдання та мету університетської освіти в Україні в роки війни. Окреслено роль Університету у сфері освіти та суспільного життя під час російсько-української війни. Освітня сфера переживає значні виклики разом із Україною в умовах військових дій. Тому університетська спільнота бере активну участь у боротьбі не лише на освітянському фронті. Розглянуто такі питання: з якими викликами стикаються університети під час війни? як продовжити навчання в університеті в умовах війни? які основні завдання університетської освіти на цей період? які нові завдання постають сьогодні перед університетом, порівняно із початковими завданнями на момент виникнення університетів? Продемонстровано трансформацію університетської освіти від часів пандемії коронавірусу до моменту повномасштабного вторгнення Росії до України у 2022 р.

М е т о д и . Методологія дослідження включає загальнонаукові методи аналізу та синтезу. Методика ситуаційного аналізу також прийнята в межах методології. Використано аналітичний підхід, що заснований на вивченні історико-філософських джерел.

Р е з у л ь т а т и . Очевидно, що українські університети, незважаючи на воєнні обставини, все ще функціонують як центри освіти, готують висококваліфікованих спеціалістів, розвивають науку, виховують нове покоління науковців. Університет зберігає та передає молодим поколінням культуру українського національного духу у воєнний час.

В и с н о в к и . Показано, що університет у такий складний воєнний час формує сучасну культуру України. Ця сучасна культура створена нерозривною єдністю двох цехів: тих, хто навчає, і тих, хто навчається. Тож ми є свідками усвідомлення нової, славної історії України, та Університет цьому активно сприяє. Адже українців об'єднує належність до великої культури, а нині ця культура виявляється у величчі національного духу, який демонструє український народ.

К л ю ч о в і с л о в а : університет, культура, російсько-українська війна, освіта, свідомість, філософія, незалежність.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТРАКТУВАННЯ ІСТИНИ ПРЕДСТАВНИКАМИ АКАДЕМІЧНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Вступ. Розвідка має своїм предметом академічну філософську культуру України другої половини ХХ ст. радянської доби; об'єктом цього дослідження є історичні та методологічні основи трактування істини її представниками. Застосовуючи описову методологію та порівняльний аналіз, виявлено, що українська академічна філософія другої половини ХХ ст. радянської доби подана через спадок визнаних представників, часто згадуваної у філософській літературі Київської школи філософії як частини історії української інтелектуальної культури, являла собою відродження філософії в Україні на ґрунті так званого "автентичного" марксизму-ленінізму.

Методи. Для аналізу поняття істини представниками української академічної філософської культури досліджуваного періоду застосовано діалектичний метод, трактований у діалектичному матеріалізмі через поняття "розвитку" матеріального світу, зокрема в межах діалектики природи, діалектичне заперечення розглянуто як етап розвитку об'єкта, у якому досягнення попередніх не анулюються, а "знімаються" – містяться у ньому.

Результати. Трактування логічного як відображення закономірностей історичного процесу в теоретичній формі дозволило визначити істину як відповідність дійсності та проаналізувати її через призму відношення діалектичного взаємоперетворення категорій суб'єктивного та об'єктивного, відносного та абсолютного. Застосування діалектичного методу до понять "відносне" та "абсолютне" привело до виокремлення "відносно абсолютної", "абсолютно відносної" істини та до протиставлення першої "абсолютно абсолютній істині". Остання – абсолютно абсолютна істина, – трактується ними як недосяжний ідеал, що виконує функцію регулятивної ідеї, прагнення до реалізації якої й уможлиблює розвиток пізнання шляхом накопичення часткових, відносних істин.

Висновки. Застосування методології діалектичного матеріалізму до тлумачення поняття істини представниками академічної філософської культури в Україні другої половини ХХ ст. радянської доби дозволило обґрунтувати процес пізнання як складний і нескінченний. При цьому, як наголошують представники тогочасної академічної філософії, на шляху до досягнення відносних істин, крім об'єктивних діалектичних суперечностей, існують також суб'єктивні формально-логічні хиби та помилки, а єдиним способом відрізнити їх від об'єктивних суперечностей є практична перевірка.

Ключові слова: академічна філософська культура України другої половини ХХ ст. радянської доби; Київська школа філософії; гносеологія; діалектичний метод; поняття істини; істина як процес; абсолютна та відносна істина.

Вступ

Актуальність предмета дослідження – академічної філософської культури України другої половини ХХ ст. радянської доби, – пов'язана з потребою у власному незаангажованому чужою призмю розгляду погляді на вітчизняну історію та культуру, що здійснюється, зокрема, завдяки формуванню об'єктивної та послідовної картини нашого інтелектуального минулого шляхом історико-філософської реконструкції різних періодів – тих, які є хронологічно близькими сучасності. Очевидно, що об'єктивний погляд на українську філософську культуру вимагає також дослідження впливу на неї іноземних ідей. Крім того, не можна оминути теми її функціонування у межах теоретичних систем, що були нав'язані ззовні. Період другої половини ХХ ст. радянської доби являє собою приклад такого функціонування. Вибір же об'єкта дослідження

– історичних і методологічних основ трактування істини представниками академічної філософської культури в Україні другої половини ХХ ст. радянської доби пов'язаний з особливим значенням поняття істини для радянської гносеології. Істина є однією з ключових категорій також у гносеологічних розвідках часто згадуваної у вітчизняній філософській літературі Київській школі філософії. Тому ключовим завданням цього дослідження, крім розкриття змісту, який вкладали у поняття істини дослідники, визнані представниками Київської школи філософії як культурного феномену в радянській Україні другої половини ХХ ст., є також окреслення історичного контексту та методологічного підґрунтя їх гносеологічних поглядів. Адже, хоча спадок мисленників, визнаних представниками

Київської школи, наразі активно вивчається українськими дослідниками, наприклад О. Фаріон, Н. Ярмолицькою, Ю. Мелковим, А. Вовком, Т. Лютим, Є. Бистрицьким та іншими, тема історико-методологічного підґрунтя їхніх учень залишається недорозкритою, через що зміст їхнього інтелектуального спадку для багатьох, особливо молодого покоління, є не до кінця зрозумілим. Останнє виявляється у спробах вписати спадок представників Київської школи філософії у контексти, до яких вони не належали.

Джерела. Дослідження ґрунтується на ключових для обраної теми працях таких представників Київської школи філософії, як П. Копнін, М. Злотіна, М. Булатов та В. Шинкарук, що присвячені проблемам мислення та пізнання. Прояснення ж історичного контексту функціонування академічної філософської культури України другої половини ХХ ст. радянської доби базується на свідченнях В. Шинкарука та П. Йолоня, а також розвідках авторів монографії "Філософська думка у Київському університеті: історія і сучасність" та І. Грабовської "Філософія в Україні доби УРСР як проблема сучасного гуманітарного дискурсу". Для розкриття методологічного підґрунтя розуміння київськими марксистами поняття істини, крім досліджень названих представників школи, також були взяті до уваги критичні розвідки "Діалектика versus метафізика: переоцінка дилеми" Д. Сепетого та "Що таке діалектика?" ("What is Dialectic?") К. Поппера (Popper, 1940).

Методи

Дослідження побудоване на застосуванні описового підходу, що дозволив реконструювати той зміст, який вкладали представники Київської школи філософії у поняття істини, а також виокремити історичні та

методологічні основи їхнього розуміння. Крім цього, за допомогою порівняльного аналізу було продемонстровано ключову відмінність між діалектичним ученням В. Гегеля та методологією діалектичного матеріалізму.

Результати

Досліджуючи академічну філософську культуру України другої половини ХХ ст. періоду радянської окупації, можна стисло окреслити змістовий контекст її функціонування. Насамперед варто пам'ятати, що філософія того періоду являла собою марксизм, використовуваний як теоретичний базис руху радянського суспільства до "прекрасного комуністичного майбутнього", задля досягнення якого освіту та науку було перетворено на "поле ідеологічної боротьби". Основою боротьби став марксистсько-ленінський поділ усієї філософії на "теорію революційного марксизму" та "ідеалістичну буржуазну філософію" (т. зв. "принцип партійності"), проголошення ідеалу "науковості" та визнання марксизму єдиною правильною, дійсно "науковою" філософією. До того ж радянські дослідники послуговувалися умовним поділом філософії марксизму на два розділи – діалектичний матеріалізм, що досліджував так звані "закони розвитку природи" – діалектику розвитку природного світу та на історичний матеріалізм, який начебто відображав "закони розвитку суспільства". Зокрема, радянським марксистам імпонувала ідея про закономірність і, відповідно, неминучість настання комунізму як необхідного етапу історичного розвитку суспільства, реалізація його законів. Також владою відкрито експлуатувалась ідея поєднання теорії та суспільно-політичної практики задля виправдання застосування всіх доступних "практичних" "політичних" засобів (іншими словами, репресій) проти "ідеологічних" опонентів (Конверський та ін., 2005).

Перелічені обставини мали руйнівний вплив на інтелектуальну культуру республік Радянського Союзу. Зокрема, проголошення основних положень марксизму єдиним безсумнівним джерелом істини та прийняття принципу партійності мало наслідком фактичну ізоляваність радянської культури від світової та відкидання тих здобутків власної, що оцінювали як несумісні з марксистськими принципами, що практично зупинило розвиток держави, а проведені Й. Сталіним у 1930-х роках масові репресії проти "небажаних" діячів освіти та науки завершилися повним знищенням залишків її інтелектуального потенціалу. Маємо визнати цілком влучним вислів дослідника В. Д. Білодіда про те, що у 30-ті роки ХХ ст. "академічну філософію в Україні було буквально розстріляно" (Грабовська, 2020). Натомість те, що в той час продовжували називати "філософією", являло собою перифраз і прославлення, у кращому випадку – коментування та "пошуки" "доказів" правильності тих постулатів "єдиної" "наукової" філософії марксизму-ленізму, що містились в окремих, названих "найважливішими", працях її засновників, відповідно до канонів філософування та викладання, які було закладені четвертим розділом підручника "Короткий курс історії ВКП(б)" авторства Й. Сталіна. Так у Радянському Союзі 1930-х років було знищено філософію як таку, а філософський пошук, філософське дослідження замінили пропагуванням.

У другій половині 1950-х і на початку 1960-х років, відомих як період відлиги, коли партійні діячі проголосили розвінчання культу особи Й. Сталіна – "десталінізацію", – та оголосили "повернення до Леніна", ситуація в Україні почала змінюватись. Це "повернення"

ставило перед науковцями завдання дослідити спадок В. Леніна та віднайти початкові змісти його вчення, таким чином звільнившись від нашарувань сталінізму, що передбачало вихід за межі пропагування у сферу філософського дослідження. Іншими словами, у період відлиги відбулося відродження філософування як такого та формування нової філософської культури України, але на ґрунті так званого автентичного марксизму-ленінізму.

Такому відродженню посприяли публікація та доступ до раніше невідомих праць засновників марксизму-ленінізму, дозвіл на використання тієї частини їхнього спадку, яку вважали малозначущою, що значно розширило текстологічну базу пошуків філософів-шістдесятників. Тому, наприклад, очевидець тих подій П. Йолон характеризує цей період як такий, у якому відбулась "активізація філософського життя загалом та піднесення науково-дослідницької роботи в республіці", що ознаменувалось появою "широкого та впливового кола самодостатніх дослідників" (Йолон, 2015). У числі новопосталих дослідників були співробітники Інституту філософії імені Г. Сковороди та Київського національного університету імені Тараса Шевченка, яких згодом об'єднали словосполученням "Київська школа філософії". Початково свої зусилля вони спрямовували на дослідження проблем науки, теорії пізнання та логіки у межах методології діалектичного матеріалізму.

Як відомо, діалектика є ученням про протилежності, їх зв'язки та відношення, а основу марксистської методології становить діалектичний метод, витлумачений Г. Гегелем. Згідно з висловлюванням дослідника Д. Сепетого, зміст діалектичного методу Г. Гегеля концентрується на "динаміці відношення єдності та боротьби протилежностей" і вчить про "прогресивний" розвиток мислення за схемою теза–антитеза–синтез; тобто маємо так зване "діалектичне заперечення", що являє собою перехід явища у свою протилежність, причому попередні досягнення пізнання тут не відкидаються, а "знімаються" – містяться у нових (Сепетий, 2006). Таке трактування діалектики, хоча й стало основою методології марксизму, проте далеко не все у вченні Г. Гегеля увійшло до неї. Зокрема, марксизм повністю відкинув ту частину, яка має назву "філософія тотожності" та зводиться до ідеї підпорядкованості матеріального законам ідеального – природі законам діалектичної логіки. Тобто, якщо, згідно з ідеалістичними поглядами Г. Гегеля, матеріальна дійсність отримує свою діалектичну природу завдяки її подібності до мислення, погодженості Абсолютною ідеєю, відчуженою формою якої Г. Гегель й вважає матерію, то філософи-марксисты, зокрема, Й. Діцген, а потім В. Ленін поєднали діалектику з матеріалізмом, утворивши поняття "діалектичний матеріалізм". Ключова відмінність діалектичного матеріалізму від діалектичної концепції Г. Гегеля полягала у визнанні первинності матерії, у твердженні про породженість ідеального матеріальним. Тобто в діалектичному матеріалізмі вже не природа являє собою відчужене відображення законів діалектичного по своїй суті мислення, а діалектична по своїй суті природа, що відображена мисленням, надає останньому "діалектичності". Так ідеалістична "філософія тотожності", як відповідності матеріального ідеальному, "перевертається з голови на ноги" та замінюється матеріалістичним ученням про єдність мислення та буття, під якою розуміють здатність мислення "правильно" та "адекватно" відобразити останнє

(Porrer, 1940). Також у цій діалектиці природи сама триада теза–антитеза–синтез набуває нового значення: діалектичне заперечення трактується тут як етап розвитку. Така діалектика передбачає, що сам природний об'єкт є діалектичним, суперечливим, адже містить у собі свою протилежність, яка вирішується його ж розвитком – переходом в інший, вищий етап, в якому результати попередніх не анулюються, а "знімаються" – містяться у ньому (Злотина, 2004б; Босенко, 2011).

Цей наступний, вищий, етап розвитку природного об'єкта являє собою реалізацією тих його потенцій, які були наявні в ньому від початку як його іманентні властивості та які, будучи ще не проявленими, суперечать його наявному стану (тобто стану їх фактичної відсутності в певний момент). Вони й становлять суть суперечливості об'єкта, яка вирішується розвитком – реалізацією. Причому реалізація іманентних властивостей об'єкта, на думку представників Київської школи філософії, може відбуватися не лише сама по собі, об'єктивно, але й шляхом їх втілення перетворювальною діяльністю людини. Тобто людське мислення, ґрунтуючись на наявному знанні закономірностей розвитку досліджуваного об'єкта, здатне адекватно відобразити не лише його наявний стан, але й потенційний, а людська практична діяльність, керована цим знанням, трактується як здійснення наступного етапу розвитку, як актуалізація його можливостей. Зазначена марксистська теза про людську діяльність як здійснення природної закономірності, як наступний етап розвитку, відкривала двері для виправдання радянського надмірного активізму, коли будь-яку діяльність можна виправдати, посилаючись на те, що вона ґрунтуються на знанні природних властивостей та здійснюється відповідно до закономірностей розвитку самого об'єкта; для віри в те, що немає меж практичному перетворенню світу людиною, хоча й не одразу, у майбутній перспективі; та для ілюзії про безмежні можливості "вдосконалення" також й людини, людської природи, зокрема шляхом "правильного" виховання, цензури та інших втручань, згідно з пізнаними закономірностями розвитку. Так діалектика природи ставала теоретичною основою тоталітаризму, а також догматизму у самій філософській та політичній теорії (Porrer, 1940).

Пізнання мисленням рухливості, постійної змінюваності світу, що фіксується поняттям "розвиток", є, як вважають марксисти, змістом пізнавального процесу, адже саме розвиток, на їхню думку, являє собою основну властивість матеріального світу та матерії як такої. Тому зміна і розвиток є фундаментальними поняттями діалектичного матеріалізму, його методології та трактування змісту людського знання. Таке трактування пізнання як схоплення мисленням розвитку передбачає його розгляд як складного та суперечливого процесу, який має діалектичну природу. Насамперед підґрунтям марксистсько-ленінського погляду на процес пізнання є положення про "принципову пізнаваність" світу, про здатність адекватно його "схопити", "відобразити" (т. зв. принцип "відображення"). Відповідно до зазначеного, визнані представниками Київської школи філософії П. Копнін, М. Злотина, М. Булатов і В. Шинкарук так і визначають мислення як відображення дійсності "в людській голові". Проте водночас це "правильне відображення" предмета не є його копіюванням, а протиставляється йому як ідеальне – матеріальному.

Загалом, як відомо, процес зміни предмета, етапи його трансформацій, розвитку, становлять "історичне".

Слідуючи В. Леніну, представники Київської школи філософії марксистсько-ленінського періоду розглядають історичне "як предмет мислення", а відображення історичного, відповідно, трактують як його зміст. Тобто згідно з цією позицією, мислення має своїм завданням відтворення "реального історичного процесу в усій його об'єктивності, складності та суперечливості", а тим способом, яким мислення виконує це завдання, є логічне. Тому сама логіка постає тут "відображенням історичного в теоретичній формі", а саме – "відтворенням сутності предмета й історії його розвитку в системі абстракцій", що дозволило, наприклад, П. Копніну висувати, що логічне – це і є історичне, але "звільнене від випадковостей" (Копнін, 1966).

Варто зазначити, що в марксистсько-ленінській гносеології процес пізнання не є пасивним сприйняттям наявного. У ній саме мислення людини розглядається як етап розвитку світу, "у якому, – стверджує представник Київської школи М. Булатов, – завершуються узагальнювальні тенденції всієї історії матерії", а пізнання є "не простим подвоєнням, а продовженням та розвитком матерії" (Булатов, 1974). В. Шинкарук же уточнює, що "...відображення у процесі мислення не є дзеркально мертвим актом. Воно відображає не все наявне в предметі, а лише деякі його сторони. Які саме сторони виявляються в предметі у процесі його відображення... – це залежить від ступеня розвитку (історичного і індивідуального) процесу пізнання" (Шинкарук, 1964). Причому в марксизмі логічні форми мислення беруть свій початок не безпосередньо з історичної дійсності, а опосередковано, – у їх утворенні важливу роль відіграє наявна суспільно-історична практика. Тобто розвиток мислення та пізнання опосередкований практикою, її наявними засобами та методами.

Загалом, формулюючи предмет логіки як "вивчення руху мислення до істини" та керуючись марксистською настановою про те, що поняття істини "виводиться" з гносеологічного відношення суб'єкта до об'єкта (Копнін, 1966) представники академічної філософської культури України радянської доби визначали "істинність знання" як відповідність дійсності. Наприклад, відома представниця Київської школи філософії М. Злотина так і визначає істину як "філософську категорію, яка виражає відповідність знання дійсності"; "Істина, – пояснює вона, – притаманна думці, але істинність визначається ставленням до дійсності" (Злотина, 2004а). Натомість М. Булатов пропонує коротше визначення: істина є "згодою понять з речами" (Булатов, 1974). Тому ключовими поняттями, що дозволяють зрозуміти зміст, який вкладали в "істину" представники академічної філософії в Україні другої половини ХХ ст. радянської доби, є поняття суб'єктивного та об'єктивного.

Зокрема, згідно з марксизмом-ленінізмом, основною ознакою істинності знання є його об'єктивність, яка забезпечується тим, що зміст такого знання "не залежить" від конкретної людини, що дало П. Копніну підставу визначати істину як таке знання, яке "своїм змістом виходить зі сфери суб'єктивного в область об'єктивного" (Копнін, 1966). Проте об'єктивність істини не є абсолютною: оскільки знання завжди залишається "людським", належить суб'єкту та не може бути "нічиїм", істина визначається ним як діалектична єдність суб'єктивного і об'єктивного. Застосування ж представниками Київської школи філософії методу матеріалістичної діалектики до проблеми співвідношення суб'єктивного та об'єктивного в істинному знанні дозволило їм визначити це відношення як "взаємоперетворення": зокрема, за М. Булатовим,

"суб'єктивне" пізнання, прагнучи вийти за межі своєї "суб'єктивності" та стати об'єктивним, певною мірою "об'єктивується", а об'єктивне, "відбиваючись в суб'єкті", отримує момент суб'єктивності (Булатов, 1974).

Такий взаємоперехід суб'єктивного та об'єктивного отримує продовження у діалектиці абсолютного та відносного. Щодо останньої варто зазначити, що, відповідно до методології діалектичного матеріалізму, у Київській школі філософії вважають можливим трактувати самі поняття "абсолютне" та "відносне" у пізнанні діалектично: поняття "абсолютне" позначає тут не дещо вічне та незмінне, а лише щось стійке та тривале, а "відносне" означає щось мінливе та перехідне. Тобто поняття "абсолютного" та "відносного" визнаються київськими марксистами діалектично суперечливими, такими, що містять у собі свої ж протилежності. Указана діалектична суперечливість абсолютного та відносного виявляється у тому, що у процесі розвитку предмета чи явища "не все змінюється, дещо залишається, зберігається", але при цьому "незмінне в одних умовах змінюється в інших" (Копнин, 1966). Зазначена діалектичність абсолютного та відносного вони зафіксували у словосполученнях "відносно абсолютне" та "абсолютно відносне" та, щодо пізнання, протиставляли "відносно абсолютному" "абсолютно абсолютну істину" (Булатов, 1974), а також висновували, що абсолютно "абсолютною є лише матерія та її атрибут – рух" (Копнин, 1966).

"Абсолютно абсолютне" у мисленні виявляється у його прагненні до об'єктивності при відображенні предмета дійсності, який воно мислить. Тобто мислення є абсолютним "за своїм джерелом і тенденцією", що надає йому здатності пізнати об'єктивний світ, проте окремі, конкретні його результати є завжди неповними, "мінливими, відображають дійсність ... приблизно", – тобто відносними (Копнин, 1966). Пізнання ж у своєму розвитку прагне "подолати все несправжнє, відносне", часткове та досягти "абсолютної, тобто повної істини", що була означена М. Булатовим як "абсолютно абсолютна" (Булатов, 1974). Остання є практично недосяжною, ідеалом пізнання; її недосяжність радянські марксисты пояснюється тим, що, якщо б мислення досягло абсолютно абсолютної істини, тоді б істина стала б "завершеним процесом", тобто таким знанням, у якому "предмет увесь без залишків перетворений на адекватне йому визначення думки, і у ньому (предметі) не лишається нічого, чого не було б у думці, а в думці немає нічого, чого б не містилось у предметі" (Шинкарук, 1964). Така абсолютна тотожність мислимого з буттям означала б, що "за логічною тотожністю (тотожністю у знанні) "ігнорується «гносеологічна різниця (різниця суб'єктивного іта об'єктивного)»" (Шинкарук, 1964), тобто являла б собою реалізацію ідеї об'єктивного ідеалізму. Тому істину діалектичний матеріалізм трактує як процес, що безкінечно продовжується та ніколи не завершується, в якому абсолютно абсолютна істина, спонукаючи до відкриття "часткових", "тимчасових", тобто "відносних" істин, отримує тут значення регулятивної ідеї, яка й обумовлює розвиток пізнання (Булатов, 1974).

Неважко помітити, що вказана характеристика мислення, – бути одночасно як абсолютним, так і відносним, – позначає різні рівні пізнання об'єктивного світу: рівень окремого суб'єкта пізнання – людини, пізнавальні можливості якої обмежені, і рівень суб'єкта – людства, "знання" яке вважають більш "наближеними" до абсолютного. Причому, як уточнює П. Копнін, наближення людства до об'єктивної істини треба розуміти не як "механічне сумування різних готових істин", а як ступінь поглиблення знань про предмет, як

рух за "щаблями точності та повноти відображення об'єктивного світу", що є "моментами" руху до однієї істини – відносно абсолютної (Копнин, 1966). Так київські марксисты другої половини ХХ ст. "матеріалістично" видозмінюють положення Г. Гегеля про те, що "пізнання здатне досягти відносно абсолютної істини" шляхом "накопичення" низки істин, "абсолютно відносних", приблизних, надаючи "абсолютному" методологічного значення (Злотина, 2004а).

Очевидно, що в мисленні людини, окрім відносних та відносно абсолютних істин, наявні також хиби та помилки, яких, як вважають представники академічної філософської культури другої половини ХХ ст. радянського періоду, варто відрізнити від діалектичних суперечностей. Це розрізнення ґрунтується на поділі логіки на формальну та діалектичну. Зокрема, логічне мислення як формально-логічне судження визнається ними предметом вивчення формальної логіки, а мислення як процес "осягнення предмета посередництвом діалектичного синтезу об'єктивних результатів суджень" проголошується сферою діалектичної логіки. Тобто, якщо формальна логіка розуміється тут як вчення про побудову окремих суджень, то діалектична "вчить того, як будувати процес розмислу під час всебічного пізнання предмета як системи закономірних зв'язків і відношень" та синтезує "об'єктивні результати тих розмислів, у яких виводяться протилежні, але... істинні судження про один і той самий предмет, взятий у різних (протилежних) площинах розгляду" (Шинкарук, 1964). Тобто головною особливістю діалектичної логіки є відкидання формально-логічного закону суперечності, що ґрунтується на впевненості у принциповій діалектичності людського мислення, яка, нагадаємо, у діалектичному матеріалізмі визнається похідною від діалектичності самого об'єкта. Тому діалектична логіка подається як така, що відображає та вирішує "реальні суперечності", що існують у реальному світі. Отже, згідно з представниками Київської школи філософії, принципи діалектики не підпорядковуються принципам формальної логіки, адже принципи діалектики, вважають вони, змістовніші та глибші, а оскільки формальна логіка не досліджує розвиток, то вона не торкається питання про те, чи здійснюється осягнення сутності предмета мисленням.

Відповідно, марксисты відокремлюють формально-логічні помилки та суперечності від діалектичних протилежностей. Зокрема, формально-логічні суперечності визначаються ними як такі, що забороняються законами формальної логіки, адже вони не відображають особливості предмета, а є суто "суб'єктивними" помилками, які тому не приводять до об'єктивної істини, а ведуть до "суб'єктивно-хибних" висновків (Копнин, 1966). Натомість діалектичні суперечності проголошуються ними відображеннями у мисленні реальних суперечностей об'єкта, "об'єктивних", "реальних суперечностей". Тобто в марксизмі логічна несуперечливість є необхідним, але недостатнім критерієм істинності, адже, як відомо, теорія може не відповідати дійсності навіть попри відсутність у ній логічних суперечностей; водночас так само відомо, що істинною не може бути теорія, яка побудована на порушенні формально-логічного закону неприпустимості суперечності. Відповідно, на думку київських марксистів-леніністів, "хибним" є не сам критерій логічної несуперечливості, а його абсолютизація. Натомість головним критерієм, який уможливує розрізнення об'єктивних суперечностей від суб'єктивних у марксизмі-ленінізмі, є практична перевірка, у якій і встановлюється

характер суперечностей у мисленні, відокремлюючи об'єктивно-істинне знання від суб'єктивно-хибного.

Дискусія і висновки

Отже, підсумовуючи, варто вказати, що українська академічна філософія другої половини ХХ ст. радянської доби подана у розвідці дослідженням спадку визнаних представників Київської школи філософії як частини історії вітчизняної інтелектуальної культури, являла собою відродження філософії в Україні на ґрунті так званого "автентичного" марксизму-ленінізму. Зокрема, до трактування істини представниками академічної філософської культури України досліджуваного періоду застосовувався діалектичний метод, витлумачений через поняття "розвитку" матеріального світу. Це дозволило їм трактувати істину шляхом дослідження відношення діалектичного взаємоперетворення категорій суб'єктивного та об'єктивного, відносного та абсолютного. Застосування ж діалектичного методу до понять "відносне" та "абсолютне" привело до виокремлення "відносно абсолютної", "абсолютно відносної" істини та протиставлення першої "абсолютно абсолютній істині". Абсолютно абсолютна істина трактується ними як недосяжний ідеал, що виконує функцію регулятивної ідеї, прагнення до реалізації якої уможлиблює розвиток пізнання.

Попри наявність літератури, що присвячена спадку київських філософів-шістдесятників, очевидно, що завдання його незаангажованого дослідження не можна вважати завершеним. Крім того, уважний погляд на наявні джерела виявляє, що цей процес ще досі перебуває на початковому етапі, коли практично відсутні не лише критичні розвідки з погляду сучасного рівня філософської культури України та обізнаності її носіїв, але й фундаментальні описові дослідження – багатоаспектні реконструкції теоретичних основ указанного періоду. Щодо завдання аналізу можливого впливу філософської культури в Україні у другій половині ХХ ст. на сучасність, необхідно визнати, що таке дослідження поки ще навіть не почалося.

Наостанок у контексті вищевказаного зазначимо, що розвідка, концентрована на історичних і теоретичних підґрунтях трактування лише одного з понять марксистсько-ленінської гносеології, що є частиною об'ємного гносеологічного вчення київських філософів-марксистів другої половини ХХ ст., має за мету стати одним із таких початків багатоаспектних досліджень української філософської культури другої половини ХХ ст. радянської доби.

Список використаних джерел

- Босенко, В. А. (2001). *Всобщая теория развития*. Вища школа.
- Булатов, М. А. (1974). *Ленинский анализ немецкой классической философии*. Наукова думка.
- Грабовська, І. М. (2020). Філософія в Україні доби УРСР як проблема сучасного гуманітарного дискурсу. *Українознавчий альманах*, 27. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.10>
- Злотина, М. Л. (2004а). Общие законы развития и принцип отражения. У Ю. А. Мелков (Ред.) *Диалектика* (с. 47–264). Институт философии им. Г. С. Сковороды; Институт софиологии.
- Злотина, М. Л. (2004б). Сущность и явление как категории материалистической диалектики. У Ю. А. Мелков (Ред.) *Диалектика* (с. 267–284). Институт философии им. Г. С. Сковороды; Институт софиологии.
- Йолон, П. Ф. (2015). "Київська філософська школа" як явище. *Філософська думка*, 3, 77–89.
- Конверський, А. Є., Бичко, І. В., & Огородник, І. В. (2005). *Філософська думка у Київському університеті: історія і сучасність*. Центр навчальної літератури.
- Копнин, П. В. (1966). *Введение в марксистскую гносеологию*. Наукова думка.
- Сепетий, Д. (2006). Диалектика versus метафізика: переоцінка дилеми. *Філософська думка*, 4, 56–75.
- Шинкарук, В. І. (1964). *Логика, диалектика и теория познания Гегеля*. Изд-во Киевского университета.
- Popper, K. R. (1940) What is Dialectic? *Mind*, 49(196), 403–426. <https://www.jstor.org/stable/2250841>

References

- Bosenko, V. A. (2001). *General Theory of Development*. Higher school [in Russian].
- Bulatov, M. A. (1974). *Lenin's Analysis of German Classical Philosophy*. Naukova Dumka [in Russian].
- Grabovska, I. M. (2020). Philosophy in Ukraine during the USSR as a problem of modern humanitarian discourse. *Ukrainian Studies Almanac*, 27. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.27.10> [in Ukrainian].
- Konverskyi, A. Ye., Bychko, I. V., & Ohorodnyk, I. V. (2005). *Philosophical Thought at Kyiv University: History and Modernity*. Centre for Educational Literature. [in Ukrainian].
- Kopnin, P. V. (1966). Introduction to Marxist Epistemology. Naukova Dumka [in Russian].
- Popper, K. R. (1940) What is Dialectic? *Mind*, 49(196), 403–426. <https://www.jstor.org/stable/2250841>
- Sepetyi, D. (2006). Dialectics versus Metaphysics: Re-evaluation of the dilemma. *Philosophical Thought*, 4, 56–75 [in Ukrainian].
- Shynkaruk, V. I. (1964). *Logic, Dialectics, and the Theory of Knowledge of Hegel*. Publishing House of Kyiv University [in Russian].
- Yolon, P. F. (2015). The "Kyiv philosophical school" as a phenomenon. *Philosophical Thought*, 3, 77–89. [in Ukrainian].
- Zlotina, M. L. (2004a). General Laws of Development and the Principle of Reflection. In Yu. A. Melkov (Ed.) *Dialectics* (pp. 47–264). G. S. Skovoroda Institute of Philosophy; Institute of Sophiology.
- Zlotina, M. L. (2004b). Essence and Phenomenon as Categories of Materialistic Dialectics. In Yu. A. Melkov (Ed.) *Dialectics* (pp. 267–284). G. S. Skovoroda Institute of Philosophy; Institute of Sophiology.

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24

Прорецензовано / Revised: 24.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

Nastasiia CHUIKO, Master of Arts, Junior Researcher
ORCID ID: 0000-0001-6362-3211
e-mail: chuiko1993@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE HISTORICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF TRUTH INTERPRETATION BY REPRESENTATIVES OF UKRAINE'S ACADEMIC PHILOSOPHICAL CULTURE IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY DURING THE SOVIET ERA

Background. The current research focuses on Ukraine's academic philosophical culture in the second half of the 20th century during the Soviet era, emphasising the historical and methodological bases of truth interpretation by its representatives. Using descriptive methodology and comparative analysis, it was found that the Ukrainian academic philosophy of this period, represented here by the legacy of recognised figures often referred to in the philosophical literature as the Kyiv School of Philosophy, is a revival of philosophy in Ukraine based on so-called "authentic" Marxism-Leninism.

Methods. In particular, to analyse the concept of truth, representatives of the Ukrainian academic philosophical culture of the studied period employed the dialectical method, which is interpreted in dialectical materialism through the concept of the "development" of the material universe. Specifically, within this dialectics of nature, dialectical negation is considered a stage of object development in which the achievements of the earlier stages are not eliminated but rather "removed" – contained within it.

Results. The interpretation of logic as a theoretical reflection of historical patterns in theoretical form enabled them to define truth as correspondence to reality and analyse it through the lens of the dialectical inter-transformation of the categories of subjective and objective, relative and absolute. The application of the dialectical method to the concepts of "relative" and "absolute" resulted in the identification of "relatively absolute," "absolutely relative" truth, and the opposition of the "relatively absolute truth" to the "absolutely absolute truth." They regard the latter – absolutely absolute truth – as an unreachable ideal that serves as a regulative principle, the pursuit of which promotes cognitive progress through the accumulation of partial, relative truths.

C o n c l u s i o n s . *Thus, in the second half of the 20th century, during the Soviet era, representatives of Ukraine's academic philosophical culture employed dialectical materialism methodology to define the concept of truth, allowing them to justify the process of cognition as complex and endless. At the same time, as representatives of that era's academic philosophy have emphasised, on the path to achieving relative truths, in addition to objective dialectical contradictions, there are also subjective formal-logical errors and mistakes that can only be distinguished from objective contradictions through practical verification.*

K e y w o r d s : *academic philosophical culture of Ukraine in the second half of the 20th century Soviet era; Kyiv School of Philosophy; gnosiology; concept of truth; truth as a process; absolute and relative truth.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

UDC 167:342.7

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2024/10-11/11>

Olena SHCHERBYNA, DSc (Philos.), Prof.

ORCID ID: 0000-0003-2931-7530

e-mail: eyshcherbina@gmail.com;

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Serghiy ZAYETS, PhD Student

ORCID ID: 0009-0000-5101-1613

email: s.zayetz@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DIFFICULTIES OF INTERPRETING THE CONCEPT OF "HUMAN RIGHTS": A LOGICAL AND PHILOSOPHICAL ASPECT

Background. The article examines the concept of human rights. This concept in modern philosophical discourse is both vague and imprecise. Although most authors recognize the lack of unanimity in the definition of the concept of human rights, few have tried to find out the reasons for this situation. The purpose of this study is to identify the sources of the problematic definition of the concept of human rights by means of a logical analysis of the concept and to propose ways to overcome the identified difficulties in the interpretation of this concept.

Methods. A philosophical hermeneutic approach combined with a comparative and terminological analysis of the concept of human rights was used in the study.

Results. Human rights discourse is fundamentally open: it is normatively undetermined, and anyone can join it. It is therefore inevitably polyphonic and multilingual. As a result, this discourse contains very different understandings of the most important thing: what human rights really are. Efforts to find a universal definition of the concept of human rights seem to be an attempt to unite under one roof things that are poorly or not at all combined: different ontological understandings, different scopes of the concept, and different logical characteristics.

Conclusions. The difficulty of logical analysis of the concept of human rights, i.e. its assignment to a specific type, and its unambiguous interpretation and definition, is related to: 1) the lack of definition of the limits of scope of the concept of human rights in philosophical discourse and the insufficient definition of the limits of this concept as a legal notion; 2) the need to assess the legitimacy of the retrospective extrapolation of the term 'human rights' to the entire body of works created before the adoption of the Universal Declaration of Human Rights, in which it was not used (in the Ukrainian context, this aspect is not obvious due to historical and linguistic peculiarities); 3) different ontological understanding of human rights by different actors in the discourse that makes it impossible to combine their positions under the same umbrella (e.g. according to one position, human rights are seen as anthropological attributes of a person; according to another, they are norms regulating social relations).

The above testifies to the complexity of an unambiguous logical characteristic of the analyzed concept. It seems that the situation does not allow for a single definition of the concept of "human rights". It is assumed that it is not a single concept, but a plurality of concepts. In this case, the position of the discourse participant in relation to a certain system of criteria and its justification may be a way to overcome the difficulties we have identified.

Keywords: human rights, concept of human rights, legal concept, logical analysis of a concept, vagueness, impreciseness.

Background

The concept of human rights in modern philosophical discourse is both vague and imprecise. Human rights as a *legal concept*, with some reservations, can overcome the problem of imprecision, but it still remains vague. As a result, the very use of the term "human rights" itself can lead to equivocation and, consequently, to serious misunderstandings. At the present stage of the discourse, this problem seems fundamentally unsolvable.

Although most authors recognize the lack of unanimity in the definition of the concept of human rights, few have tried to find out the reasons for this situation. The purpose of this study is to identify the sources of the problematic definition of the concept of human rights by means of a logical analysis of the concept and to propose ways to overcome the identified difficulties in the interpretation of this concept.

Methods

A philosophical hermeneutic approach combined with a comparative and terminological analysis of the concept of human rights was used in the study.

Results

The problem of vagueness is well-known in various types of contemporary discourse. It has been addressed by such researchers as T. Williamson, R. Keefe, S. Shapiro, R. T. Cook, R. Sorensen, and others. Among the Ukrainian scholars who have dealt with this issue are O. Shcherbina, I. Khomenko, O. Sharko.

Expressions that have disputed cases of application are said to be vague (Sharko, 2018, p.4). G. Frege speaks

metaphorically of vague concepts as "an area that had not a sharp boundary-line all round, but in places just vaguely faded away into the background" (Geach, & Black, 1970). As Sharko writes, "vague (in modern logic and philosophy of language) are those predicates whose limits of application are fundamentally uncertain. For such predicates, no clear line can be drawn to separate positive extension from negative extension" (Sharko, 2018, p. 37). Impreciseness refers to the indefiniteness of the semantic meaning of a name (Khomenko, 2010, p. 33). Iryna Khomenko points out the presence of linguistic expressions that are both imprecise (a name whose objective meaning cannot be clearly defined) and vague (a name whose semantic meaning cannot be clearly defined). Therefore, it is impossible to clearly establish the class of objects that these expressions denote, and the meaning of such names lacks certainty.

Charles Beitz uses Rorty's phrase that human rights are "a fact of the world". He writes of human rights as an emergent social practice that is not yet mature and established. This practice is both discursive and political, it expresses the idea of social justice and is a common language of morality. However, he notes that the boundaries of this discursive community are indistinct, there are no rules for inclusion or exclusion from this community, and therefore the understanding of the idea of human rights itself is unavoidably undefined (Beitz, 2009, pp. 1–12).

In fact, in the case of Ukrainian society, we can see that the discursive practice around human rights has taken over all aspects of modern life. It can be observed both at the

level of everyday language and at the level of specialised discourses (philosophical, political, legal, etc.). Human rights permeate all aspects of life. It is difficult to find a person who does not refer to this concept, or at least can say that they have never heard of it. The "practice of human rights" touches everyone's life, even if they are not aware of it: the ability to gather for a rally, to criticise the authorities, protection from arbitrary detention, and privacy in one's own home – all this shapes the world we live in.

At the same time, only a small proportion of people can define what human rights are. In those cases where someone can (usually specialists, but not even every lawyer), such definitions create an inconsistent polyphony, and in the most extreme cases such definitions can directly contradict each other.

German philosophers Georg Lohmann and Stefan Gosepath, in their introduction to a collection of works on the philosophy of human rights, emphasise that there is no single, universally accepted definition of human rights. They note that although there is an international debate on the understanding of human rights, there is no agreement in this area and the generally accepted understanding of human rights is highly uncertain (Gosepath, & Lohmann, 2012, p. 16–18). We turn to several other sources to illustrate this point. This will be illustrative, as it is not possible to provide a complete overview of the full range of approaches within the scope of this paper.

Let us begin with the opinion promoted by the Council of Europe as one of the most influential international organisations in the world in charge of human rights. Human rights are defined as super claims distinct from the other rights. These claims are not dependent on promises or guarantees by another party. "An acceptance of human rights means accepting that everyone is entitled to make these claims... Human rights are inherent to all human beings as a birthright... A human rights claim is ultimately a moral claim, and rests on moral values... Without human rights, we cannot achieve our full potential. Human rights simply extend this understanding on an individual level to every human being on the planet. If I can make these claims, then so can everyone else as well" (Brander et al., 2020, p. 384).

Winston Langley in the Encyclopedia of human rights issues since 1945 defines human rights as an international term that refers to certain moral and legal entitlements, which all human beings are said to have. "These rights differ from others that individuals have been recognized to have throughout human history... By virtue of membership in the human family, one is said to have rights that are inherent, that is to say, rights that are an inseparable part of what it is to be truly human" (Langley, 1999, p. 143–144).

James Nickel, author of the respective article in the Stanford Encyclopedia of Philosophy, defines human rights as norms that aspire to protect all people everywhere from severe political, legal, and social abuses (Nickel, 2019).

Burns H. Weston in his article for Encyclopedia Britannica writes of human rights as rights that belong to an individual or group of individuals simply for being human, or as a consequence of inherent human vulnerability, or because they are requisite to the possibility of a just society. He continues: whatever their theoretical justification, human rights refer to a wide continuum of values or capabilities thought to enhance human agency or protect human interests and declared universal in character, in some sense equally claimed for all human beings, present and future (Weston, 2023).

The Ukrainian Philosophical Encyclopaedic Dictionary defines human rights as a set of fundamental moral and legal norms that formulate the principles of relations

between an individual and society represented by government institutions. Human rights define the scope of negative and positive obligations assumed by a state governed by the rule of law (Human Rights, 2002, p. 506).

As defined by the authors of the collective monograph "Human Rights: Socio-Anthropological Dimension", human rights are certain opportunities that are necessary to meet the needs of human existence and development in specific historical conditions, are objectively caused by the level of development of society, and should be universal and equal for all people (Rabinovych, 2006, p. 117).

In the article "Human Rights in Globalization" for the Great Ukrainian Legal Encyclopaedia, L. Udovycha defines them as legal opportunities for a person to take certain actions to satisfy his or her spiritual and material interests, to ensure his or her existence and development, which have specificities related to the peculiarities of the content of the globalization process (Udovycha, 2017, p. 603).

In his article for the Great Encyclopaedic Legal Dictionary, Y. Shemshuchenko defines human rights as the defining principles of the legal status of a person. They belong to a person from birth and therefore are natural and inalienable. Without these rights, a person cannot exist as a full-fledged social being (Shemshuchenko, 2007, p. 669).

An important moment in the history of human rights is the period after the end of the Second World War and the giving of a positive form to human rights. During this period, the Universal Declaration of Human Rights was adopted and proclaimed by the UN General Assembly on December 10th, 1948 (Universal Declaration of Human Rights, 1948).

A manual provided by the Human Rights Education Youth Programme of the Council of Europe notes that philosophers may continue to argue about the nature of human rights, but the international community started its astonishing commitment to human rights through the adoption of the Universal Declaration of Human Rights in 1948 (Brander et al., 2020, p. 385).

The Universal Declaration established a particular list, content, and wording of what are sometimes referred to today as human rights standards and became a bridge from abstract theoretical and philosophical debates to further legal formalisation. Based on the Universal Declaration, the European Convention on Human Rights of November 4th, 1950 (further in the text – ECHR) (Council of Europe, 1950), the International Covenant on Civil and Political Rights (further in the text – ICCPR) (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966), the American Convention on Human Rights (*American Convention on Human Rights*, "Pact of San Jose", 1969), and several other universal and regional international human rights treaties were subsequently adopted.

It may seem paradoxical, but the adoption of the Universal Declaration not only failed to eliminate the problem of the vagueness and imprecision of the concept itself but on the contrary, manifested and amplified it.

The French philosopher Jacques Maritain witnessed the preparation of the text of the Universal Declaration. He was authorised to write the introduction to the collection of works "Human Rights: Comments and Interpretations". Maritain noted, "Where it is a question of rational interpretation and justifications of speculation or theory, the problem of Human Rights involves the whole structure of moral and metaphysical (or anti-metaphysical) convictions held by each of us. So long as minds are not united in faith or philosophy, there will be mutual conflicts between interpretations and justifications. In the field of practical conclusions, on the other hand, agreement on a joint declaration is possible, given an

approach pragmatic rather than theoretical and cooperation in the comparison, recasting and fixing of formulae, to make them acceptable to both parties as points of convergence in practice, however opposed the theoretic viewpoints. <...> It is not reasonably possible to hope for more than this convergence in practice in the enumeration of articles jointly agreed" (Maritain, 1948, p. 1).

Thus, the Governments had agreed on the formulation of a certain list of norms which, in the extensional context, clearly belong to human rights. However, there is no agreement that even the adopted in such a way list is complete. In fact, even the scope of this concept is not defined. It is not defined either within the limits set by international treaties or in general philosophical discourse.

For example, a comparison of the list of norms contained in the Universal Declaration of Human Rights, the European Convention on Human Rights, and the International Covenant on Civil and Political Rights already reveals certain differences. We can ignore those differences that can be overcome by interpreting the existing norms (for example, the right to recognition of legal personality under Art. 6 of the Declaration and Art. 16 of the Covenant, which can probably be interpreted as an element of the right to respect for private life under Art. 8 of the European Convention), but this does not solve the problem: the Declaration refers to the right to a nationality (Art. 15), whereas neither the Covenant nor the European Convention guarantees such a right, either explicitly or implicitly (Art. 24 of the Covenant contains only a narrow formulation on the right of the child to acquire a nationality). Article 21 of the Declaration and Article 15 of the Covenant provide for the right to take part in the conduct of public affairs, including access to the public service of one's country, while the European Convention guarantees only the right to participate in legislative elections. These examples are not exhaustive and have been provided in the context of only three international human rights protection instruments, which can be considered analogous to each other to some extent. In fact, the list of international human rights treaties is much longer than we have just quoted (Beitz, 2009, p. 26–27). As the list of such treaties grows, so does the list of differences. It is worth noting that the differences also relate to the list of countries that have agreed to a particular international treaty. In this sense, only the Universal Declaration of Human Rights is truly universal.

The above shows that the scope of the concept of "human rights" is not sufficiently defined, even as a legal concept. The scope can be narrowed by specifying the treaty in question.

However, if we go beyond the understanding of the analysed concept as a purely legal one, the scope of the concept of "human rights" ceases to be clear. The legal concept of human rights is only a "dry residue": the fact that the norms and rules that make up the scope of the legal concept of human rights actually belong to this category is not discussed. However, the discourse on human rights exists actively beyond these boundaries and is not limited to analysing the content of the positive provisions of international treaties.

The above can be demonstrated by discussions about the human rights generation and human rights inflation. In particular, 3 generations of human rights are generally recognised. They include civil and political rights as the first generation rights, social, economic, and cultural rights as the second one, and solidarity rights as the third generation (Brander et al., 2020, pp. 397–400; Zieck, 1992).

Nevertheless, a discussion regarding the fourth generation also emerged (Risse, 2023, pp. 137–159; Baroni, 2024).

At the same time, there is pressure from a number of political movements to expand the list of human rights to include new areas, which leads to inflation, "devaluation" of human rights (Nickel, 2019). The understanding of which norms should be considered human rights is thus blurred. Similarly, the wording of the articles of the Declaration adopted by the governments is rather vague, which has also created a lot of ambiguity.

If we go back to the legal concept of human rights as defined by the European Convention or the ICCPR, we can speak of human rights as certain obligations of states or governments. This definition needs to be elaborated, but it reflects the main generic characteristic. The grounds for such a definition can be found in the text of the above-mentioned treaties – Article 1 of the European Convention or Article 2 of the ICCPR. In particular, Article 2 of the ICCPR provides that each State Party to the Covenant "undertakes to respect and to ensure to all individuals within its territory and subject to its jurisdiction the rights recognized in the present Covenant". Article 1 of the European Convention provides that "the High Contracting Parties shall secure to everyone within their jurisdiction the rights and freedoms defined in <...> this Convention."

However, this definition becomes questionable as soon as we turn to the so-called second-generation human rights. Such rights are enshrined in the texts of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights (ICESCR) or the European Social Charter (Revised) (ESC). Article 2 of the ICESCR provides that "each State Party to the present Covenant undertakes to take steps <...> **to the maximum of its available resources**, with a view to achieving progressively the full realization of the rights recognized in the present Covenant" (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966). Article 1 of the ESC contains even more conditional wording: "the Parties **accept as the aim of their policy**, to be pursued by all appropriate means both national and international in character, the attainment of conditions in which the following rights and principles <defined in the Charter> may be effectively realized can be effectively exercised" (Council of Europe, 1996).

When we speak of second-generation human rights in terms of state obligations, we lose their main content: the subject of these obligations is no longer so much the realisation of the rights themselves, but only measures to ensure the exercise of certain rights in the future, taking into account economic opportunities (it should be acknowledged that the Charter contains more specific obligations in some respects, but in general they are not as direct as those provided for in the ICCPR or the ECHR). The main difference is that, unlike other generations of human rights, first-generation rights do not require the state to expend large amounts of resources, as they mainly relate to the state's non-interference in certain sets of freedoms.

Other phenomena, however, pose a much greater problem in defining the content of the concept. Since the adoption of the Declaration, along with the approval of the list of norms, implicitly declared the rejection of existing theories or philosophical positions as a justification of human rights, human rights have found themselves in the position of survivors of fire: they survived but lost all previous achievements. All previous justifications of human rights can be compared to Wittgenstein's ladder, which was thrown away as soon as the roof was reached.

Meanwhile, almost immediately after the Declaration was adopted, the debate about whose ladder was actually helping to achieve the goal was revived. Even Maritain himself could not resist making statements such as "Shall we try to reestablish our faith in human rights on the basis of a true philosophy? This true philosophy of the rights of the human person is based upon the true idea of natural law". "Sorry that we cannot find another word" (Maritain, 1951, p. 80, 84). This example demonstrates that despite the existence of the agreement on a certain list of norms and their wording, theoretical and philosophical discussions continued with renewed vigour, remaining in the format of irreconcilable positions.

The term "human rights" itself only comes from the Universal Declaration (Weston, 2023). This is not easy to understand in the Ukrainian context, given the certain terminological insensitivity of the Ukrainian language to the difference between words naming man and human being. This difference can be seen in the terms "Human Rights" and "Rights of Man". Richard Rorty, in his book *Human Rights, Rationality and Sentimentality*, describes the development of human rights by distinguishing between "man-animal", "man-child" and "man-woman" (Rorty, 1993, p. 134).

The very phrase "Rights of Man", which was common before the Second World War, was to some extent a reflected the neglect of the role of women in society. Therefore, the terminological change marked a real transition to a universal concept of human rights. The latter term also works better for gender diversity.

But it also raises the question of the validity of extending the term "human rights" to philosophical concepts that did not use it. Locke, for example, wrote of "natural rights" or "natural law" and did not use the term "human rights" (Locke, & Shapiro, 2003). The French Declaration of the Rights of Man and of the Citizen concerned only the rights of the citizens of the Republic, not all human beings (French Declaration of the Rights of Man and of the Citizen, 1789).

Some researchers talk about the genesis of human rights, starting from the time of ancient Greece and Rome, and argue that certain philosophers reflected on this very thing (Weston, 2023; Langley, 199, p. 144).

Maritain, among other things, mentions the existence of a conflict between "new" and "old" human rights which he finds partly artificial. He supposes that the antagonism derived either from the passion for theoretical disputes or the absolutist human rights rhetoric of the 18th century (Maritain, 1948, p. 1). Although Maritain finds this distinction to be somewhat far-fetched, Samuel Moyn argues that the difference between modern human rights as we know them today and the concept that existed before 1948 is sharp (Moyn, 2010, p. 12).

Defining the concept of human rights requires formulating its essential features. At the same time, what exactly are the essential features depends on the worldview and the relationship with the basic categories of a particular philosophical position. For example, the concepts of "God" or "fate" will have different meanings in Marxist and religious contexts. In other words, the definition of a concept depends on its ontological understanding in a particular philosophical system. In this sense, it is important for us to list the main categories used by the respective philosophical system, their interconnection, and the place of the concept of "human rights" among these categories.

Alain de Benoist notes the difference in the ontology of understanding human rights. He argues that the first human rights theorists tried to justify human rights by claiming that they derive from human nature. Modern approaches give

more weight to the social nature of man (Benoist, 2011, p. 105). "An individual is an isolated knot, a person is the entire fabric that is outside this knot, a fragment of the total fabric that constitutes the real... It is undeniable that, without the knots, the fabric would come undone; but without the fabric, the knots would not even exist" (Panikkar, 1982, p. 100).

As Beitz has noted, the human rights discourse is fundamentally open: it is normatively indetermined, and anyone can join it (Beitz, 2009). Unlike most other discourses, it concerns every human being, and it is not limited to specialised knowledge, as is the case in traditional scientific disciplines. Anyone can participate in it, and many do. Politicians, lawyers, philosophers, human rights activists, businessmen, and laypeople are just some examples of its contributors. It is therefore inevitably polyphonic and multilingual.

Since human rights discourse is not normatively defined, no one runs the risk of being ostracised. The worst that can happen is that certain views are ignored. As a result, this discourse contains very different understandings of the most important thing – what human rights really are.

At one end of the spectrum, human rights are seen as anthropological attributes of human beings; at the other, they are norms that regulate social relations. Some scholars insist on the continuity of the idea of human rights almost from antiquity, while others believe that human rights after the Universal Declaration have little in common with anything that came before. The question arises as to the possibility and relevance of the Enlightenment language of Locke and other philosophers of that period to today's discourse.

All this looks like an attempt to unite under the umbrella of human rights things that are poorly or not at all combined: different ontological understanding, different scope of the concept, different logical characteristics. For example, in terms of the logical characterisation of the concept human rights can be an abstract or concrete concept (as an anthropological property and as norms defining social relations), singular or general, collective or non-collective.

We suggest that the search for a universally accepted definition of human rights may prove unproductive (at least, at the current stage of discourse development). Instead, it may be more productive to recognise that there are several different definitions of the concept and to try to identify a list of criteria that determine the position of a particular participant in the discourse and thus, to some extent, overcome the general vagueness.

Discussion and conclusions

In our opinion, the difficulty of logical analysis of the concept of human rights, i.e. its assignment to a specific type, and its unambiguous interpretation and definition, is related to:

- the lack of definition of the limits of scope of the concept of human rights in philosophical discourse and the insufficient definition of the limits of this concept as a legal notion;
- the need to assess the legitimacy of the retrospective extrapolation of the term "human rights" to the entire body of works created before the adoption of the Universal Declaration of Human Rights, in which it was not used (in the Ukrainian context, this aspect is not obvious due to historical and linguistic peculiarities);
- different ontological understanding of human rights by different actors in the discourse that makes it impossible to combine their positions under the same umbrella (e.g. according to one position, human rights are seen as anthropological attributes of a person; according to another, they are norms regulating social relations).

The above testifies to the complexity of an unambiguous logical characteristic of the analyzed concept. It seems that the situation does not allow for a single definition of the concept of "human rights". According to the above, we can assume that it is not a single concept, but a plurality of concepts. In this case, the position of the discourse participant concerning a certain system of criteria and its justification may be a way to overcome the difficulties we have identified.

Authors' contribution: Olena Shcherbyna – supervision, manuscript editing; Serghiy Zayets – investigation, data curation, resources, methodology, manuscript writing (original draft preparation), formal analysis.

References

- American Convention on Human Rights, "Pact of San Jose", Costa Rica. (1969). Refworld. <https://www.refworld.org/legal/agreements/oas/1969/en/20081>
- Baroni, M. (2024). Fourth Generation Human Rights in View of the Fourth Industrial Revolution. *Philosophies*, 9(2), 39. <https://doi.org/10.3390/philosophies9020039>
- Beitz, C. R. (2009). *The idea of human rights*. Oxford University Press.
- Benoist, A. de. (2011). *Beyond human rights: Defending freedoms*. Arktos.
- Brander, P., De Witte, L., Ghanea, N., Gomes, R., Keen, E., Nikitina, A., & Pinkeviciute, J. (2020). *COMPASS. Manual for human rights education with young people*. 2nd edition. Council of Europe. <https://rm.coe.int/compass-2023-eng-final-web/1680af992c>
- Council of Europe. (1950). *European Convention on Human Rights*. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
- Council of Europe. (1996). *European Social Charter (Revised)*. <https://rm.coe.int/168007cf93>
- Geach, P. & Black, M. (Eds.). (1970) *Translations from the philosophical writings of Gottlob Frege*. Basil Blackwell.
- Gosepath, S., & Lohmann, G. (2008). Introduction. In S. Gosepath & G. Lohmann (Eds.). *Philosophy of human rights (Philosophie der Menschenrechte)*. (O. Judin, & L. Doronicheva, Transl.). DUCH i litera [in Ukrainian]. [Госепат, Ш., Ломанн, Г. (2008). Вступ. У Ш. Госепат, & Г. Ломанн. (2008). *Філософія прав людини* (О. Юдин, & Л. Доронічева, Пер.). Дух і літера. https://www.academia.edu/3499421/Права_людини_соціально_антропологічний_вимір Human Rights Social Anthropological Dimension
- Human Rights (2002). In V. I. Shynkaruk, & Y. K. Bystrytsky (Eds.). *Philosophical encyclopaedic dictionary*. Abris [in Ukrainian].
- International Covenant on Civil and Political Rights. Resolution 2200 A (XXI). (1966). <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Resolution 2200 A (XXI). (1966). <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
- Khomenko, I. V. (2010). *Logic: theory and practice*. Centre for Educational Literature Publishing House. [in Ukrainian]. [Хоменко, І. В. (2010). *Логіка: теорія і практика*. Центр учбової літератури].
- Langley, W. (1999). *Encyclopedia of human rights issues since 1945*. Greenwood Press.
- Locke, J. & Shapiro, I. (2003). *Two treatises of government: And a letter concerning toleration*. Yale University Press.
- Maritain, J. (1951). *Man and the State*. University of Chicago Press.
- Maritain, J. (1948). Introduction. In *Human rights: Comments and interpretations*. (p. 1). <https://e-docs.eplo.int/phocadownloadpap/userupload/aportinou-eplo.int/Human%20rights%20comments%20and%20interpretations.compressed.pdf>
- Moyn, S. (2010). *The last utopia: Human rights in history*. Belknap Press of Harvard University Press.
- Nickel, J. (2019). Human rights. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *Stanford encyclopedia of philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/rights-human/>
- Panikkar, R. (1982). La notion de droits de l'homme est-elle un concept occidental? *Diogenes*, 120.
- Rabinovich, P. M. (2006). Contemporary European understanding of law: social and anthropological foundations. In P. M. Rabinovich, Yu. M. Groshevy, S. P. Dobryansky, V. T. Nor, V. F. Sirenko, & Yu. M. Todika (Eds.), *Human rights: Social-anthropological world: Series. 1. Research and abstract. Issue 13* (pp. 113–115). Publ. Svit. [in Ukrainian] [Рабінович, П. М. (2006). Сучасне європейське праворозуміння: Соціально-антропологічні начала. In П. М. Рабінович, Ю. М. Грошевий, С. П. Добрянський, В. Т. Нор, В. Ф. Сіренко, & Ю. М. Тодика (Eds.), *Права людини: Соціально-антропологічний вимір: Серія. 1. Дослідження та реферати. випуск 13* (pp. 113–115). Світ]. https://www.academia.edu/3499421/Права_людини_соціально_антропологічний_вимір Human Rights Social Anthropological Dimension
- Risse, M. (2023). *The Fourth Generation of Human Rights: Epistemic Rights in Life 2.0 and Life 3.0*. In: *Political Theory of the Digital Age: Where Artificial Intelligence Might Take Us*. Cambridge University Press.
- Rorty, R. (1993). *Human Rights, Rationality, and Sentimentality*. In S. Shute, & S. Hurley (Eds.), *On Human Rights: The Oxford Amnesty Lectures 1993*. Basic Books.
- Sharko, O. V. (2018). *The phenomenon of semantic vagueness: a logical and philosophical analysis*. Kyiv International University Publishing House [in Ukrainian]. [Шарко, О. В. (2018). *Феномен семантичної невизначеності: логіко-філософський аналіз*. Вид-во Київського міжнародного університету]
- Shemshuchenko, Y. S. (2007). Human Rights. In Y. S. Shemshuchenko (Ed.) *The Great Encyclopaedic Legal Dictionary*. Legal thought (Yurydychna Dumka) [in Ukrainian]. [Ю. С. Шемшученко (Ред.). (2007) *Великий енциклопедичний юридичний словник*. Юридична думка].
- The Declaration of the Rights of Man and of the Citizen*. (2022, December 14). Élysée. <https://www.elysee.fr/en/french-presidency/the-declaration-of-the-rights-of-man-and-of-the-citizen>
- Udovychuk, L. G. (2017). Human rights in the context of globalisation. In S. I. Maksimov (Ed.). *The Great Ukrainian Legal Encyclopaedia in 20 volumes: Vol. 2: Philosophy of Law*. National Academy of Law Sciences. [in Ukrainian]. [Удовика, Л. Г. (2017). Права людини в умовах глобалізації. У С. І. Максимов (Ред.). *Велика українська юридична енциклопедія* (Т. 2: Філософія права). Національна академія юридичних наук].
- Universal Declaration of Human Rights, Resolution No. 217 A (1948). <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/043/88/pdf/nr004388.pdf>
- Weston, B. H. (2023). Human rights. In *Encyclopedia Britannica* <https://www.britannica.com/topic/human-rights>
- Zieck, M. Y. A. (1992). The Concept of "Generations" of Human Rights and the Right to Benefit from the Common Heritage of Mankind with Reference to Extraterrestrial Realms. *Verfassung Und Recht in Übersee / Law and Politics in Africa, Asia and Latin America*, 25(2), 161–198. <https://doi.org/10.5771/0506-7286-1992-2-161>

Отримано редакцією журналу / Received: 29.04.24
Прорецензовано / Revised: 24.05.24
Схвалено до друку / Accepted: 27.05.24

Олена ЩЕРБИНА, д-р філос. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-2931-7530

e-mail: elenashcherbina@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Сергій ЗАЄЦЬ, асп.

ORCID ID: 0009-0000-5101-1613

email: s.zayetz@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СКЛАДНОЩІ ВИТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ПРАВА ЛЮДИНИ": ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Вступ. Досліджено поняття прав людини, яке у сучасному філософському дискурсі є одночасно неясним і неточним. Хоча більшість авторів визнають відсутність одностайності у визначенні поняття прав людини, мало хто намагався з'ясувати причини такої ситуації. Мета цього дослідження – шляхом логічного аналізу поняття "права людини" виявити джерела проблематичності його визначення та запропонувати способи подолання виявлених складнощів у тлумаченні цього поняття.

Методи. У процесі дослідження використано філософсько-герменевтичний підхід у поєднанні з порівняльним і термінологічним аналізом поняття "права людини".

Результати. Зазначено, що дискурс прав людини є принципово відкритим: він є нормативно невизначеним, і до нього може долучитися будь-хто. Тому він неминуче поліфонічний і багатомовний. Як наслідок, дискурс містить дуже різні розуміння найголовнішого: чим насправді є права людини. Спроби знайти універсальне визначення поняття прав людини видаються спробою об'єднати під одним дахом те, що погано або зовсім не поєднується: різні онтологічні розуміння, різний обсяг понять, різні логічні характеристики.

Висновки. Складність логічного аналізу поняття прав людини пов'язана з: 1) невизначеністю обсягу поняття "права людини" у філософському дискурсі та недостатньою визначеністю його меж як юридичного поняття; 2) необхідністю оцінювання правомірності ретроспективного поширення терміна "права людини" на весь корпус відповідних праць, що створені до прийняття Загальної декларації прав людини, в яких цей термін не вживали (в українському контексті цей аспект не є очевидним через історичні та мовні

особливості); 3) різним онтологічним розумінням прав людини різними учасниками дискурсу, що унеможлиблює об'єднання їхніх позицій під однією парасолькою (зокрема, згідно з однією позицією, права людини розглядають як антропологічні властивості людини, згідно з іншою – як норми, що регулюють суспільні відносини).

Зазначене свідчить про складність однозначної логічної характеристики аналізованого поняття. Видається, що така ситуація не дозволяє дати єдине визначення поняття "права людини". Проте можна припустити, що це не єдине поняття, а множина понять. У цьому разі позиція учасника дискурсу щодо певної системи критеріїв та її обґрунтування може бути способом подолання складнощів, які ми виявили.

К л ю ч о в і с л о в а : права людини, поняття "права людини", юридичне поняття, логічний аналіз поняття, неясність, неточність.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у збиранні, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Наукове видання

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ФІЛОСОФІЯ

Випуск 1(10)

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 7,32. Наклад 300. Зам. № 224-11069.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл1.
Підписано до друку 31.05.24

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@knu.ua; vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02